

ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE PROGRAMININ UYGULANMASININ ÖNEMİ

Fadime ALTUNSÖZ

Kasım, 2022

DENİZLİ

**ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE PROGRAMININ
UYGULANMASININ ÖNEMİ**

Pamukkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

Felsefe Anabilim Dalı

Sistemik Felsefe ve Mantık Programı

Fadime ALTUNSÖZ

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Ali SARI

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmaların yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

Öğrenci Adı Soyadı

ÖZET

ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE PROGRAMININ UYGULANMASININ ÖNEMİ

Fadime ALTUNSÖZ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Ali SARI

Kasım 2021, V+114 Sayfa

Bu araştırmada Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programının önemi ve uygulanmasının anlaşılması incelenmiştir. Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programı (Philosophy for Children (P4C)) Matthew Lipman tarafından ortaya konmuş ve geliştirilmiş bir programdır. Çocuklar İçin Felsefe Eğitiminin temel yapı taşları eğitim, felsefe ve çocuktur. Bu bakımdan bu araştırmada öncelikle eğitim, felsefe ve çocuğun tarihteki yeri, önemi ve uygulanması üzerinde durulmuş, çağdan çağa nasıl bir evrim geçirdikleri incelenmiştir.

Araştırmada Matthew Lipman'ın eğitim fikirleri açısından etkilendiği ve Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programının içeriğini oluşturan John Dewey'in Demokratik Eğitim Modeli incelenmiştir. Yaşadığı dünya ile deneyim vasıtasıyla, bir devlet ve ulus içinde yaşamasından dolayı toplum ile ve diğer tüm hayvanlardan akıl özelliği ile ayrılan insan felsefe ve psikoloji ile etkileşim halindedir. Bu etkileşim John Dewey'in Demokratik Eğitim Modelinde deneyim, psikoloji, felsefe bir bütün olarak ele alınıp incelenmiştir.

Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programı ile çocuklardaki merak duygusu eşliğinde felsefi bir etkinlik ile üst düzey düşünme becerilerini geliştirme, yaratıcı düşünebilme, ayrıntılı analiz edebilme, fikirleri gerekçeleri ile savunabilme ve farklı düşüncelere saygılı olma amaçlanmıştır. Bu bakımdan bu amaçları gerçekleştirmek için uygulanan etkinlikler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programı, Demokratik Eğitim Modeli, Eğitim, Felsefe

2. ABSTRACT

THE IMPORTANCE OF APPLYING THE PHILOSOPHY PROGRAM FOR CHILDREN

Fadime ALTUNSÖZ

Master's Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Mehmet Ali SARI

November 2021, V+114 Pages

The importance of the philosophy education program for children and its implementation was investigated within the framework of this study. Philosophy for Children (P4C) is a program introduced and developed by Matthew Lipman. The building blocks of Philosophy Education for Children are education, philosophy and children. In this respect, the current study analyzed the place and importance of education, philosophy, the child in history, and various related implementations, as well as how they have evolved through the ages.

The current study delved into John Dewey's Democratic Education Model, which influenced Matthew Lipman's educational ideas and constituted the content of the Philosophy Education Program for Children. Human beings, who are distinguished from all other animals by intelligence, interact with philosophy and psychology as well as with society due to living within a state and a nation by means of experience with the world he lives in. This interaction between experience, psychology, and philosophy was discussed as a whole in John Dewey's Democratic Education Model.

Philosophy Education Program for Children aims to develop upper-level thinking skills, think creatively, analyze in detail, defend ideas with justifications, and respect different opinions with philosophical activities accompanied by a sense of curiosity in children. In this regard, the activities implemented to achieve these goals were explored.

Keywords: Philosophy Education Program for Children, Democratic Education Model, Education, Philosophy

ÖNSÖZ

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Sistematik Felsefe ve Mantık Bilim Dalı alanında yapılan bu çalışma Çocuklar için Felsefe Eğitimi Programının önemi ve uygulanmasını ortaya koymak için yapılmıştır.

TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın planlanması ve yürütülmesi sırasında benden değerli yardımlarını esirgemeyen, akademik ve manevi desteğinden dolayı Sayın Danışman Hocam Prof. Dr. Mehmet Ali SARI' ya ve benim bugüne kadar gelmemde beni her zaman destekleyen aileme içtenlikle teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ	1

EĞİTİM, FELSEFE VE ÇOCUK

1.1 EĞİTİM'İN TARİHSEL TEMELLERİ.....	6
1.1.1 Eğitimin Başlangıcı ve Mezopotamya.....	6
1.1.1.1 Paleolitik, Mezolitik ve Neolitik Çağlarda Eğitim.....	6
1.1.1.2 Sümer Medeniyeti ve Eğitim	8
1.1.2 Antik Yunan'da Eğitim Sisteminin Oluşumu ve Gelişimi	11
1.1.2.1 Antik Yunan Eğitim Sisteminin Ortaya Çıkışı.....	11
1.1.2.2 Antik Yunan'da Eğitimin Sistemli Hale Dönüşmesi	12
1.1.2.3 Antik Yunan'da Eğitim Sistemin Kurumsallaşması	16
1.1.3 Ortaçağ'da Eğitim Sistemi ve Dönemleri.....	19
1.1.3.1 Erken Ortaçağ (Patristik Dönem) Döneminde Eğitim	19
1.1.3.2 Geç Ortaçağ (Skolastik Dönem) Dönemine Geçiş ve Eğitim.....	21
1.1.4 Rönesans Döneminde Eğitim Sistemi	25
1.1.5 On Yedi, On Sekiz ve On Dokuzuncu Yüzyıllarda Eğitimin Gelişimi	29
1.1.6 Yirmi ve Yirmi Birinci Yüzyılda Eğitim.....	33
1.2. Felsefe ve Felsefenin Önemi	36
1.2.1 İlk Felsefe ve İlk Düşünce.....	36
1.2.1.1 Paleolitik, Mezolitik ve Neolitik Dönemlerinde Felsefe	36
1.2.1.2 Mezopotamya ve Felsefe.....	38
1.2.2 Antik Yunan'da Felsefe'nin Yeri	40
1.2.2.1 Doğa Felsefesi	40
1.2.2.2 İnsan Felsefesi	42
1.2.2.3 Helenistik Felsefe.....	43
1.2.3 Ortaçağ Felsefesi.....	46
1.2.3.1 Patristik Felsefe	46

1.2.3.2 Skolastik Felsefe	49
1.2.4 Rönesans Döneminde Felsefe	51
1.2.6 Yirminci ve Yirmi Birinci Yüzyılda Felsefe	59

ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE (P4C)

2.1 ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE EĞİTİMİ PROGRAMININ GELİŞİMİ	62
2.1.1 JOHN DEWEY VE EĞİTİM ANLAYIŞI.....	62
2.1.2 Geleneksel Eğitimin Eleştirisi	64
2.1.3 Demokratik Eğitim Modeli.....	66
2.1.3.1 Demokratik Eğitim Modelinin Demokrasi ile İlişkisi.....	67
2.1.3.2 Demokratik Eğitim Modelinin Felsefe ile İlişkisi.....	69
2.1.3.3 Demokratik Eğitim Modelinin Psikoloji ile İlişkisi.....	73
2.1.3.4 Demokratik Eğitim Modelinin Deneyim ile İlişkisi	76
2.1.3.5 İlerlemeci Eğitim Modeli	78
2.1.3.6 Yeniden Kurmacı Eğitim Modeli.....	81
2.1.3.7 Yapılandırmacı Eğitim Modeli	83
2.2 ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE (P4C).....	89
2.2.1 Çocuk ve Felsefe İlişkisi.....	89
2.2.2 Çocukların Zihin Kuramı.....	91
2.2.3 Matthew Lipman Metodu	93
3. SONUÇ	102
4. KAYNAKÇA	108

GİRİŞ

Günümüzün endüstrileşme, modernleşme, küreselleşme ve bilim çağı dünyasında bilimsel keşifler ve bilimdeki ilerlemeler, kişilerdeki bireysellik, eşitlik, özgürlük ve hak kavramlarının oluşması, ülkelerin diğer ülkelerden geri kalmama isteğinin yanı sıra her alanda ilerleme isteği, hızla değişen bu dünyada siyaset, ekonomi ve eğitimin de değişime uğraması devletlerin eğitime yönelmesine ve farklı eğitim akımlarının, tanımlamaların, yorumlamaların ve görüşlerin oluşmasına önyak olmuştur. Bu bakımdan eğitimin birçok farklı tanımı mevcuttur. Bir tanıma göre eğitim *“bir kişinin kendine has yeteneklerini, arzularını ve ilgilerini varabileceği en üst sınıra kadar çıkarmak, kişinin içindeki potansiyeli bir bütün olarak geliştirebilmek için gerekli çevre imkanlarını düzenlemektir.”*¹ Başka bir tanıma göre *“eğitim bir kişinin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve amaçlı olarak istenilen değişiklikleri meydana getirme sürecidir.”*² Bireydeki bu değişim ise daha akılcı, yaşadığı topluma fayda sağlayacak şekilde yaratıcı, ayrıntılı analiz eden, problemleri aktif bir şekilde çözebilen ve zihnini aktif, hızlı ve esnek kullanıp sorgulama yapabilen şeklindedir. *“Çocuklarımıza yaşanan bu dünyayı sorgulayan ve makul sebep sonuç ilişkileri kurabilecek bir zihinsel fonksiyon kazandırmak, onları çeşitli etkenlere karşı kendi başlarına değerlendirecek biçimde donatmak zorundayız. Bunun yolu yordamı ise düşünce eğitiminden geçiyor.”*³ Düşünce eğitimi de felsefeden ayrı uygulanamaz. Çünkü felsefenin kendisi düşünmektir. Felsefenin tanımına bakacak olursak; *“Felsefe gerçeği bir bütün olarak her yönü ile araştırmaktadır. Felsefeden hariç diğer tüm bilimler herhangi bir konunun bazı kısımlarını ve yönlerini araştırmaktadır. Felsefe ise evrensel bir bilimdir, gerçeğin bütünüünü, en son ve asli temellerini araştırır.”*⁴ Öyle ki eğitim de felsefenin içinde bir disiplindir. *“Felsefe ilk, öncelikli en temelde olandır. Önceleri bütün bilimler felsefe içinde idi. Daha sonra her bilim kendi konusunu ve metodunu sınırlayarak felsefeden ayrıldı.”*⁵ Her ne kadar eğitim ayrı bir disiplin olarak ayrılrsa da felsefe, eğitim ve her ikisinin üzerinde durduğu ve uygulandığı çocuk üçlüsü birbirinden tamamen ayrı değildir.

---

¹ Mustafa Ergün, Eğitim Felsefesi, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2021, s. 27

² Age, s. 27

³ Nuran Direk, Filozof Çocuk: Çocuklarla Felsefe Konuşmaları, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 9-10

⁴ M. Ergün, Age, s. 27

⁵ Age, s. 28

Öyle ki bu bakımdan bunların günümüze gelene kadar nasıl bir evrim geçirdiklerini ve Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programını incelememiz gerekir.

*“Antik Yunan döneminde felsefenin merak etmekle başladığına inanılmış... Felsefe sözcüğü Antik Yunanlar tarafından türetilmiş ve bilgelik aşkı anlamına gelen bir sözcüktür.”*⁶ Peki daha öncesinde felsefe ve eğitim mevcut değil miydi? Yazının dahi keşfedilmeden öncesi çağlar incelendiğinde hem felsefenin hem de eğitimin varlığı kaçınılmazdır. Felsefe ve eğitim ilk insanın varlığı ile birlikte kendini göstermiştir. Nerede ve ne yapması gerektiğini bilmeyen ve dolayısıyla sorgulayan insan temel ihtiyaçlardan olan güvenlik ihtiyacı, besin ihtiyacı ve hayatta kalmak için eğitimi geliştirmiş ve bunu çocuklarına öğretmeye çalışmıştır. Bu dönemlerde sistemsiz, tutarsız, rastgele ve aileler tarafından verilen eğitim daha sonra toplumların ve uygarlıkların yani devletlerin meydana gelmesi ile devletlerin eline geçmiş daha sistemli hale gelmiştir. *“MÖ. 1100-750 yılları arasını kapsayan krallık devrinde Yunan eğitiminin amacı kahraman, becerikli ve kibar insanlar yetiştirmektir. Aristokrat tabakanın asil insanının ana özelliği disiplinli bir vücut, neşeli ve cesur bir ruhtur.”*⁷ Bu dönemlerde daha sistemli bir felsefeden söz edilmez. Çünkü temellendirmeye dayalı görüşler mevcut değildir. Dogmatik inançlar daha yaygındır. Eğitim ise gezgin öğretmenler tarafından zengin çocuklara verilmektedir. Eğitimdeki amaç ise genel olarak erkeklerde kahraman ve savaşçı kızlarda ise ev işlerini bilen bireyler yetiştirmektir. *“Büyük İskender’in askeri hareketleri sonucunda Yunan kültürü ile Suriye, Yahudi, Mısır, İran ve Hint kültürlerinin karıştığı bir dönem olan Helenizm Devrinde eğitimin amacı ise hemen her bilim dalında ve bilhassa yedi hür sanat (Gramer, Retorik, Diyalektik, Aritmetik, Geometri, Astronomi ve Müzik) vasıtasıyla entelektüel insanlar yetiştirmektir.”*⁸ Bilgelik, Ölçülülük, Cesaret, Adalet, Savaşçı gibi özellikleri yurttaşlarına kazandırmak isteyen devlet artık eğitime müdahale etmiş, sadece gezgin öğretmenler tarafından bulunan uygun mekanlarda verilen eğitim artık okullarda, yeri belli olan mekanlarda belirli öğretmenler tarafından verilmeye başlanmıştır. *“Antik Hristiyanlık ve Ortaçağ dönemlerinde ise merkezde olan Tanrıdır. İnsana verilmek istenen temel erdem dini bir bütün insan olmaktır. Eğitimin merkezinden insan çıkmış buraya Tanrı ve dini bilimler geçmiştir.”*⁹ Eğitim ve felsefe tamamen dinin buyruğu altına girmiş, dine uygun olduğu ölçüde felsefe yapılmıştır. İnsan bu dünyaya

---

⁶ David. A. White, Çocuklar İçin Felsefe, çev. Emek Akman, Odtü Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara, 2021, s. 1

⁷ M. Ergün, Age, s. 79

⁸ Age, s. 80

⁹ Age, s. 80

günahkâr olarak gelmiş ve bu dünyanın kötü, araştırılmaması, sorgulanmaması, sadece ölümden sonraki yaşam için yaşamak gerektiği düşüncesi ile insan kendinden, kendi istek ve arzularından, tamamen uzaklaşmıştır “Rönesans Devrinde (15-16 yy) hayat ve dünya görüşündeki ağırlık merkezinin dini yönden güzel sanatlarda, edebiyatta, devlet ve toplum hayatında yaratıcı insanlar yetiştirmeye kaydığı görülüyor.”¹⁰ Bu demektir ki Ortaçağ’ın karanlığından sonra tekrardan insan kendine yönelmiş ve yeniden doğmuştur. Bu dönemde tekrar Antik Yunanın mirası araştırılmaya başlanmış, insan kendine ve kendi aklına yönelmiştir. “Metot Çağı denilen 17. yüzyıl düşünürlerinde eğitim kişileri akıllı birer insan yetiştirmektedir. Aydınlanma Çağı denilen 18. Yüzyıl düşünürleri ise aynı Sofistler gibi her şeyi tekrar akıl süzgecinden geçirmektedir.”¹¹ Rönesans’ın etkisi ile birlikte kendi aklına yönelen insan aynı zamanda akli sayesinde ortaya koyduğu matematiğe de sonsuz güven içindedir. 17. yüzyılda metot çağında ön planda olan matematik ve matematik diliyle açıklanmaya çalışılan evrendir. Bu dönemde insan aklına ve bilime son derece önem verilmiştir. 18. yüzyılda ise ulus devletlerin oluşması ve sanayileşmenin eşliğinde devletlerin bu ulus devlet bilinci ile bireyin eğitimine son derece önem verilmiştir. “19. Yüzyıl sonları ile 20. Yüzyıl başlarında bir yandan zekâ üzerindeki ölçme ve derecelendirme çalışmaları öte yandan çocuk gelişimi teorileri eğitimin büyük ölçüde psikolojiye dayanma ve bağlanmasına neden oldu. 1960’lı yılların başlarından önce eğitim teorisi neredeyse tamamen psikoloji ve psikometri, öğrenme ve kişilik kuramları, zekâ ve çocuk gelişimi üzerine kurulmuştu.”¹² Gözlerin ve ilginin tamamen evrene, bilime, insana ve insanın aklına yönelmesi sonucu ulus devlet bilinci ile devletler diğer devletlerden geri kalmamak adına eğitime ve bireyin kendisine son derece önem vermişlerdir. Bu bakımdan çok çeşitli eğitim kuramları meydana gelmiştir. Bunlardan bir tanesi de yine Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programının temel yapı taşı olacak John Dewey’in ortaya koyduğu Demokratik Eğitim Anlayışıdır.

Çağdaş dünyamızda bilimsel keşifler ve ilerlemeler, siyasetteki değişim ve dönüşümler, kişilerdeki bireysellik, eşitlik, özgürlük, hak gibi kavramların oluşması ve dünya çapında ulusların ilerlemek istemeleri, bu yaşanan çağda diğer uluslardan geri kalmama düşüncesi eğitimi de etkilemiş, farklı eğitim akımları ve görüşleri oluşmasına ve eğitimin de yapılanmasına önayak olduğunu vurguladık. Bu değişimlerin eşliğinde bir Amerikan filozofu ve düşünürü olan John Dewey çocuklar için eğitim noktasında, eğitim

---

¹⁰ Age, s. 80

¹¹ Age, s. 81

¹² Age, s. 53

üzerine çalışmaları başta Amerika olmak üzere tüm dünyayı etkilemiş, Türkiye de Atatürk sayesinde bu etkiden faydalanmıştır. Genel olarak; *“İnsan beden olarak, ruh ve zihin olarak, sosyal ortamda yaşayan bir kişi olarak bütünlük gösterir. Bir yerdeki rahatsızlık veya gelişim geriliği diğer yönleri de etkiler. Zihin geriliği ruhu ve bedeni, beden sakatlığı psikolojik ve sosyal hayatı olumsuz yöne sürükler.”*¹³ Düşüncesini temel yapı taşı alan Demokratik Eğitim Modeli, ilerlemeci, yeniden kurmacı ve yapılandırmacı eğitim modellerini de içine alan demokrasi, felsefe, psikoloji ve deneyim ile harmanlanan bir eğitim modelidir. Demokrasi kendi içinde laiklik, eşitlik, liberal ve evrenselliği barındırdığından bir eğitim de olmazsa olmaz denilen bir kavramdır. Bir toplumu ileriye götürecek ve eğitimin öğretme noktasında temel prensibi demokrasidir. John Dewey sayesinde geliştirilen eğitim konumuzun da temeli olan Matthew Lipman tarafından daha ayrıntılı, felsefeyi içine alarak bir eğitim modeli geliştirmiştir.

Matthew Lipman’ın önderlik ettiği Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi *“Avrupa ülkesinde ciddi olarak yer almaktadır. Bulgaristan, Romanya, Macaristan bile bu konuda önemli adımlar attılar. Bizde ilk girişim 1993’te başladı ama MEB desteği olmadığından şimdiye kadar uygulamaları çok sınırlı oldu.”*¹⁴ Öyle ki gelecekte hem toplum ve devlet hem de aile ve bireyin kendi istek ve arzuları açısından farkındalığı yerinde olan, üst düzey düşünme becerileri sahip, eleştirel düşünebilen, farklı olana saygılı olabilen ve yaratıcı olarak kendine, ailesine, topluma ve devlete faydalı birer birey yetiştirmek küçüklükten itibaren felsefi bir eğitimle mümkündür. Çünkü *“örülmiş duvarları yıkmak zordur. Duvarlar örülmeden çocuklarımızı korumak gerek.”*¹⁵ *“Çocuklar doğuştan meraklıdır ve öğrenme eğlenceli bir şekilde keşfetmeye dayandırılabilir.”*¹⁶ Küçük yaşlardaki çocuklarda hiçbir kalıp bilgi zihinlerine yerleşmeden, saf ve temiz bir zihin ile merakları sayesinde sorgulama, araştırma, araştırdığı üzerinde düşünme, karşı fikirleri tanıyabilme, karşı fikirlere saygılı olma, herhangi bir dış uyarıcının doğru ya da yanlış demesine gerek duymadan kendisinin içsel olarak zihnini aktif kullanarak bir konuyu ya da bir fikri temellendirmesi Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Uygulamaları ile Mümkündür. *“Çocuklar için felsefe eğitimi uygun bir metinden, bir öyküden, bir gazete haberinden ya da günlük yaşam deneyimlerinden hareket ederek var olan hakkında çocukların aralarında diyalog kurma ve tartışma yoluyla kavramları inşa etmesi, okuduklarıyla*

---

¹³ Age, s. 133

¹⁴ Nuran Direk, Küçük Prens Üzerine Düşünmek, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 12

¹⁵ Age, s. 16

¹⁶ M. Ergün, Age, s. 57

yaşadıkları dünya ve kendi deneyimlerini birleştirerek değerlendirmeler yapması sağlanarak başarılabilir.”¹⁷ Bu eğitim geleneksel bir eğitimden farklı olarak farklı düşüncelere ve bu farklı düşüncelere saygı neticesinde iletişimi güçlendirdiği gibi gelecek nesillere de daha kendinden emin, kendine güvenen ve en önemlisi kendini gerçekleştirmiş mutlu bireylerin oluşmasını sağlayacaktır.

---

¹⁷ N. Direk, Filozof Çocuk: Çocuklarla Felsefe Konuşmaları, s. 11

BİRİNCİ BÖLÜM

EĞİTİM, FELSEFE VE ÇOCUK

1.1 EĞİTİMİN TARİHSEL TEMELLERİ

1.1.1 Eğitimin Başlangıcı ve Mezopotamya

1.1.1.1 Paleolitik, Mezolitik ve Neolitik Çağlarda Eğitim

“Genel anlamda eğitim, bir toplumun veya bireyin sahip olduğu kültürü, bilgiyi, inancı, beceriyi, değerleri, sanatı ve benzerlerini kendisinden sonra gelenlere aktarma sürecidir”.¹⁸ Eğitim sayesinde bireyde istenilen davranış ve kişiliğinde şekillenme oluşturulabilir. Bu şekillenme, kişide oluşturulmak istenilen düşünce ve davranışlar hem aile tarafından hem devlet tarafından hem de içinde yaşanılan toplum tarafından oluşturulabilir. Biz insanlık tarihi ile birlikte eğitim tarihini de başlatabiliriz. Çünkü insan çevresi ile etkileşimde bulunduğu andan itibaren merak duymaya başlamış ve merakı sayesinde de birtakım bilgiler öğrenmiş ve bunları ya çocuklarına ya da yaşadığı çevresine aktarma gereksinimi duymuştur. “İnsanların bilgi, beceri ve tutum kazanması, kendi yetenek ve ilgilerini geliştirmesi, yaşadığı toplumla uyumlu ve topluma katkı sağlayan bireyler olarak yetişmesi için eğitim şarttır. Bu yüzden eğitim ciddi bir iştir ve bundan dolayıdır ki eğitim birçok alan ve disiplin ile sıkı ilişkiler içindedir.”¹⁹ Eğitim ile alakalı disiplinlere gelmeden önce üzerinde durulması gereken soru eğitimin insanlık tarihinde nasıl başladığı ve kimlere eğitim verildiğidir.

“Günümüzden 12 bin yıl öncesine kadar dünyanın kuzey yarım küresinde oldukça farklı çevre ve iklim koşulları hüküm sürmüş buzul ve buzul arası dönemler yaşanmıştır. Buzul hareketleri Mezopotamya ya kadar uzanmış bu nedenle de dağların güney eteklerinde bölgeye ulaşan topluluklar için uygun yaşam ortamları oluşmuştur.”²⁰ Başlangıçta insanlar öncelikle korunma, barınma ve beslenme gibi ihtiyaçları doğrultusunda iklim koşullarının elverişli olduğu bölgelerde yaşamışlardır. Bu bölgelerde insanlık tarihini hep yazının bulunması ile başlatıyoruz. Çünkü sadece yazından sonrasını kesin olarak bilebiliyoruz. Oysaki yazıyı keşfederek tarihi başlatan Sümerlerden de geriye

¹⁸ A.Kadir Çüçen, Felsefeye Giriş, Asa kitabevi, Bursa, 2015, s. 371

¹⁹ Zeynep Kantarcı, Sokrates ve Eğitim Felsefesi, Mavi Atlas GŞÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, sayı 1, s. 80

²⁰ Kemalettin Köroğlu, Eski Mezopotamya Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 37

yolculuk yapacak olursak bilmediğimiz daha eski insanlık tarihini ve tarih öncesi dönemlerini görürüz. Bilim adamları bu dönemleri üçe ayırır. Bunlar Paleolitik (eski taş MÖ 2.500.000-MÖ 12000), Mezolitik (orta taş MÖ 12000-10000) ve Neolitik (yeni taş MÖ 10000-5500) çağlarıdır. Eski taş dönemi ile ilgili şu paragrafi ele aldığımızda; *“Benim yaşadığım dönemde yeryüzünde insan eliyle yapılmış hiçbir şey bulmanız mümkün değildi. Yeryüzü geniş ormanlar, su birikintileri, bunların içinde bulunan su bitkileri, kayalıklar ve sık sarmaşıklarla doluydu. Yeryüzünün ev sahipleri benim yaşadığım dönemde hayvanlardı. Onların yanında ben son derece güçsüz, zavallı, çirkin, görünüşte doğanın son derece cimri davrandığı bir varlıktım. Rüzgarın önünde sürüklenen bir yaprak gibi oradan oraya sürüklenip hayatta kalmaya çalışıyordum.”*²¹ Böyle bir ortamda oluşan eğitim daha çok hayatta kalma ile ilgiliydi. Çünkü ucu bucağı bilinmez ormanlarda vahşi hayvanlarla dolu bir hayat ile karşı karşıyaydılar. Bir yandan da sürekli değişen iklim koşullarına ayak uydurmaya çalışıyorlardı. Bu dönemlerde insanlar uzun süre aynı yerde kalmıyor, iklim koşullarından dolayı elverişli bölgelere sürekli göç ederek yaşıyorlardı. *“Avcılık yaparak geçinen göçebe toplulukların bu dönemde kaya altı sığınaklarında ve üstü korumalı mağaralarda yaşadıkları ortaya çıkmış, Afrika’da 2,5 milyon yıllık olduğu düşünülen taş aletler ve 1,5 milyon yıllık ateş izleri bulunmuştur. Asya ve Avrupa’ya yayılan insanların büyük ve yırtıcı hayvanları avlamak amacıyla birer grup halinde birleşmeleri, iletişim yönünde becerikli olduklarını göstermektedir.”*²² Eğitimin nasıl uygulanmaya başladığı ise ailelerin çocuklarına öğrettiği öncelikle bu sığınak ve mağaralarda yaşamda kalabilme daha sonra yiyecek bulma, avlanma ve kendini koruma gibi bilgilerle sınırlıydı. Bu dönemde insanlar taştan araçlar kullanmışlardır. İnsanı diğer hayvanlardan ayıran en önemli özelliği olan aklı sayesinde bu taştan araçları elverişli hale getirerek avcılık yapmışlardır. *“Paleolitik olarak adlandırılan bu uzun dönem beş yüz bin yılı aşkın devam etmiştir. Bu devirde herhangi bir üretime geçilmemiştir, insanlar doğada buldukları günübirlik ihtiyaçları, besinleri ile geçinmişlerdir. Erkek, hayvan avlamış kadınlar ise bitki toplayarak geçimini sağlamıştır.”*²³ Bu dönemlerde çakmak taşı sayesinde ateş bulunmuş iklim koşullarının düzelmesiyle Orta Taş dönemine geçilmiştir. Avcılık ve toplayıcılık bu dönemde de devam etmiştir. Eğitimin durumunda da sistemli bir gelişme yaşanmamış aynı Paleolitik

---

²¹ Emine Yamanlar, İnsanlığın Ortak Mirası Uygarlık 1, Yaysan Yayınları, Ankara, 1999, s. 14

²² Zeynep Kerem Öztürk- Ayşe Şimşek, Tarih Öncesi Dönemde İlk Barınma Alanları ile Anadolu’daki Körtik Tepe Hallan Çemi Nevali Çöri ve Aşıklı Höyük Yerleşimlerinde, İnanç ve kültürün Etkisinin İncelenmesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, cilt 1, 3, 2019, s. 15.

²³ Sevcan Yıldız, Anadolu ve Tarih Öncesi Çağlar, İksat Yayınları, Ankara, 2019, s. 25.

dönemdeki gibi devam etmiştir. Yeni taş döneminde ise köyler oluşmaya başlamıştır. *“İnsan diğer tüm canlılardan farklı olarak akli ile gezici olarak devam ettiği toplayıcılık ve avcılıktan daha az gezerek üretici yaşam düzeyine geçmiş, doğaya bağımlı olmaktan çıkmış, doğayı kendi ihtiyaçları neticesinde değiştirip dönüştürmeye başlamıştır.”*²⁴ *“Bu dönemde insanlar, biraz daha az yarıcı olan (inek, keçi, at) gibi hayvanları ve çeşitli faydalı bitkileri evcilleştirerek, onların biyolojik evrimine, türleşmesine, çoğalmasına egemen oldu ve yön vermiştir. Böylece göçebe bir hayatın yerine yerleşik yani kalıcı yaşamın benimsenmesi, özümsemesi insan topluluklarındaki birebir ilişkileri de derinden etkiledi, cinsiyete göre iş bölümünün doğmasına yol açtı.”*²⁵ Artık bu son dönemde insan hem çevresinde yani doğada olan değişimler, iklimin yaşama uygun olması ve dolayısıyla yerleşik hayata geçiş hem de akli sayesinde oradan oraya koşturmacadan kurtulmuş, hayvanları evcilleştirerek, köy ortamı oluşturarak toplu halde yaşamaya ve eğitimini de hem günlük ihtiyaçlara yönelik hem de geleceğe yönelik planlar doğrultusunda geliştirmiştir. Yazının icadından önceki üç dönemde de eğitimin yeri ve uygulanması hayatta kalma felsefesi üzerinedir. Vahşi hayvanlar ve doğaya karşı yaşamak isteyen insan, doğmuş olan çocuklarına da bu ortamda nasıl hayatta kalacağını öğretmiştir. Bu tarz topluluklar da medeniyetlerin doğuşuna önyak olmuştur.

1.1.1.2 Sümer Medeniyeti ve Eğitim

*“Dünyanın en eski uygarlıkları ırmak kenarlarında ortaya çıkmıştır. Nil vadisinde Mısır, Fırat ve Dicle nehri kenarında Mezopotamya ve İndus nehri yakınında Hint ve Sarı nehir kenarında Çin uygarlığı ortaya çıkmıştır.”*²⁶ Bu uygarlıklardan ilk olarak Mezopotamya’ya yerleşen Sümerliler olmuştur. Sümerliler yazıyı icat ederek tarihi dönemleri başlatmış ve böylece eğitim sistemi de ortaya çıkarmıştır. Peki yazıyı icat ederek tarihi dönemleri başlatan bu Sümerliler kimlerdir? *“Sümerlilerin Mezopotamya’nın güneyine nereden geldikleri bilinmeyip hala üzerinde farklı düşünceler ve teoriler olmakla birlikte ama aynı zamanda bu teoriler arasında kuzeyden geldikleri üzerine fikirler daha çok gündemdedir. Bu görüşe göre onlar başlangıçta Türkistan ya da Kazakistan ve hatta Kırgız ilinde ve buraların doğu tarafında oturuyorlardı. Oradan*

---

²⁴ Age, s. 55

²⁵ Age, s. 56

²⁶ İsmail Güven, Uygarlık Tarihi, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2009, s. 1

Hazar denizinin güneybatısına ve daha sonra da Azerbaycan, Transkafkasya, Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye üzerinden Mezopotamya'nın güneyine geldiler.”²⁷ Bu bakımdan aslında onların Türk kökenli oldukları düşünülmektedir. “Atatürk'ün Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde “Astroloji” olarak açılacak bölümün adını “Sümeroloji” koydurması, yaptığı genel okumalarında Sümerlerle ilgili bölümlerin üzerine notlar alması, katıldığı dil kurultaylarında Sümerlerle ilgili görüş bildirmesi araştırmacıların ufkunu genişletmiş ve düşündürmüştür. Atatürk'ün önderlik ettiği bu yolda birçok araştırmacı ve düşünür, Sümer dili ve kültürü ile Türk dili ve kültürü arasındaki benzerlikleri tespit etmiş ve Türklerin binlerce yıl önce de tarih sahnesinde var olduklarını kanıtlamıştır.”²⁸

“Sümerler kendilerinden önceki ataları gibi bir süre avcılık ve toplayıcılık ile geçimini sağladıklarını ve bu şekilde yaşadktan sonra yerleşik hayata geçtiklerini küçük köyler ve gruplar kurarak tarıma ve tarım sayesinde ziraatı başlattıkları ve hayvanları evcilleştirdikleri ortaya çıkmıştır.”²⁹ Böylece insanlarda bir toplum bilinci ve hangi köyde ya da toplulukta yaşıyorsa o topluma uyum sağlaması, benimsemesi neticesinde medeniyetler de oluşmuştu. Bu gelişmelerin yanında çok geçmeden Sümerliler tarafından MÖ 3200 de bulunan çivi yazısı sayesinde büyük değişimlerde meydana gelmiştir. “Başlangıçta Sümer yazısı, kelimelerin resim ve sembollerle ifadesi şeklindeydi. Resimlerle anlatım zamanla daha basit şekiller halini aldı. Daha sonra bu yazıyı çiviye benzer işaretlerden dolayı çivi yazısı adı verildi.”³⁰ “Sümerler tarafından bulunan ve tarihi devirlerin oluşmasını mümkün kılan çivi yazısı çok geniş bir coğrafyaya yayılmış doğuda İran'dan batıda Anadolu ve Akdeniz'e kadar Sümer yazısı kullanılmıştır.”³¹ Eğitim tarihi böylece pratik ihtiyaçlardan teorik ihtiyaçlara ve eğitimin kendisi de sistemli ve tutarlılığa dönüşmüştür. Daha önce bir okul ortamı olmayan bir bilgi sistemi, sistemli bir eğitim olmadan bilgi aktarımı sadece konuşarak iken yazının keşfedilmesi ile birlikte sistemli bir eğitim modeline geçilmiştir. Bu sistemleşme sayesinde köylerde şehirlere dönüşmüştür. Bu bakımdan Sümerler insanlık tarihi açısından son derece önemlidir. Peki Sümer de eğitim nasıl uygulanmıştır?

---

²⁷ İlhami Durmuş, Sümerlilerin Kökeni ve Kültürü, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, cilt 5, sayı 17, 2018, s. 180

²⁸ Enis Yalçın, Atatürk, Türk Kültürü ve Sümerler, Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, cilt 41, sayı 490, 2018, s. 20

²⁹ Ekrem Memiş, Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, Ekin Yayınları, Bursa, 2009, s. 27

³⁰ İ. Güven, Age, s. 40

³¹ Age, s. 44

“Zigguratlar’da okullar açılmıştı, burada yazıcılar yetiştiriliyordu. Kitap defter olarak da kilden yapılmış levhalar kullanılıyordu. Okulun, kitaplığın temeli böylece atılmış oluyordu.”³² İlk başlarda okuma ve yazmayı sadece rahipler biliyordu. “Rahipler toplumda yaşayan her bir bireyin mabede getirdiği eşyayı ve yiyecekleri unutmamak veya getirdikleri ürünleri kanıtlamak yani bildirmek için kil tabletlerin üzerine ancak kendilerinin anlayabileceği şekilde her bir vatandaş için belirli bir işaret onun karşısına da getirdiği ürünün resmini yapmaya başladılar.”³³ Rahiplerin okuma yazmayı bilme sebebi ise tapınağa (ziggurat) getirilen malları unutmamak için tabletlere yazmalarıydı. Daha sonra okuma ve yazma rahipler tarafından çocuklara rahip olabilmeleri için verilmiştir. Amaç ise ekonomik açıdan yönetimi sağlamak için çocukları yazmanlar olarak yetiştirmektir. “Sümer okulları varlığını devam ettirdiği bu dönem boyunca bu temel amaç olarak devam etti. Bununla birlikte eğitimin yaygınlaşması ve gelişmesi sürecinde özellikle programının genişlemesiyle okullar Sümer de kültür ve bilim merkezleri haline geldi.”³⁴ Okulların da rahiplerden ayrılarak bağımsız kurumlar haline gelmesi eğitimin gelişmesini sağlamış ve bağımsız ders kitaplarını oluşturmuştur. Dinden bağımsız olan eğitim programları da laik bir nitelik kazanmıştır.

İlk başlarda “Tunç çağının yazıyı kullanmaya başlayan ilk uygarlık olarak bilinen Sümerlerde okullar tapınağa bağlı olarak açılmış ve alanında uzmanlaşmış yazmanlar tarafından eğitim verilmiştir. Okullarda temel yazı ve okuma aşamasında Sümercenin ardından mesleki eğitim amaçlanmıştır.”³⁵ daha sonra bu amaç yazmanlığın ötesine geçmiş ve bağımsızlaşmıştır. Eğitim her ne kadar sistemli olsa da bu eğitimden herkes faydalanmıyordu. “Eğitim ücretleri aileler tarafından öğretmene ödenmekteydi. Bu sebeple varlıklı ailelerin çocukları eğitim alabiliyordu. Tabletlerdeki kayıtlarda da hiçbir kadının adının geçmemesi de yalnızca erkek çocuklarının okula gittiği anlaşılmaktadır”.³⁶ Eğitim zorunlu değildi ve yoksul aileler paralı eğitimi sürekli karşılayamazdı. Her ne kadar kısıtlı bir eğitim, yaygın bir eğitim olmasa da yazıyı keşfederek eğitimin sistemli hale dönüşmesi bir dönüm noktası olmuştur. “Uygarlık tarihi açısından bakılınca Sümer’in kazandığı en üstün başarılar çivi yazısının gelişmesi ve bunun doğrudan

---

³² Kazım Yıldırım, Düşünce ve Medeniyet Tarihi, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 32

³³ E. Memiş, Age, s. 29

³⁴ Samuel Noah Kramer, Tarih Sümer de Başlar Yazılı Tarihteki Otuz dokuz İlk, çev. Hamide Koyukan, Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 22

³⁵ Fatma Bağdatlı ÇAM, Eğitim Sisteminin Ortaya Çıkışı ve Antik Yunan Eğitim Anlayışının Temelleri, Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt 5, sayı 2, Bartın, 2016, s. 630

³⁶ Agm s. 630

uzantısı olan resmi eğitim sistemiydi.”³⁷ Sümerler böylece kendisinden sonraki medeniyetlere de örnek olmuşlardır. Ancak bizim ele alıp eğitimin oluşumu ve gelişimini inceleyeceğimiz bir sonraki medeniyet Antik Yunan dünyasıdır. Çünkü Antik Yunan mirası hem Ortaçağ’da hem de günümüzde etkisi her alanda büyük olan bir medeniyettir. Gelecekteki var olacak pek çok ulus Antik Yunan mirasını siyaset, felsefe, eğitim, demokrasi, eşitlik gibi konularda ele alacaktır.

1.1.2 Antik Yunan’da Eğitim Sisteminin Oluşumu ve Gelişimi

1.1.2.1 Antik Yunan Eğitim Sisteminin Ortaya Çıkışı

Antik Yunan’da Şehir Devletleri kurulmadan, okullar açılmadan ve yazıya geçilmeden önce eğitim çocuklara aileleri tarafından veriliyordu. Ancak yazıya geçildikten sonra eğitim sistemi ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Yazıya geçilmeden önce ise eğitim o dönemlerde etkili olan düşünürler Homeros ve Hesiodos’un destanları örnek alınarak verilirdi. *“Eski Yunan kaynaklarının (Homer ve Hesiod) bildirdiğine göre eğitim, bütün Yunanistan da bir ve aynıdır. Bununla birlikte ilk devirlerde Homer (mö 809-724) daha çok aristokratik, Hesiod (mö 700) ise daha çok halkçı bir anlayışı şehirlere ve bölgelere göre farklılaşmaya uğramıştır.”³⁸ Bu ozanların çalışmaları gerek eğitim gerek sosyo kültürel ya da politik olsun kendine özgü olduğundan günümüze kadar etkisi devam etmiş ve eğitim sistemi gibi pek çok alanda öncü olmuştur. Tarih öncesi çağlarda yazılı bir eğitim olmadığından pratik yaşam ile ilgili bir eğitim söz konusuydu ve çocuklar anne babasının mesleklerini pratik yaşamda öğreniyorlardı. Daha sonra eğitim çocuklara yarı ozan yarı düşünür olan Homeros’un ve Hesiodos’un destanlarının ve şiirlerinin anneleri ve bakıcıları tarafından anlatması sonucu oluşuyordu. Ayrıca *“Homeros Yunan Kültürünün geçmişine ait en önemli kanıt olarak kabul edilen destanları ilk kez yazıya aktarmış ozan olarak bilinmektedir”³⁹ Homeros’u kendi kültürümüzde olan Dede Korkut Hikayelerine benzetebiliriz. Dede Korkut hikayelerinde çocuklara örnek olan ve ailelerimizin bu hikayeleri örnek alarak çocuklarını istedikleri gibi savaşçı, güçlü, ailesine ve yurttaşına sahip çıkan, faydalı bir kişilik oluşturmak için anlatılması gibi Homeros da**

---

³⁷ Samuel Noah Kramer, Sümerler Tarihleri Kültürleri ve Karakterleri, çev. Özcan Buze, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2002, s. 303

³⁸ Kemal Aytaç, Avrupa Eğitim Tarihi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972, s. 17

³⁹ Age, s. 632

İlyada ve Odysseia şiirleri Yunan Halkı tarafından doğaya uyum, iyi bir yurttaş, savaşçı bir kişilik, faydalı bir yaşam gibi konularda çocuklara örnek olarak anlatılmıştır.

Bu dönemde “onların dünyasında cesur olmak, iyi ve sağlam bir vücuda sahip olmak, kahramanca savaşmak bir erkeğin onuru için kesinlikle yapması gereken şeylerdir. Bunları yapabilmek için de muhakkak spor faaliyetlerinde bulunarak vücutlarını geliştirmek durumundadırlar.”⁴⁰ Aynı şekilde Homeros destanlarında spor, cesaretli olmak, savaşçı olmak, korkusuz olmak, ahlak duygusu, Tanrılar ve din konuları vardır. Çocuklara ilk yıllarda aile büyüklerinin hayatları, ataların yaşam öyküleri ve masallar ile Yunan kültürü öğretiliyordu. Çocuklar bu destanlarda olan savaşçılar gibi erdemli, güçlü ve kahraman özelliklerini örnek almışlardır. Bir çocuk her ne kadar Homeros Destanlarından örnek alır ve destanlardaki erdeme uygun yaşarsa iyi bir yurttaş olacak ve kentin gelişmesinde faydası olacaktır. Bu bakımdan Homeros eğitim açısından bir rehber gibidir. Eğitimdeki amaç ise Homeros’un eserlerindeki gibi iyi ve faydalı bir vatandaş olmaktır böylece onun eserleri Antik Yunan ile ilgili eğitim, kültür ve inançları hakkında önemli bilgilerin kaynağını oluşturur. Bu dönemde de eğitim felsefesi var olma, hayatta kalma üzerinedir. Sistemli bir eğitimden söz edemeyiz.

1.1.2.2 Antik Yunan’da Eğitimin Sistemli Hale Dönüşmesi

“Eski Yunan Uygarlıkları, Mezopotamya, Mısır ve Anadolu’dan sonra yazı ile tanışmışlardır.”⁴¹ Bu yazı da Fenike yazısıdır. “Fenike yazısı İÖ 9. Yüzyılda yapılan bazı değişikliklerden sonra Yunanlılar tarafından da kullanılmaya başlandığında bu yeni kazanım bir süre boyunca halkın çok dar bir kesiminin tekelinde kaldı elbette.”⁴² Çünkü sadece soylu sınıf kullanabiliyordu. Halk ilk başlarda yazıya gereksinim duymuyordu. Zaten eğitimini de çocuklarına aile kendisi sözlü olarak pratik bilgiler olarak veriyordu. “Ancak VII. yüzyıldan itibaren yazı hızla yayılmaya başlamıştır ki başlangıçta kanun metinleri ya da mezar kitabeleriyle sınırlı olmasına karşın kısa sürede hemen hemen hayatın her alanında görülmeye başlanır.”⁴³ Artık hem soylu hem de köylü kesim yazıya gereksinim duymaya başlar ve eğitim sistemleşir. “Eğitimin sistematik hale gelmesi ve

⁴⁰ Sena Coşğun, Eski Yunan’da Çocukların ve Gençlerin Eğitimi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2011, s. 5

⁴¹ Age, s. 25

⁴² Horst Blanck, Antikçağ da Kitap, çev. Zehra Aksu Yılmaz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s. 28

⁴³ S. Coşğun, Age, s. 28

özellikle Yunan alfabesinin diğer Antik Çağ alfabelerine göre kolay öğrenilebilmesi okur yazarlığın yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır”.⁴⁴ Böylece yazının icadı ile birlikte sözlü kültürden yazılı kültüre geçilmiş, eğitim de sistemli bir hale dönüşmüştür. Eğitimin tamamen insana yönelik ve sistemli hale dönüşmesi ise Atina felsefesinin üç döneminden (Helen, Helenistik, Roma) Helen döneminin (Sokrates öncesi dönem ve Atina dönemi) Atina döneminde Sofistlerle başlamıştır diyebiliriz. Ancak Sofistlerden önce felsefe tarihini başlatan Thales ve Doğa filozoflarını incelememiz gerekir.

Thales ve Doğa filozofları Polis devletlerinin yani kent devletlerinin kurulması ile ilk polis devletinin kurulduğu İyonya da yaşarlar. “*Kentlere daha sonraları tiyatrolar, tapınaklar, agoralar, gymnasiumlar gibi yapılar da katılmıştır. Kent devletleri, dışarıya karşı daima bağımsız olma amacını gütmüşler, kendi kanunlarını kendileri koyup uygulamışlar ve kendi kendilerine yeterli olmaya çalışmışlardır. Etraflarında bir sur duvarı bulunan şehirde, yasalara dayalı olarak yurttaşların yönetime katıldığı bir sistem oluşturulmuştur.*”⁴⁵ Kent devletlerinin hepsinde eğitim konusunda farklı uygulamaları ve yönetimleri vardı. Bunlar arasında günümüze kadar adını duyuran eğitim sistemleri birbirinden farklı olan iki polis devleti Sparta ve Atina’dır. Atina da eğitim daha çok demokratik biçimde Homeros’un İlyada ve Odyssea eserlerinde olan kahraman, savaşçı, erdemli ve ahlaklı olmak isteyen çocukların bu destanlardaki karakterleri taklit etmeleri doğrultusunda idi. “*Atina ileri ticaret ve endüstri devleti idi...kanuna dayalı bir halk demokrasisi idi... şehir burjuvası toplumunun vatandaşlarına bilinçli bir eğitim ve öğretim yoluyla erdemlerini kazandırması gerekiyordu... Atina da eğitimi vermek bir devlet işi olarak değil özel kişilerin işi olarak serbest bırakılmıştı.*”⁴⁶ Burada eğitim zorunlu değildi, çünkü eğitime devletin bir müdahalesi bir katkısı yoktu. Okula ise bu bakımdan sadece zengin ailelerin çocukları gidebiliyordu. Ve eğitim de öğretilen önemli nokta erdemli bir vatandaş olmaktı. Sparta polis devletinde ise durum farklıydı. “*Çocuk, okulda muhakkak okuma-yazmayı da öğrenirdi. Ancak, bu minimum düzeyde olurdu. Akademik ya da bilimsel eğitim çok önemsizdi. Önemli olan fizik eğitimiydi.*”⁴⁷ Çünkü önemli olan çocukları birer savaşçı olarak yetiştirmekti. Ancak önemli olan nokta kadınlara da birer savaşçı olabilmeleri için eğitim veriliyordu.

---

⁴⁴ Yusuf Gürkan Ergin, Antik Yunan Sosyal Tarihi, Ders Notu, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul, 2015, s. 161,

⁴⁵ S. Coşgun, Age, s. 43

⁴⁶ K. Aytaç, Age, s. 24-25

⁴⁷ S. Coşgun, Age, s. 49

Sofistlerden önce bu bölgelerde insanların yüzü daha çok doğaya ve mitolojiye dönüktü. İnsanı fazla temele almayan bir eğitim mevcuttu. “*Sokrates ve Sofistler öncesi Yunan Filozofları esas olarak doğa bilimleri alanında çalışmaları olan ve eserlerinde siyasetle, ahlakla, insanla ilgili konulara zaman zaman yer verseler de ilgileri esas olarak doğaya, varlık ve oluşa, hareket problemine yönelik olan insanlardır*”.⁴⁸ Bu dönemlerde eğitim, bilgi ve araştırmalar insandan uzaktır, doğaya dönüktür. Araştırılan ve edinilecek olan bilgi doğa ve evrenin ana maddesi Arkhe’dir. Arkhe; ilk ilke, ilk neden veya töz anlamlarında olan ve Thales’ten itibaren temellendirmeye çalışılan sorundur⁴⁹. Her ne kadar eğitim bu dönemde sistemli olmasa da sorulan sorular ve ilgi alanının mitolojiden akla ve dolayısıyla akılla temellendirilmeye çalışılan doğaya, tabiata ve yaşama dönmesi eğitimin de gelişmesini sağlamıştır.

Sofistlere gelince ise “*Sofist kelimesi daha baştan itibaren bilgelik öğretene ya da bilgelik taslayan anlamlarını taşımaktadır... Böylece sofistler Atina’nın metropolünde para ile ders veren gezgin öğretmenler grubuna verilen bir isim olmuştur.*”⁵⁰ Bu bakımdan sofistler “*Platon ve Aristoteles’ten önce eğitim ve öğretimi kurumsallaştıran ilk insanlar olmuşlardır*”⁵¹. Geleneksel eğitimin önceliği çocukları birer savaşçı olarak yetiştirmek iken Sofistler ile birlikte eğitim faydalı bir yurttaş olmaya, eğitimin yönü de insana dönmüştür. İnsanın bilgisine, merakına, ahlakına ve iyi bir yurttaş olmasına dönüşmüştür. Okul olmasa dahi eğitim bulunabilen her türlü uygun mekanlarda ücretli öğretmenler tarafından yapılabiliyordu. Ücretleri ise aileler karşılıyordu. Bu bakımdan zengin ailelerin çocukları paralı eğitimden faydalanıyordu.

Bunun yanı sıra bu dönemde eğitimi etkileyen faktörlerden biri de ticaret idi. “*Antik Yunan da deniz yolu ile iletişimin artması neticesinde, diğer kültürlerden gelen bilgiler, farklı düşünceler, gelenek ve görenekler çoğalmış ve bunların yarattığı farklı düşünceler ortamında ilgi eskisinden farklı olarak yavaş yavaş doğadan insana kaymış, bu sayede eğitim daha önce hiç olmadığı kadar gelişmiş ve yaygınlaşmıştır*”⁵². Ticaretle birlikte eğitim ve düşünce dünyası da değişmiştir. Pratik bilgiye, doğal bir eğitim varken artık doğadan insana geçen bir sorgulama ve eğitim söz konusu olmuştur.

---

⁴⁸Ahmet Arslan, İlkçağ Felsefe Tarihi Sofistler’den Platon’a, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 10

⁴⁹ Alper Bilgehan Yardımcı. Milet Okulu Doğa Filozofları Bağlamında Tanrının İmkânı. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2016, s. 1329.

⁵⁰ K. Aytaç, Age, s. 29

⁵¹ A. Arslan, Age, s. 77

⁵² S. Coşgun, Age, s. 4

Başarılı, faydalı, bilgili ve becerikli bir yurttaş nasıl yetişir? Nasıl bir eğitim olmalıdır? Bu sorulara cevap yine Sofistlerden gelecektir. Çünkü “*Eğitim felsefesi üzerine ilk olarak görüşler öne süren felsefeciler sofistlerdir*”⁵³. Sofistler’in ve ticaretin etkisi ile birlikte insanlar kendilerinde birtakım eksiklikler görmüşlerdir ki bu da Yunan vatandaşları için son derece önemli olan retorik yani güzel ve etkili konuşma sanatıydı. Böylece aileler çocuklarını seçkin birer vatandaş olabilmeleri, eksik olmamaları açısından eğitime teşvik ettikleri görülür. Bu bakımdan Sofistler “*Yunan ulusunun öğretmeni, aydınlatıcısı olmuşlardır. Sofistler şehir şehir dolaşırlar, para karşılığı çeşitli konularda dersler verirler*”⁵⁴. Sadece tek bir alanda ders vermemişlerdir. “*Sofistler bireylerin yani öğrencilerinin isteklerine göre dersler vererek politika, hukuk, retorik, edebiyat, sanat vb konularda eğitim verdiler*”⁵⁵. Aynı Sofistler gibi insan felsefesinin başlangıcı olarak kabul edilen Sokrates’te eğitim açısından dönüm noktası olmuş ve öğrencilerine de örnek olarak eğitimin yönü ve konuları da değişmiştir.

Sokrates “*zamanını tartışarak gençlere Sophistlerin tersine para karşılığı olmadan felsefe öğreterek geçirmiş orta halli bir Atinalı olduğunu kesinlikle biliyoruz.*”⁵⁶ Sofistlerden sadece para karşılığı öğretmenlik yapmama konusunda değil bilginin değişmediği konusunda da ayrılmıştır. Ona göre bilgiler doğuştan tek tek tüm bireylerin içinde vardır. Önemli olan uygun ve doğru bir eğitimle bu bilgileri gün yüzüne çıkarmaktır. “*Sokrates’e göre toplumun ahlaki yönden gelişmesi ve yetkinleşmesi için gelenekler ve dinsel öğretiler akılla sorgulanmalıdır. Böylece insanın doğasında bulunmayan ancak onun özüne toplumsal ilişkiler yoluyla yerleşen olumsuz öğeler temizlenmiş olur.*”⁵⁷ Bu akılla sorgulama da günümüzde Çocuklar için Felsefe eğitiminin temelinde olan diyalektik, soru cevap yöntemi ile olacaktır. Ona göre önemli olan erdemdir ve bu erdem yani ahlak tüm insanların içinde birdir, evrenselidir. Bu evrensel bilgi diyalektik yöntemle bireyin yine kendisinin sorgulayıp, aklını kullanarak, rasyonel temellendirme yaparak ortaya koyduğu bilgidir. Sokrates’i Helenistik dönemde etkisinden dolayı daha detaylı inceleyeceğiz.

Helenistik döneme kadar eğitimin ücretli ve gezgin öğretmenler tarafından uygun bulunan mekanlarda verildiğini ve ücretlerin varlıklı aileler tarafından karşılandığını

---

⁵³ A. Kadir Çüçen, Felsefeye Giriş, Sentez Yayınları, Ankara, 2013, s. 368

⁵⁴ Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 39

⁵⁵ A. K. Çüçen, Age, s. 369

⁵⁶ Bertrand Russell, Batı Felsefesi Tarihi İlk Çağ, çev. Erol Esençay, İlyay Yayınları, İzmir, 2001, s. 125

⁵⁷ Ayhan Aydın, Felsefe Düşünce Tarihi, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2015, s. 5

söyleyebiliriz. Devletin ise resmi ve modern anlamda okul olmadığından müdahalesi söz konusu değildi. Zengin olmayan aileler ise çocuklarına baba mesleği yani baba zanaatçı ise çocuklara zanaat, eğer tarım ile uğraşıyorsa tarım eğitimi aile tarafından veriliyordu. Kız çocukları ise anneleri tarafından ev işleri, yemek, örgü gibi işlerle eğitiliyordu. Sokrates ve devamında Kinikler⁵⁸ gibi Sokratesçi okullar sayesinde de eğitimin değiştiğini karışık kültüre de birer kaynak olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.2.3 Antik Yunan'da Eğitim Sistemin Kurumsallaşması

*“Helenistik, terimi Yunan gelenekleri Doğu Akdeniz bölgesinde İskender'in fetihleri sonucunda ortaya çıkan yerel geleneklerle birleştiren karışık, kozmopolitan bir toplumsal ve kültürel yaşam biçimi anlamını taşır”.*⁵⁹ Böyle birleşmiş bir kültür ile siyaset açısından devlet aktif hale gelmiş ve bu da eğitimi olumlu etkilemiştir. Bilgelik, Ölçülülük, Cesaret, Adalet, Savaşçı gibi özellikleri yurttaşlarına kazandırmak isteyen devlet artık eğitime müdahale etmiş, sadece gezgin öğretmenler tarafından bulunan uygun mekanlarda verilen eğitim artık okullarda, yeri belli olan mekanlarda belirli öğretmenler tarafından verilmeye başlanmıştır.

*“Yunan felsefesinin ortaya çıkışından sonra Sokrates, Platon ve Aristoteles gibi filozofların en iyi ve en mükemmel toplumun iyi vatandaşlar tarafından oluşturabileceği düşüncesi ile eğitim sisteminin yeniden ve yasalarla desteklenerek biçim kazanması ve ardından da Helenistik dönemde kurumsallaştığı görülür”.*⁶⁰ Sistemik eğitim yavaş yavaş yerleşmeye başlamış ve Helenistik dönemde artık kurumsallaşmış ve yaygınlaşmıştır. İlk başlarda zengin ailelerin çocuklarına aldırıldığı eğitim de okullar ile birlikte geniş kitlelere yayılmış ve okula ilgi de artmıştı. Kurumsallaşmaya giden yolda etkili isim olan Sokrates her ne kadar Sofistlere ücretli eğitim konusunda karşı çıksa da onlar gibi kendisi de insanı temele alan bir eğitimi savunmuştur. *“Sokratesçi eğitim felsefesi tarihte bilinen, kendi içinde tutarlı ilk eğitim felsefesi anlayışıdır. Bu anlayışa*

---

⁵⁸ Alper Bilgehan Yardımcı. Sinoplu filozof Diogenes (Diyojen) ve etik anlayışı. (ed. Kıran, Ö.), Sosyal Bilimciler Gözüyle Sinop, 2018, Berikan Yayıncılık, Ankara.

⁵⁹ Thomas R. Martin, Eski Yunan Tarihöncesinden Helenistik Çağ'a, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Say Yayınları, İstanbul, 2012, s. 335

⁶⁰ Fatma Bağdatlı Çam, Eğitim Sisteminin Ortaya Çıkışı ve Antik Yunan Eğitim Anlayışının Temelleri, Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, Bartın, 2016, s. 640

göre eğitim sürecinde eğitimcinin temel amacı eğitilen kişiye, görülen dünyanın aldatıcı görünümleriyle (doksa) yetinmemesi gerektiğini, nedenleriyle sorgulayarak gerçek dünyaya (epistem) ulaşma yolunda ona yol göstermektir.”⁶¹ Ona göre olması gereken önemli nokta eğitimidir. Eğitim sayesinde iyi ve ahlaklı birer yurttaş olma gayesi tamamlanmış olacaktır. İnsanların özünde zaten bu bilgi mevcuttur olması gereken eğitim sayesinde bilgileri doğru yönlendirip faydalı birer vatandaşlar yetiştirmektedir. “Sokrates’in eğitim ile yapmak istediği, bilgileri ezberlemek ya da bilgi biriktirmesi yapmak değil, aksine insanlara düşünme, tartışma, analiz etme becerisi kazandırmaktır.”⁶² Böylece “Bugün, “Sokratik yöntem”, çocukların daha etkili öğrenmelerine yardımcı olan bir öğretim yöntemi olarak kabul edilmektedir. Onlara gerçekleri öğretmek yerine, öğretmenler bazı öğrencilerin temel varsayımlarına meydan okumak için soruları kullanıyorlar.”⁶³ Kendisi ve öğrencilerinin temellendirmeleri ile birlikte eğitim de kurumsallaşmaya doğru yol almıştır. Antik Yunan da Sparta da olan eğitim ve Atina şehrinde olan eğitim sistemi ön plandaydı. Sparta da eğitim sistemi daha çok bedensel, kişideki cesaret ve itaate dayalı savaşçı yetiştirme sistemiydi. Atina da ise demokrasi eşliğinde Platon’un ve Aristoteles’in akademileri vardı. Ancak bunlar felsefe okullarıydı.

Bu dönemde eğitim ilk aşama olarak ilköğretim ile başlamıştır. İlkokul üç grupta veriliyordu. “Paideia sözcüğüyle tanımlanan eğitim, Eski yunanlıların yaşamında önemli bir yer tutuyor ve üç alanda temel eğitim veriliyordu. Grammatistes ismini taşıyan eğitimciler okuma, yazma, aritmetik ve edebiyat; kitharistes adlı eğitimciler müzik ve lirik şiir; jJaidotribes diye anılan eğitimciler ise jimnastik, oyunlar ve fiziksel eğitim alanlarında faaliyet gösteriyorlardı”.⁶⁴ İlkokul da okuma yazmaya başlayan öğrencilere ilk olarak Homeros ve Homeros gibi destanları olan Hesiodos’un destanları öğretiliyordu. Böylece bu destanlar öncülüğünde istenilen özellikler çocukların ruhuna işleniyordu. Daha sonra diğer disiplinlerle birlikte çocuk geliştiriliyordu. “Tüm eğitim faaliyetlerinin tek çatı altında toplanması, sınavların ve öğrencilerin yaş gruplarına göre ayrılması bu dönemin yenilikleri arasındadır.”⁶⁵ Bu gelişmelerle birlikte Üniversitelerin de yaygınlaştığı görülür. Zengin olmayan aileler ise çocuklarına bu üç eğitimi birden

---

⁶¹ A. Ekrem Ülkü, Sokrates, Düşünüyorum Anadolu Aydınlanma Vakfı Sosyal ve Kültürel Bülteni, sayı 85, 2019, s. 16

⁶² Agm, s. 16

⁶³ Agm, s. 17

⁶⁴ Oğuz Tekin, Eski Yunan Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 134

⁶⁵ Y. Gürkan Ergin, Agm, s. 168

aldırmayabildiği gibi üniversite eğitimine de gönderemiyordu. Bunların yanında bu dönemde Stoa okulu, Epikürosçular'ın dostlar grubu, ve Septik okulları da açılmıştır.

Eğitimin amacı ise *“Yetiştirilecek bireyin sahip olması gereken vasıfları bireye kazandırmaktır ve bunu çoğunlukla devlet belirler. Bu amaçlar ise toplum ve devletin çıkarlarına ve isteklerine göre belirlenir”*.⁶⁶ Bu vasıflar öncelikle erdemli, cesur, savaşçı, cesaretli, adaletli ve iyi bir yurttaş olmaktır demiştik. Bu dönemde önemli filozoflar ve okulları Sokrates, Platon ve Aristoteles okullarıdır. Sokrates'in temellerini attığı akademik okulu devam ettiren Platon'a göre *“Eğitimin özü, oyun çağındaki çocuğun ruhunu yetişkinliğinde mükemmel bir insan olması için işinin erdemini gerektiren şeye karşı özellikle heveslendiren doğru yönlendirmedir”*.⁶⁷ Platon'un akademi okulunda ders gören öğrencisi Aristoteles de *“lykeion”* adındaki okulu da günümüze kadar olan üniversitelerin temeli olarak görülmektedir. Artık bu gelişmelerle birlikte Helenistik dönemde araştırma, bilim, okullar özellikle liseler ve yüksek öğrenim kurumları artmış ve yaygınlaşmıştır. *“Platon ve Aristoteles'in okulları ve Sofist kültürün mirası ile beslenen Helenistik dönem eğitim biçimi, artık sadece çocuğun bir insan yapılmasından öte bir amaç taşıyarak, daha derinleşmiş bir eğitimle tüm yaşamını kapsayacak bir iyileşme, idealleştirme işlemine dönüştürülmüştür.”*⁶⁸

Antik Yunan tarihinde eğitim ve eğitimin ilerlemesindeki faktörleri incelediğimizde; bunlar ilk başlarda yazının yaygınlaşması, destanlar, savaşlar, ticaret, filozoflar ya da ücretli öğretmenler ve devletin etkisidir. İlk başlarda aileler çocuklarına günlük yaşamlarında pratik ihtiyaçları doğrultusunda destanlardan yardım alarak eğitimi çocuklarına veriyorlardı. Daha sonraları savaşlar, yazının yaygınlaşması ve ticaret eşliğinde eğitimin eksikliği anlaşılmış aileler çocukların eğitimini ücretli öğretmenler ile tamamlamaya çalışmıştır. Tabi ki varlıklı olmayan aileler ise ücretli eğitimden faydalanmamıştır. Helenistik dönemde yurttaşların başka yurttaşlarla birleşmesi ile eğitimin önemi daha da anlaşılmış modern anlamda olmasa da okullar açılmaya başlamış hatta eğitim sistemleşmiş ve yaygınlaşmıştır. Thales ve Doğa filozofları ile başlayan eğitimin ve felsefenin yönü doğaya, Sofistlerle birlikte insana çevrilmiş ve insan temele alınarak eğitim de gelişmiştir. Sadece alfabeyi ve destanları öğreten bir eğitim değil ayrıca

---

⁶⁶ Elife Kılıç, Platon'un Devlet Diyalogu Bağlamında Eğitim Anlayışı, Felsefe Arkivi, sayı 45, 2016, s. 69

⁶⁷ Platon, Yasalar, çev. Candan Şentuna – Saffet Babür, Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 2007, 643 c d

⁶⁸ S. Coşgun, Age, s. 100

beden eğitimi, müzik eğitimi ve de bir üst seviye olan üniversite yani akademik eğitim de kurumsallaşmış ve gelişmiştir.

1.1.3 Ortaçağ'da Eğitim Sistemi ve Dönemleri

1.1.3.1 Erken Ortaçağ (Patristik Dönem) Döneminde Eğitim

Ortaçağ, Roma imparatorluğu yani Antik çağ döneminin son dönemi ile başlayan eğitim, retorik, dil bilgisi, felsefe ve edebi gibi Antikçağ'dan miras kalan tüm unsurları içinde barındırır da farklılıkları olan, Antik Dönem ile Modern Dönem arasında kalan bin yıllık kapsamlı bir dönemdir. Bu dönemi ve de eğitimi etkileyen olaylar ise Hristiyanlığın doğuşu ve yayılması, Romanın Hristiyanlığı kabullenmesi, Romanın yıkılışı dolayısıyla Antikçağın da son bulması, Kavimler Göçü ve de İslamiyettir. Bu dönem her bakımdan olduğu gibi eğitim alanında da Karanlık Çağ olarak bilinir. Çünkü *“Ortaçağ daha üstün oldukları düşünülen iki dönem arasında yaşanmıştır. Antikçağ ve Rönesans”*.⁶⁹ Ancak iki gelişmiş çağ arasında kaldığından Karanlık Çağ olarak bilinen bu dönemde de kayda değer önemli çalışmalar olmuştur. Öncelikle kendi içinde gerek Hristiyan olsun gerek Müslüman önemli filozoflar yetişmiştir. Bu ara dönem iki dönem arasında bir köprü bir geçiş dönemidir diyebiliriz. Bu dönemi Hristiyanlık için kendi içinde Erken yani Patristik ve Skolastik olarak iki dönemde inceleyebiliriz. *“İS 1 ve 4 yüzyıllar arasını kapsayan döneme Patristik, İS 8 ve 13 yüzyıllar arasındaki döneme de Skolastik dönem adı verilir”*.⁷⁰

Erken Ortaçağ'da kesin çizgilerle Antik Çağdan ayrılmış değildir. *“Bu yeni kültürel ortamda Hristiyan yazarlar Antikçağ'dan Erken ortaçağ'a aktarılmış olan bilgi dağarcığıyla yüzleşmek zorunda kalır”*.⁷¹ Her ne kadar Antikçağ'ın mirası istenmese de Hristiyanlık için önemli olduğu düşünüldüğü için devam ettirilir. Kendine özgü yorumlamalarla devam eder. *“Patristik felsefe olarak adlandırılan ve dönemin altın çağı*

---

⁶⁹ Jacques Le Goff Jean Louis Schlegel, Çocuklar için Ortaçağ, çev. Orçun Türkay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 18

⁷⁰ Betül Çotuksöken- Saffet Babür, Metinlerle Ortaçağda Felsefe, Bilgesu Yayınları, Ankara, 2011, s. 12

⁷¹ Umberto Eco, Ortaçağ Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar, çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Basım Yayınları, İstanbul, 2014, s. 579

olarak bilinen dönemin en önemli ve en etkili özelliği söz konusu dönemde Yunan felsefesiyle Hristiyanlık arasındaki karşıt düşüncelerin, durumların en aza indirgenmiş olmasıdır”.⁷² Ortaçağ’a girilen ilk dönemde ya da erken Ortaçağ’da ilk başlarda Hristiyanlık dinini koruma, yaygınlaştırma söz konusuydu. Daha sonraları bunun bir ötesine geçilerek mantıklı bir şekilde açıklanması ve temellendirilmesi üzerine Antik çağın mirasına sıcak bakılmış eğitimde uygulanmaya başlamıştır.

“Ortaçağ’da insanlar ne bilir, ne öğretilir ne öğrenilir? Din adamları Antikçağ’da Romalıların kullandıkları bilim sınıflandırmasını benimsemişlerdir. Dilbilgisi, retorik, Diyalektik.. Sonra dört yüksek bilim gelir. Aritmetik, geometri, Müzik, Gökbilim”.⁷³ Ancak bunlar da Hristiyanlığa faydalı olduğu ölçüde, dini temellendirdiği sürece benimsenir. Saf halde eserler ele alınmaz. Hristiyanlık üzerine işlenen eserler ele alınabilir. Eğitim de tamamıyla dini içeriğe bürünür ve din entegre edilir. Böylece “Uzunca bir süre hem akademisyen yani ünlü düşünür öğretmenler hem de amatör tarihçiler olarak ‘karanlık çağ’ olarak isimlendirilen Ortaçağ’da eğitim alanına ek olarak diğer birçok alanda olduğu gibi karanlık bir dönem yaşandığı eğitim ve öğretim kurumlarının ve buna ulaşanların sayısının son derece sınırlı olduğu ve ulaşabilenlerin de büyük oranda skolastik düşünce ile sınırlı dinsel eğitim aldığı fikri ön plandaydı”.⁷⁴ diyebiliriz. Bu dönemde okullar yaygın değildir. Yaygın olmadığı gibi zorunlu da değildir. Çocuklar öncelikle dil bilgisi dolayısıyla okumayı öğrenirler. Antikçağ da çocuklara yine dil bilgisi ve okuma öğretilirdi ancak amaçlanan çocukların savaştı, iyi ve faydalı vatandaş olması hedeflendiğinden okutulan destanların konuları da savaştı olmak, ahlaklı olmak ve adaletli olmak gibi konulardı. Ancak bu dönemde değişen şey çocuklara Zebur yani Kutsal Kitap okutularak dini entegre etmektir. Eğitim bu bakımdan kiliselerde din adamları tarafından verilir. “6. Yüzyıldan itibaren kutsal metinleri öğrenmek ve ayinlerin litürji ve müziğinin idaresi için elzem olan okuryazarlığın yayılması için monastik deneyiminden yararlanan seküler klise görevlilerinin de dini eğitime önem verilmeye başlanır”.⁷⁵ Dini eğitim alan din adamları eğitimi verirken de kültürel değerlerden, geleneklerden, insandan, doğadan vazgeçerek sadece dini eğitim verir. Sadece kutsal metinler üzerine eğitim, öğretim ve düşünme başlar. Kutsal metinleri ruhani açıdan okumak ve yorumlamak önemlidir. “Genel bir

⁷² Ahmet Cevizci, Felsefe Tarihi, Say Yayınları, İstanbul, 2012, s. 191

⁷³ Jacques Le Goff Jean Louis Schlegel, Age, s. 105

⁷⁴ T. Tolga Gümüş, Ortaçağ’dan Erken Modern Döneme Batı Avrupa’da Eğitim Tarihi: Yeni Yaklaşımlar, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt 6, sayı 1, 2010, s. 27

⁷⁵ Jacques Le Goff Jean Louis Schlegel, Age, s. 168

*eğitim sistemi olarak büyük ölçüde etkisiz olan manastır öğretim sistemi, dini toplumu bir bütün olarak kapsamadığı için özellikle kırsal ve çevre kesimlerde halkın büyük kesimi okur yazarlıktan uzak olmaya devam eder.*⁷⁶ Bu durum ta ki 8. Yüzyıla kadar devam eder.

1.1.3.2 Geç Ortaçağ (Skolastik Dönem) Dönemine Geçiş ve Eğitim

*“Hristiyan Ortaçağ felsefesinin Patristik dönemden sonraki ikinci ve birinciye kıyasla çok daha önemli olan dönemi, Skolastik dönem ve dolayısıyla Skolastik felsefedir. Bu felsefe tarihsel açıdan 8. Yüzyılla 15. Yüzyıl arasında kalan dönemin felsefesi olarak tanımlanır.”*⁷⁷ Ancak genel olarak Ortaçağ’a baktığımızda Ortaçağ farklı düşünce geleneklerinden meydana gelir. Bunlardan bir diğeri de Doğu’da ortaya çıkmış İslam düşüncesidir. Skolastik felsefe dönemine geçmeden önce İslam felsefesini ve Batı ya etkilerine değinmemiz gerekir. Çünkü *“Ortaçağ felsefesinin bir diğeri önemli ve özgün felsefe geleneği İslam Felsefesidir. İslam felsefesi Batı’nın Patristik felsefenin ardından ağır bir Karanlık Çağ’a girdiği sırada kültür tarihinde özellikle bilginin sadece korunmasına değil fakat yeni katkılarla zenginleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur”*.⁷⁸ İslam’ın doğduğu dönemde Araplar yaptıkları fetihler sonucunda hızla diğeri kültürlerle karşılaştılar. *“Karşılıklı etkilemeler ve etkileşimler oldu, Müslüman olanlar oldu, olmayanlar kendi kültürel ve düşünceyi sürdürmeye devam ettiler”*.⁷⁹ Ancak bu karşılaşılan kültür Matematik, Geometri, Tıp ve özellikle felsefe ve mantık gibi alanlarda çok ileri seviyedeydi. Fethedilen yerlere göre Araplar geri kalmış durumdaydı. Ayrıca kendi dinini temellendirme konusunda diğeri kültürlerdeki insanlar daha ileri seviyede retorik yani etkili konuşma ile temellendiriyorlardı. Böylece Müslümanlar kendilerini ifade etme konusunda ve sistematik olarak görüşlerini temellendirme konusunda geri kalmış durumlardı. Bu bakımdan özellikle o dönemin seçkin filozofları Antik dünyanın kapısını aralayacaktır. *“Müslüman istilacılar hem İskenderiye’ye hem de VII ila VIII. yüzyıl arasında hızla ele geçirdikleri bölgelere din ve kamu alanında geniş özgürlük tanırırlar ve Helenistik ve Yunan kültürlerinden devralman bilimsel ve teknik bilgilere yoğun ilgi gösterirler. Arap biliminin ve tıbbının zirveye ulaştığı dönem Antikçağ’ın keşiflerinin hem devamını getirir hem de o keşiflere göre yeniliklerle*

---

⁷⁶ Age, s. 169

⁷⁷ A. Cevizci, Age, s. 307

⁷⁸ A. Cevizci, Age, s. 223

⁷⁹ Mehmet Bayraktar, İslam Felsefesine Giriş, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2014, s. 27

doludur".⁸⁰ Diğer kültürlerden, insanların temellendirmelerinden geri kaldığını anlayan Müslümanlar araştırmaya, bilgiye dolayısıyla okula yeniden önem vermeye başlar. Halkın eğitimin önemini kavraması sonucu eğitime ilgi artmaya başlar. Batı da karanlık, durgun bir dönem mevcutken, Doğu da özellikle Aristoteles ve Platonun eserlerinin eşliğinde bir yükselme dönemini görürüz

Peki bu Arap yarımadasında olan gelişmelerin temelinde Türkler vardır diyebilir miyiz? *"On birinci asır ortalarında resmi bir hüviyetle ortaya çıkan medrese sistemi Selçukluların eseridir"*.⁸¹ *"İslam dünyasının yüksek öğretim kurumu olan medrese de hemen hemen tümü ile, Türklerin eseri, İslam Dünyası kültür ve uygarlığına Türklerin önemli bir katkısı olarak karşımıza çıkmaktadır"*.⁸² bu medreselerde okutulan matematik gibi tıp, kimya da öncelikle Türkler tarafından kullanıldı ancak Müslümanlar geliştirdi diyebiliriz.

Arap yarımadasında bu gelişmeler olduğu sırada 8 ve 9 yüzyıllar arasında olan diğer bir önemli gelişme Charlemagne (Şarlman) tarafından yapılan ve Karolenj Rönesansı diye adlandırılan eğitim, ekonomi, siyaset gibi birçok alanda yenilikler ve ilerlemeler olan dönemdir. *"Büyük Cermen kabilelerinden Frank kökenli Karolenj imparatorluğu Kralı Şarlman Fransa, Almanya, Kuzey İtalya, Belçika dahil orta ve batı Avrupayı birleştiren bir devlet (yeni Roma imparatorluğu) kurdu."*⁸³ Bu dönemde *"İmparator okulları bizzat ziyaret etmiş ve piskoposlara okulların durumunu kendisine rapor etmeleri konusunda talimatlar vermiştir. Eğitim politikası içinde değerlendirilebilecek diğer bir tutumu ise tüm çocuklar için zorunlu eğitim uygulamasını yürürlüğe koymasındır"*.⁸⁴ Çünkü Charlemagne eğitim düzeyinin daha yüksek olması gerektiğini düşünmüştür. Ruhban sınıfı hariç eğitim düzeyi halk arasında çok düşüktü. Ayrıca dini açıdan da eğitimi önemseyen Şarlman dini daha iyi anlaşılması, yaygınlaşması ve halka dini eğitimler daha iyi verilebilsin ve yayılsın diye öncelikle din adamlarına eğitim aldirmayı öncelik görür. Önceki dönemler gibi din baskın olsa da esnek bir eğitim sistemine geçilmiş ve okullar açılmıştır. *"Laik eğitime yönelik bu okullar ilerleyen yıllarda kurulacak Üniversitelerin çekirdeklerini oluşturmuştur"*.⁸⁵ Kendisi de

---

⁸⁰ U. Eco, Age s. 407

⁸¹ Gülnihal Küken, Ortaçağ'da Eğitim Felsefesi, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 114

⁸² Age, s. 114

⁸³ Mustafa Ergün, Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişimi cilt 1, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2016, s. 137

⁸⁴ Özlem Genç, Charlemagne ve Karolenj Rönesansı, Doktora tezi, Ankara, 2012, s. 225

⁸⁵ Fatih Rukancı, Hakan Anameriç, Ortaçağ'da ilk Üniversiteler: Studium Generale, Felsefe Dünyası, cilt 1, sayı 39, Ankara, 2004, s. 173

Alcuin (o dönemde öğretmen) den astroloji, diyalektik, retorik gibi dersleri öğreniyordu. “İngiliz Alcuin Şarlman’ın saray okulunun öğretmeni ve müdürü aynı zamanda tüm eğitim işlerinin düzenlenmesinden sorumlu bir eğitim bakanı idi.”⁸⁶ “Alcuin’in kitaplarından okullarda mantık okutulduğu ve IX. yüzyılda ise geometri ve astronominin müfredata dahil edildiği görülmektedir”.⁸⁷ Bu gelişmelerin eşliğinde 12 yüzyıla doğru Arap dünyasının da Batı ile etkileşimleri sonucu, etkileri özellikle de Antik dünyanın mirası noktasında Batı da eğitim gibi her alanda bilgi düzeyinin arttığı görülür. Bu bakımdan “Okulların ortaya çıkışım iki temel nedene bağlayabiliriz. Bunlardan ilki, Orta Çağ Batı Avrupası’nın 8. yüzyıldan itibaren ciddi bir biçimde İslam medeniyetiyle etkileşime girmesi, kentleşmenin ortaya çıkışı ve din adamlarının bilgi düzeyinin artmaya başlamasıdır. İkincisi ise, bir kurumsal birlik fikrinin ortaya çıkması ve böylelikle Orta Çağ Batı Dünyası’nda kiliseler, manastırlar ve diğer dini kurumların bir hiyerarşi içerisinde yer alarak araştırma yapan, bilgi üreten kurumlar haline gelmeleri.”⁸⁸

Üniversitenin temellerinin Şarlman döneminde atıldığını söylemiştik ama bu temel şimdiki anlamda Üniversite değil sadece Üniversitenin oluşması için birer adımlardı. “Üniversite kavramı 11. yüzyıldan itibaren batı Avrupa toplumunun gündemine girmiş bir kavramdır.”⁸⁹ “Bologna, Oxford ve Paris gibi şehirler 11. yüzyılın ortalarından itibaren eğitim hayatına başlamışlardır.”⁹⁰ 11. Yüzyıldan önce eğitim her ne kadar Şarlman gibi krallar ya da filozoflar tarafından önemli görülse de bu eğitim kilise mensuplarına verilen bir eğitimdi ve okuma yazma ile sınırlıydı. Bu bakımdan öncelik kilise din adamlarının eğitimi ve kilisenin eğitim düzeyinin kültürel anlamda artırılması ve geliştirilmesidir. Mesela “Eski rejimden önce Fransa da Şarlman zamanında kurulan ve devam eden dini bir eğitim sistemi vardı. Burada iç okullarda kilisenin yetişmiş papaz ihtiyacı karşılanıyor, dış okullarda da halka dini eğitim veriliyordu.”⁹¹ Kilise mensupları bu eğitimi de sadece erkek çocuklarına dinsel hayata yönelik bir eğitim veriyordu. Ancak Hristiyan dünyasında bu gelişmeler Skolastik dönemin altın çağı olarak görülen 11. Yüzyıl ile 15. Yüzyıl arası eğitimin de altın çağına ulaşmasında birer basamak olmuştu. Bunun yanında “10 ve 11. Yüzyıllardaki Haçlı seferleri Avrupa’nın kurulu düzenini bozdu, yabancı uygarlıklar tanındı, insanlar farklı zihniyetleri ve inançları tanıdı, riskli

---

⁸⁶ M. Ergün, Age, s. 14

⁸⁷ Age, s. 226

⁸⁸ F. Rukancı, H. Anameriç, Agm, s. 173

⁸⁹ T. T. Gümüş, Agm, s. 31

⁹⁰ Agm, s. 31

⁹¹ M. Ergün, Age, s. 21

işlere girişmeyi öğrendiler. Doğu da Yunanca eserleri Arapçaya çevirmeleri gibi Arapça eserlerin Latince ye çevrilmesi modası başladı.”⁹² böylece 11. Yüzyılın sonlarına doğru başlayan Haçlı seferleri sayesinde Avrupalılar Türkler ve Araplar ile savaş sonrası birlikte yaşadılar ve dolayısıyla kültür aktarımı da oldu. Haçlılar hem savaştı hem de etkileşim sonucu bilgilerini Avrupa ya taşıdılar. Böylece “Ortaçağ derin bir barbarlık, siyasal, İktisadî, düşünsel bir barbarlık çağı, aşağı yukarı VI. yüzyıldan XI. yüzyıla uzanan bir çağ yaşadı; ama aynı zamanda olağanüstü verimli bir çağı, XI. yüzyıldan XIV. yüzyıla (dahil) uzanan ve kendisine başka şeylerle birlikte gotik sanat ile skolastik felsefeyi borçlu olduğumuz eşsiz yoğunlukta bir düşünsel ve sanatçı yaşam çağı da gördü.”⁹³ 11. Yüzyılda okulların açılması ile “Eğitim kilisenin tekelinden çıkararak kurumsal bir özerklik kazandı”⁹⁴ 12 yüzyıl ile birlikte de eğitim alanında bugün yüksek öğrenim dediğimiz öğretim gelişti. “11. yüzyıldan itibaren manastır ve katedral ortamında eğitim merkezleri yapılandırılmaya başlanır, ancak bunlarda öncelikle kilise reformu ve din adamlarının kültürel eğitimi gözetilir. 12. yüzyıldan itibaren ise öğrenimi derecelendiren ve yükseköğrenime, hatta doktora seviyesine varılan öğrenim kurumları olan üniversiteler sahne almaktadır.”⁹⁵ Üniversite adı altında özel okullar açıldı. Önceleri kiliselerde Psikoposlar tarafından verilen ve de manastırlarda verilen eğitim artık özel olan Üniversitelerde verilmeye başladı. “büyük katedraller inşa edildi, üniversiteler eğitimin kalitesini arttırdılar ve düşünce merkezleri olmaya başladılar. Paris, Oxford, Salemo ve Bologna üniversiteleri teoloji, hukuk, tıp ve sanat alanlarında tam gün sistemli ve yöntemli eğitim vermeye başladılar.”⁹⁶ Artık düşüncenin önüne geçilemez. Böylece bilgiler hızlıca yayılmaya başlar ve aydınlanmanın önü açılır.

Okulların ortaya çıkışında ve eğitimin gelişmesindeki aşamaları Ortaçağ boyunca incelediğimizde; Antik dönemin kapanması ile Monastik (tek Tanrı inancı) ortaçağ da yaygınlaşmıştı. Hristiyan dünyasını yansıtan Patristik dönemde tamamıyla dini savunma ve koruma ön planda idi. Bu dönemde eğitim yaygın olmadığı gibi dünyaya ait yani insana, insanın amacına, insanın gelişmesine ait bir eğitim değildi. Bu dönemde eğitim din alimleri tarafından verilen sadece soyluların aldığı din temelli eğitimdi. İslam

---

⁹² M. Ergün, Age, s. 14

⁹³ Alexandre Koyre, Yeniçağ Biliminin Doğuşu Bilimsel Düşüncenin Tarihi Üzerine İncelemeler, çev. Kurtuluş Dinçer, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994, s. 17

⁹⁴ Havva Sebetci, 11. 12. Yüzyıllarda Ortaçağ Avrupasının Eğitime Genel Yaklaşımı, Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, Sakarya, 2016, s. 103

⁹⁵ Agm, s. 95

⁹⁶ K. Çüçen, Ortaçağ Felsefesi Tarihi, s. 179

dünyasında ise gelişmeler Antik gelenek ile 12 yüzyıl Skolastik Hristiyan düşüncesi arasında köprü haline gelmiş, Antik mirası unutan Batıya yeniden hatırlatmış ve öğretmiştir. İslam ile etkileşim sonucu Aristoteles'in eserleri Arapçadan çevrilmiş ve Üniversitelerin kurulması ile de eğitim de bir üst düzeye çıkmıştır. Bunun yanında Karolenj Rönesans'ı da eğitimin yaygınlaşması ve gelişmesi noktasında önemlidir. Karolenj sayesinde eğitimde ciddi derecede ilerlemeler görülmeye başlanmıştır. Ayrıca bu dönemde ekonomik nedenlerden başlayan göçebelikten çıkış ve yerleşik hayat insanlar arasında eğitimin öneminin daha da anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Ekonominin sayesinde canlanan kentleşme Avrupa da bilim ve eğitimi başlattı. Yaşam koşullarının iyileşmesi şehirlerin de gelişmesini sağladı. Böylece 11. Yüzyılda eğitimin okullarda verilmeye başlandığı görülür. Sonuç olarak eğitimin hızlı bir şekilde ilerlediği ve yayıldığı 11 ile 14. Yüzyılın sonuna doğru olan bu dönemler arasında İslam kültürü, Tercüme hareketleri, Üniversitelerin Kurulması ve de Kentlerin yani Şehirlerin yerleşik hayata geçmesi olarak açıklayabiliriz. Bu gelişmeler artık Üniversitelerin Şehirlerde kurulmasına ve eğitimin artık kent okullarında verilmesini sağlayacaktır. Özellikle soylular masrafları çok fazla da olsa eğitimden faydalanmak için çocuklarını göndermişlerdir. 12. Yüzyılda ise artık eğitimin önemi daha da anlaşılmiş sadece zengin olan aileler değil fakir ailelerin çocukları da eğitim almak için kent kent dolaşmışlardır. Ancak bu dönemde daha eğitim hala Psikoposların denetimindedir. *“Sonra, 13. yüzyılla 15. yüzyıl arasında, Avrupa'daki tüm Hıristiyan topraklarında üniversiteler kurulur. Öğrenciler de bir üniversiteden ötekine giderler.”*⁹⁷ Artık Üniversitelerin artması ve özerk olması ile birlikte 13. Yüzyılda da Üniversitelerde tartışma ortamını yaratmış, konular üzerinde tartışma ve daha da okullarda artış olması Rönesans'ın oluşmasında altyapı olmuştur.

1.1.4 Rönesans Döneminde Eğitim Sistemi

*“Rönesans olarak adlandırılan dönem “XV. yüzyıldan başlayarak İtalya'da ve daha sonra diğer Avrupa ülkelerinde hümanizmin etkisiyle ortaya çıkan, klasik İlk Çağ yani Antik Yunan kültür ve sanatına dayanarak gelişen bilim, eğitim ve sanat akımıdır.”*⁹⁸

⁹⁷ Jacques Le Goff Jean Louis Schlegel, Age, s. 108

⁹⁸ Mustafa Yıldırım, Rönesans ve Reformasyon, ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, cilt 8, sayı 1, Çankırı, 2000, s. 186

Peki nasıl başlamıştır bu Rönesans? “Batıyı tamamıyla kapsayan ve Ortaçağ’a tümüyle egemen olan Hıristiyanlık ve onun dini yönden görüşü, o dönemdeki her şeyi kendi rengine boyamış ve gücü sonsuza kadar sürecekmiş izlenimi uyandırmış olsa da, o da insanların gözlerini açması neticesinde deformasyona uğramış ve değişip dönüşmek zorunda kalmış, Rönesans döneminin yaşanmasına ve dinde Reformasyon’a engel olamamıştır.”⁹⁹ Değişip dönüşerek gelen bu dönemi de bir geçit bir köprü olarak görebiliriz. Çünkü bu dönemde bizi yeniçağın girişine götürecektir. “Yeniden Doğuş” anlamına gelen Rönesans gerçekten de yeniden doğmadır, Antikçağın yeniden doğması ve de eğitimin yeniden doğmasıdır. Tarih olarak “Avrupa tarihinin 14. Yüzyılının ikinci yarısı ile 15 ve 16. Yüzyılları Rönesans olarak adlandırılır.”¹⁰⁰ Ancak “12. yüzyıl sonlarında Avrupalılar İslam dünyasından aldıkları metinleri Toledo’da çevirmeye başladılar ve Rönesans’ın ilk adımları atıldı.”¹⁰¹ Her ne kadar 14. Yüzyıl ile başlatsak da temelleri Toledo (Ortaçağ da okul) çeviriler sayesinde atıldı. Sadece çeviriler de değil Toledo gibi okulların çoğalması ve hem zengin hem fakir halkın eğitimin önemini anlaması ve de desteklemesi Rönesans’ı başlatmıştı. Rönesans aslında temelinde bu çevirilerle Antik Yunan mirasına tekrar dönüşü ifade eder. Bu dönüş bu yeniden doğuş da birden olmuş değildir. Kökleri 12. Yüzyıla dayanır ve İslam kültürünün Hıristiyan kültürlerle etkileşimi ile Yunan kültürünü aktarması sonucu oluşur.

“Rönesans kültürünün omurgasını Hümanist dünya görüşü oluşturur. Hümanizmin Avrupa aydınları arasında yaygınlaşması ile beraber insan İsa’nın ve Babasının günahkar koyunu olmaktan çıkmış birey, kişi olmuştur.”¹⁰² Günahkar koyun ifadesinde olduğu gibi Ortaçağ boyunca Hıristiyanlık dini, insanın kendinden ve doğadan uzaklaşmasını, insanı daha doğumundan itibaren günah ile dünyaya geldiğini ve bedenin aşağılık bir şey olduğunu savunur. “Her birinin elinde bir deri kırbaç, kanatıncaya dek omuzlarını kırbaçlıyor, kurtarıcının acısını gözleriyle görmüş gibi bol bol gözyaşı döküp ağıtlar söyleyerek efendimizin merhametini ve Meryem ananın yardımını diliyorlardı.”¹⁰³ Gülün adı romanından alınan paragraftaki gibi bu dünya tamamen kötü, günahlardan arınmak için gelinen ve araştırılmaması, sorgulanmaması gereken bir dünya olarak görülmüştür. Ancak Hümanizm insanı seven ve bu dünyaya yönelen, bu dünyayı araştıran, bilmeye çalışan bir akımdır. Hümanizm 1453’te İstanbul’un fethi ile Bizans’tan

⁹⁹ Agm, s. 188

¹⁰⁰ Tuncar Tuğcu, Batı Felsefesi Tarihi, Alesta Yayınları, Ankara, 2003, s. 325

¹⁰¹ H. Sebetci, Agm, s. 98

¹⁰² T. Tuğcu, Age, s. 331

¹⁰³ Umberto Eco, Gülün Adı, çev. Şadan Karadeniz, Can Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 183

İtalya ya giden bilginler tarafından canlandırılmıştı. Özellikle Kuzey İtalya da “Avrupa’nın en yüksek bölgesi durumuna gelmiş ve Kutsal Roma İmparatorluğu’ndan bir parça bağımsızlaşmıştı.”¹⁰⁴ 12. Yüzyılda temelleri atılan, Hümanizm’i içinde barındıran Rönesans ise, İstanbul’un fethi ile diğer ülke ve kültürlerle yayılmıştır. “Her ne kadar Rönesans’ın bu dünyası Antik çağın bu dünyası ile tam olarak benzemese de temelde bu dünyaya aitti.”¹⁰⁵ Artık insan tekrardan bu dünyaya gözlerini açmıştı.

Bunun yanı sıra eğitim açısından Hümanizm “Kültürün özellikle Antik Yunan mirasına dayalı eğitim yani çocuğun entelektüel, eğitilmiş, ahlaki yönden ve estetik kapasitelerini, yeteneklerini geliştirdiğine inanılan alanlar olarak edebiyat ve retorik temel alan klasik Yunan liberal eğitimi yoluyla şekillendirilmesi teşebbüsünü ifade eder.”¹⁰⁶ Böylece bu dönemde “Dönemin zenginleri, söz sahibi yüksek soyluları, yöneticileri ve Kilise papaları klasik döneme ait yazmanlara ulaşmak onları çoğaltmak ve kütüphaneler kurmak için yoğun çaba ve çokça para harcamışlardır.”¹⁰⁷ Klasikler çevriliyor ama klasikler daha önce de çevrilmişti. Burada önemli olan bu çevirilerde önyargı, yorumlama yoktur. Bağımsız çalışmalar söz konusudur. “14. Yüzyılda İtalyan okullarında “Studio Humanitas” (Beşeri Araştırmalar) adlı bir ders vardı, ve dersin konuları dil bilgisi, tarih, retorik, şiir, etik alt bölümlerinden oluşuyordu. Bu bilimlerden herhangi birinde uzmanlaşmış olan araştırmacı ve öğrencilere de “Umanisti” denirdi.”¹⁰⁸ Bu dersler aynı şekilde Rönesans boyunca devam etmiştir. Alev Alatlı’nın Batıya Yön veren Metinler yazısında Corroralı Ubertinos’a Mektuplar bölümünde eğitim cümlelerini özetçe alırsak, Ailenin çocuğuna karşı üç görevi vardır. Bunlar utandırmayacak bir isim, seçkin bir şehir ve çocuğun sağlam bir eğitim almasıdır. Mektub’a göre hiçbir servet iyi bir eğitim almak ve de kültürlü bir insan olarak yetişmek kadar değerli bir hediye değildir. Bir kişi isminden veya şehirden değiştirerek kurtulabilir. Ancak iyi bir eğitim alınmamasına çare bulunmaz. Bu bakımdan “Söz konusu okulların hedefi, sanattan ve bilimden anlayan, hatta dünyanın anlamsızlığını kavradığı halde ülkesine hakkıyla hizmet edebilecek olan erdemli insan yetiştirmektir.”¹⁰⁹ Bunun için harekete geçilmişti. Özellikle de eğitim alanında yenilikler söz konusuydu. “15. Yüzyıl sonlarında skolastik, dil ve eğitim anlayışını yenilemeye başladı. Gramer

---

¹⁰⁴ M. Ergün, Age, s. 150

¹⁰⁵ Ernst Bloch, Rönesans Felsefesi, çev. Hüsen Portakal, Cem Yaynevi, İstanbul, 2002, s. 13

¹⁰⁶ A. Cevizci, Age, s. 378

¹⁰⁷ M. Yıldırım, Agm, s. 190

¹⁰⁸ T. Tuğcu, Age, s. 329

¹⁰⁹ Alev Alatlı, Batı’ya Yön Veren Metinler 2 Rönesans Protestan Reformu, 2010, s. 453

kitapları yeniden düzenlendi, içindeki metinler yeniden seçildi ve yazıldı. Retoriğe dayalı Roma eğitim anlayışının yanına felsefeye dayalı Yunan eğitim anlayışını da koymaya çalıştı. Derslerin basit, açık ve anlaşılır olmasına özen gösterildi. Yeni araştırmaların tamamı Antik kültür üzerine yapılmaya ve öğretilmeye başlandı.”¹¹⁰ Özellikle Üniversiteler de Rönesans ve Hümanizm etkili olmuştu. Artık Yunanca eğitimi Avrupa Üniversitelerinde göz bebek olmuştu. “Özel okullar kuruldu. Matbaalarda Yunanca kitaplar basılıp her yere kolayca dağıtıldı. Eğitim felsefesi ve okulların yetiştirdiği insan modeli değişmeye başladı. Doğüstü güçlerin yönetimindeki eğitim, tekrar doğanın yönetimindeki bir eğitim haline dönüştürüldü.”¹¹¹ Tabi ki din ve dini eğitim elden giderken Martin Luther gibi dinine sadık düşünürler bir şey yapmadan durmayacaklardı. Bir Reformasyon gerekliydi. Reformasyon ortaya Hümanizm sonucu daha doğrusu Hristiyan olan Hümanizm sonucu çıkmıştı. “Luther bütün halk için ve kızlar için de eğitim istiyordu. Eğitim de dil çok önemli, Allah bize dille hitap etmiş ve din dil sayesinde duruyordu.”¹¹² Eğitim önemli hele ki eğitimin halka ve de kız çocuklarına kadar inmesi daha da önemli bir gelişme olacaktı ama kötü bir tarafı da olmayacak değildi, çünkü Luther’in istediği eğitim dini bir eğitimdi. Bu da eğitim sistemini kötü etkileyecekti. “Luther Alman asillerine yazdığı mektuplarda Üniversite programlarının değiştirilmesini istiyordu. Üniversiteler şeytanın kaleleri gibi görülüyordu.”¹¹³ Her ne kadar kilise de reform yapılırsa da aydınlanmaya doğru kilisenin eğitim üzerindeki etkisi kırılacaktı.

Rönesans dönemindeki eğitim sistemi ve okullar Ortaçağın Skolastik döneminde de vardı. Ancak farklı olan şey artık eğitimde olduğu gibi siyasette ve bilimde insan merkezli ve bağımsız düşünce olmasıdır. İnsan merkezli ile kastedilen ise Ortaçağ boyunca sevilmeyen ve günahkar görülen insanın artık önemli olduğunun ve eğitilmesi gerektiğinin anlaşılmasıdır. Böylece siyaset mensuplarının, din adamlarının, okulların ve de toplumun hedefi artık insanın kendisi olmuştur. Ama bu hedef iyi anlamda olmuştur ve insanı yetiştirmek için okulların öneminin anlaşılması ile bireylerin geliştirilmesi, insanın eğitilmiş ve kültürlü olmasının ne kadar gerekli olduğu anlaşılmalı ve eğitimin yaygınlaşması noktasında önemli adımlar ve maddi yatırımlar yapılmıştır. Bunun yanı sıra daha çok çeviriler yapıp özellikle bu çevirilerin din entegre edilmeden, yorumlama yapılmadan, saf ve bağımsız olması da eğitimi güçlendirmiştir. Sonuç olarak Rönesans’ın

---

¹¹⁰ M. Ergün, Age, s. 151

¹¹¹ Age, s. 157

¹¹² M. Ergün, Age, s. 158

¹¹³ Age, s. 159

İtalya da başlamasından itibaren İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya gibi pek çok ülkelere yayılmış böylece bu ülkelerde üniversiteler ve bilim akademileri kurulmuş bu da Aydınlanma ya ön ayak olmuştur.

1.1.5 On Yedi, On Sekiz ve On Dokuzuncu Yüzyıllarda Eğitimin Gelişimi

Rönesans'ın İtalya da başlamasından itibaren bilimsel akademilerin kurulması da diğer ülkelere örnek olmuş İngiltere, Fransa, İskoç, Almanya ve Rusya gibi ülkelere yayılmıştı. Böylece bu ülkelerde de üniversiteler ve de bilim akademileri kurulmuştu. Ancak artık 17. Yüzyılda önemli olan bunları korumaktı. *“Aydınlığın korunması ve bilim geleneğinin oluşması kolay olmadı. Bilimin gücünün ayırımına varan ilk ulus, kanlı bir iç savaşla devrimsel dönüşümler yaşayan İngiliz ulusu oldu. İngilizler aydınlığı korumak ve yarınlarına taşımak için 1661 'de 'Royal Society'yi kurdular. İngilizleri iç savaşların ve reformların sıcak ve kanlı yollarında yürüten Fransızlar izledi; 1666'da 'Academie Française 'yi kurdular.”*¹¹⁴ Artık aydınlık ve modern eğitim için okullar kurulmaya başladı ve eğitim de yaygınlaşmaya başlamıştı. Ancak bu gelişmeler birdenbire olmamıştı. *“İnsan hakları, liberal yönetim, laiklik gibi değerlerin öne çıktığı bu dönem aslında bir fırtınalar dönemidir. Çünkü diyalektik yasa gereği yeni eskinin içine sancılı ve acılı bir biçimde doğmaktadır.”*¹¹⁵ Toplum içinde bulunduğu pasif durumdan kurtulup artık edilgin değil siyasi, bilim, ekonomi ve eğitim gibi her alanda etkin olma yolundadır. Bu da önce İngiliz ulusunda daha sonra Fransız ihtilalinde kendini acılı ve kanlı bir biçimde göstermiştir. Sadece toplumdaki belli bir kesimin değil aydın kesimin de, birtakım filozoflar, bilim adamları ve düşünürlerin de etkisi vardı. Özellikle bilim açısından *“Kopernik, Tycho Brahe, Galileo Galilei, Johannes Kepler ve Isaac Newton'un çalışmaları ile modern bilimin temelleri atıldı ve bilimsel çalışmanın gelenekleri oluşmaya başladı.”*¹¹⁶ Modern bilim artık geçmişi bir kenara bırakmış, içinde yaşanan zaman üzerine bilim adamlarının çalışmalarını ele almıştı.

Evren matematik diliyle açıklanmaya başlamış, eğitimde artık düşünceler değişmişti. Örneğin Montaign'e göre *“Öğrenci aktif öğrenecek, düşünceleri bağımsız*

---

¹¹⁴ T. Tuğcu, Age, s. 412

¹¹⁵ A. Aydın, Age, s. 172

¹¹⁶ T. Tuğcu, Age, s. 412

olacaktı. Ona göre bireyin ferdiyeti çok önemlidir. Eğitim anadiliyle yapılmalı, derslerde zorlama yapılmamalıdır. Karakter eğitimi çok önemlidir. Beden eğitimi yapılmalı, eğitimde oyunlara yer verilmelidir.”¹¹⁷ Bu düşünceler aslında çok büyük bir değişimin de göstergesidir. Öncelikle kişinin bir birey olarak kabullenilmesi ve bu bireyin bağımsız ve özgür olması en önemlisi de özgür olan bireyin de üzerine karakter eğitimi alması gibi bir fikir aydınlanmanın da göstergesi, eğitimin de gelişmesinde büyük adımlardır. Bir başka düşünür John Locke’a göre “Öğretmen öğrenciye model olmalıdır, çok yönlü bilgiye sahip, yumuşak, centilmen vs çocuğu örnekler vererek eğitmelidir. Çocuk kendi kendini kontrol edebilmeli ve yönetebilmelidir.”¹¹⁸ İki filozofta da olduğu gibi dönemin eğitim anlayışı Rönesans ile birlikte tamamen değişmiş ve insana, insanın karakter özelliklerine ve bu özelliklere göre eğitime yönelmiştir. Günümüzde olduğu gibi bağımsız bir eğitimin temellerini bu dönemde görebiliriz. Tabi bu gelişmeler kolay olmamıştı. Hristiyanlık okullarda gündemde olan rasyonel yani akıl temelli ve doğaya dönüşü kabul etmiyor, akli bir şeytan bir kötü varlık gibi görüyor karşı çıkıyordu. Ancak bu gibi karşı koymalar Aydınlanmanın önünde duramayacaktı.

Rusya da ise Büyük Petro “Rusya Bilimler Akademisi (Akademiya Nauk) kurdu (1724). Buralarda ders vermek üzere Avrupa’dan bilginler getirildi, 1714’te soylular için zorunlu öğretimi getirdi; büyük şehirlerde 50 kadar ilkokul kurdu, devlet memurlarına matematik ve geometri öğrenmeyi zorunlu tuttu. Gemiciliğin yanı sıra yabancı dil öğrenme, ekonomi, tıp, güzel sanatlar ve mimari alanlarında da Batıya öğrenciler gönderdi. Halkı “eğitim vasıtasıyla aydınlatmaya” çalıştı.”¹¹⁹ Bunlarla birlikte 18. Yüzyılda eğitim sistemleri üzerinde etkili olan faktörler aydınlanma ile birlikte sanayi devrimi ve ulus devletlerin ortaya çıkışıdır. Özellikle ulus devletlerinin önemi üzerinde durulmuştur. Örneğin “İlkçağda görülmeyen ve tarih sahnesi için yepyeni olan bir devlet anlayışının, ulusal devlet görüşünün ilk temsilcisi Macchiavelli 'ye göre, devlet gücünü bir ulus 'tan almalı, üstünde kiliseyi, ümmeti bulmamalıdır. Hukuk dinden değil, devletin özünden türetilmelidir. Çünkü devlet doğal bir kurumdur; bu dünya için kurulmuştur, öbür dünya ile ilgisi yoktur.”¹²⁰ Ulus devletlerinin ortaya çıkışı ile milli okul sistemi de oluşmuştur. Eskiden kiliseler ve din adamları tarafından verilen eğitim artık ulus

---

¹¹⁷ M. Ergün, Age, s. 173

¹¹⁸ Age, s. 174

¹¹⁹ Mustafa Ergün, Rus Eğitiminde Batılılaşma Çabaları ve Reformlar, Kurumsal Eğitim Bilim Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, 2009, s. 35

¹²⁰ Macit Gökberk, Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayınları, 1997, s. 14

devletlerinin eline geçmiştir. Eğitim artık yerel halini almış oldu. Sanayileşme ile eğitimin ne kadar önemli olduğunu göstererek eğitime de maddi manevi yatırımlar başlamıştır. “Ulus devlet dini, cinsiyeti, sosyal sınıfları, etnik kökeni ve aileyi hükümet denetimindeki kurumlar haline getirdi. Bu işlem de ancak zorunlu ve kapsamlı bir eğitim ile mümkündü.”¹²¹ Ulus devletler ekonomik açıdan güçlü olmanın yolunun eğitim olduğunu anlamış, halkın eğitimine daha da önem vermiştir. Ulus devletlerinin ortaya çıkışı ile ulus bilinci oluşmuş, her ulusun kendi kültürünü, ekonomisini ve idari birliğini meydana getirmiştir. Bu birlik sayesinde Avrupa da özellikle bilim ve teknoloji üzerine çalışmalar başlamıştır. Avrupa da bu gelişmeler olduğu sırada aynı dönemde olan Osmanlı devleti için durum aynı değildi.

“Osmanlı devletinin kuruluşundan XVIII. yüzyılın ilk yarısına kadar geçen sürede, eğitim sistemi genel olarak medreseler düzleminde ve daha ziyade din eğitimi ve öğretiminin ağırlık kazandığı bir anlayış çerçevesinde yapılandırılmıştır.”¹²² Bunların yanında “mahalle mektepleri adı verilen okullar da vardı. Bunlar bir devlet kurumu olmaktan çok vakıfların, cemaatlerin ve küçük toplulukların okulu idi.”¹²³ Eğitim din ekseninde devam ederken savaşlardan yenilgi alan ve sürekli toprak kaybeden Osmanlı artık askeri ve eğitim başta olmak üzere pek çok alanda geri kaldığını anlamış ve modernleşme açısından reform yapmanın farkına varmıştır. Özellikle askeri alanda ve askeri okulların açılması diğer eğitim alanlarındaki reformları da beraberinde getirmiştir. “Medreselerin ıslahına yönelik olarak alınan tedbirler, askeri alanda faaliyet gösteren okulların açılması, matbaanın canlandırılması, yabancı dillerde kaleme alınan eserlerin tercüme girişimleri bu dönemin eğitim ve kültüre yönelik etkin faaliyetleridir.”¹²⁴ Reformlar sadece askeri alanda kalmamış matbaanın geliştirilmesi ve çeviri faaliyetleri de 19. Yüzyıldaki reformların temellerini atmıştır. “II. Mahmut’un tahta geçtiği 1808’den Tanzimat döneminin başlangıcı olan 1836’a kadar geçen süreçte de eğitime yönelik yeniliklere devam edilmiştir. Okuma ve yazma öğreniminin zorunlu hale getirilmesi, Batı tarzında rüştiyelerin açılması, yükseköğretim düzeyinde eğitim veren Tıbbiye ve Harbiye mekteplerinin kurulması ve ilk resmi gazete olan Takvim-i Vekâyi’nin yayın hayatına başlaması dönemin en önemli eğitim ve kültür gelişmeleri olarak kabul edilmektedir.”¹²⁵

---

¹²¹ M. Ergün, Age, s. 5

¹²² Osman Taştekin, 18. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Eğitim Kurumları, Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, cilt 23, sayı 3, Erzincan, 2019, s. 1147

¹²³ Cavit Binbaşıoğlu, Türk Eğitim Düşünce Tarihi, Anı Yayınları, Ankara, 2005, s. 61

¹²⁴ O. Taştekin, Agm, s. 1148

¹²⁵ Agm, s. 1148

İlk olarak gelişmeyi ve aydınlanmayı ruhunda hissededen batı toplumlarını örnek almaya çalışan ve batı örnek alınarak eğitimi modern hale getirmeye, batı ile eşdeğer bir konuma getirme yolunda adımlar atılsa da bu ancak ileride Cumhuriyet ile mümkün olacaktır. Osmanlı da sanayi devriminin eğitim alanında getirdiği en büyük dönüşüm ise sadece Klasik Eğitim Modelidir.

Sanayi Devrimi ve Ulus Devletlerinin eğitime etkisinin yanı sıra Fransız İhtilali de eğitimi etkilemiştir. Sadece eğitimi değil her alanda insanlar kendi hak ve hürriyetleri noktasında gözlerini açmışlardır. *“Fransa’da eğitimde reform hareketleri 1789 İhtilali’nden sonra başlamış, 1980’lerden sonra da ilköğretim zorunluluğunu getirilerek bu sorun 19. yüzyılın sonunda çözülmüş oluyordu. İngiltere’de ilköğretimde 19. yüzyılda sanayileşmeye paralel bir gelişme görülmüş ve 1817’lerde ilk kez bir ilköğretim kanunu çıkarılmıştır.”*¹²⁶ Fransız ihtilali sadece Fransa için değil bütün insanlık için bir reform demektir. Sadece Fransa topraklarında etki bırakmayan bu ihtilal evrensel bir nitelik kazanmıştır. Tabii bu oluşuma Fransız aydınların da etkisi büyüktür. Artık insanların hak ve hürriyetleri noktasında özgür olmak istediklerini belirtmiştik, bu sadece hak ve hürriyet değil tüm insanlık birer birey olarak birer fert olarak yaşama bilincine varmış ve bunun da eğitim kalitesinin yükselmesinde olduğuna kanaat getirmiştir. Bu noktada ünlü düşünürler de özellikle eğitim konusunda ileri görüşlü fikirler meydana sürmüşlerdir. Fransa Aydınlanmasında özellikle eğitim alanında etkisi büyük olan düşünür Marguis De Condorcet’tir. Condorcet kendisi gibi düşünür olan Voltaire ve Diderot gibi filozoflardan özellikle dini düşünceleri noktasında etkilenmiş ve dine karşı saldırılar ve Reformun yanında eğitimde de Reformu uygulamak istemiştir. *“Bu düşüncesinin temelinde, özünde ise bu zamana kadar hüküm sürmüş batıl inançların, dogmaların ve kalıp olarak yerleşmiş bilgilerin ortadan kaldırılması ve bilimsel bilginin ve buna bağlı olarak eğitimin geliştirilmesi isteği yatar. Bir anlamda onun Hıristiyanlığa saldırısı sosyal ve insanî gerçeklerden neşet eder. Zira Condorcet’ye göre din, metafizik insanları dış dünyaya kapattığı için aydınlanmanın en büyük düşmanı, bilim ise insanı aktif hale getirmesinden dolayı kahramanıdır.”*¹²⁷ Artık önemli olan inanç değildi. Tüm uluslar için önemli olan eğitimdi. Uluslararası farklılığı ve önemi yine eğitim belirleyecekti. Condorcet *“İnsanın tabiatından yana dinin söylediğinin aksine iyi olduğunu ve onun eğitim ve öğretim yoluyla değişip, dönüşüp mükemmelleştirilebileceği konusunda tamamen*

---

¹²⁶ Agm, s. 1148

¹²⁷ Tamer Yıldırım, Condorcet’nin Dini Gelişim Sürecinin Tahlili, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, cilt 11, sayı 22, s. 140

iyimser ve inançlı bir görüşe sahiptir. Ona göre devlet bir milli birlik devleti olarak aynı zamanda da bir eğitim devletidir."¹²⁸ bir eğitim devleti olması gerekliydi. Herhangi bir din kuruluşların ya da vakıfların elinden ayrılarak bir devlet çatısı altında eğitim olmalıydı. Peki bu eğitim nasıl bir eğitim olmalı? Condorcet'e göre "onun öğretim için kabul ettiği ilkeler, öğretimin mümkün olduğu kadar genel ve mümkün olduğu kadar tam ve eksiksiz olması noktalarında toplanmaktadır. Derslerde gerçekten hakikat öğretilmelidir. Tüm olarak öğretim işi her türlü politik otoritenin etkisinden uzak olmalıdır."¹²⁹ Yine bu dönemde Danton "ekmekten sonra halkın temel ihtiyacı eğitimidir."¹³⁰ Sözleriyle eğitimin hayati bir öneme sahip olduğunu göstermiştir. 19 yy dönemlerine geldiğimizde bu denli değişimin altında artık halkların ulus devlet bilinci ile özgürlüğü, halk iradesini yani milli bilinci istediğini görürüz. Halk kendisi seçmek ve kendisi kural koymak bunun yanında kendi ulusunun kültürünü, örf ve adetlerini, siyasetini ve de en önemlisi eğitimini oluşturmak ve korumak istemiştir.

1.1.6 Yirmi ve Yirmi Birinci Yüzyılda Eğitim

İnsan aklının ve bilimin öneminin anlaşılması, Sanayi Devriminin gerçekleşmesi, Fransız İhtilalinin gerçekleşmesi ve de Ulus Devletlerinin ortaya çıkması, bir ulus içinde özgür olan bireyin kendi hak ve hürriyetlerinin farkında olarak yaşamasına hem de diğer uluslara karşı ekonomi ve siyasi gibi her türlü gücü elinde bulundurması adına eğitimin hayati derecede önemli ve gerekli olduğunu vurgulamıştık. Bu bakımdan "eskiden sadece kilise tarafından düzenlenen eğitim, devlet ve onunla birlikte çalışan kurumlar tarafından düzenlenmeye başlanmıştır."¹³¹ Avrupa da Aydınlanma ile gelişen bu durum Osmanlı da biraz farklıydı. Avrupa aydınlanmış, Hristiyanlık altında, bir ümmet altında kalmaktan kurtulmuş ulus devletlerini oluşturmuş, sanayi devrimini gerçekleştirmiş ve dolayısıyla Osmanlıdan bilim, siyasi, ekonomi ve de eğitim alanlarında ileri seviyeye ulaşmıştı. Osmanlı artık gözünü kapatarak bu gelişmelerden uzak yaşayamazdı. Bu gelişmelere ilk adım Tanzimat dönemi ile başlamıştı. "Tanzimat çoktan çağdışı kalmış bir siyasal yapının Avrupa örneğine göre yeniden düzenlenmesi, biçimlendirilmesi girişimidir. Önce yalnız ordu ve devlet yönetimi için düşünülen bu düzenleme gittikçe toplumsal, kültürel

---

¹²⁸ K. Aytaç, Age, s. 209

¹²⁹ Age, s. 211

¹³⁰ M. Ergün, Age, s. 39

¹³¹ Age, s. 4

yaşamın birçok yönlerini içine almaya başlayacaktır.”¹³² 19 yüzyılda yaşanan bu gelişme toplumsal bir eğitim anlayışını da meydana getirmiş ve Tevhid’i Tedrisat (Öğretimi Birleştirme Kanunu 3 mart 1924) önyak olmuştur. *“Eğitim alanında Halifelik ile Seriyeye Vekaletinin kaldırılıp Laikliğin başlatılmasıyla yolu açılan “öğretim birliği yasaı” ile sağlanmıştır. Bununla da yeni insanı tek elden tek bir eğitim modeline göre yetiştirip hem çağdaş uygarlığa bütün topluma ayak uydurmak hem de ulusal birliği güçlendirmek olanağı elde edilmiştir.”*¹³³ *“Tevhid’i Tedrisat yasaı ile eğitim de birlik pratikte olmasa da yasal anlamda gerçekleştirildi.”*¹³⁴ Bu yasa hem eğitim ve bilim hem de siyaset ve ekonomi açısından aydınlanmayı işaret ediyordu. Bu zamana kadar Osmanlı Halifelik ile el ele yönetim sağlıyordu. Bu yasa ile laiklik gibi büyük bir devrim de gerçekleşmiş ve bir ümmet adı altında olan kurumlardan arındırılmıştır. Eğitim ve öğretim din temelli olmaktan sıyrılıp, dünyaya, insana ve de bilime yönelik özgür bir hal almıştır. Eğer ki bir yenilik olacaksa, bir aydınlanma olacaksa bu tamamen temelden farklı yeni bir devrim ile gerçekleşecektir. Bu devrimler de diğer medeniyetlerin seviyesine ulaşmak isteyen ve toplumu geliştirmek isteyen Mustafa Kemal Atatürk öncülüğünde gerçekleşmiştir.

*“Atatürk, eğitimi ve eğitimde yer alan unsurları, milli düşünceleri yerleştirmek, özgür ve milli bir devlet yaratmak, durağan olmayan ve çağdaş medeniyete ulaşabilecek bir toplum yaratabilmek için en önemli araçlardan biri saymıştır.”*¹³⁵ Ona göre önemli olan unsurlar demokratikleşme, laikleşme, medeniyetleşme ve milliyetçiliktir. Medeniyetleşme ile diğer uygarlıkların seviyesine yükselmeyi, demokratikleşme ile toplumda eşit bir eğitim sistemini, her tabakadan insanın eğitim almasını, laikleşme ile eğitimin bağımsız halde sadece eğitmek için herhangi bir vakıf, kuruluşa bağı olmamasını, dinden bağımsız ve bireylerin dini seçimlerine karışmayan ve de son olarak milliyetçilik ile özellikle gençlere milli şuurumuzu, kültürümüzü, ahlakımızı, geçmişimizi bilerek geleceğe yön vermemizi istemiştir. Bu bakımdan *“Atatürk’e göre eğitimimizin ilkeleri şu noktalarda olmalıdır. 1.Eğitim milli olmalıdır, 2.Eğitim bilimsel olmalıdır, 3.Eğitim laik olmalıdır, 4.Eğitim karma olmalıdır, 5.Eğitim uygulamalı olmalıdır.”*¹³⁶ Ancak bir problem vardı. *“Cumhuriyet kurulduğu dönemde okuma-yazma*

---

¹³² M. Gökberk, Aydınlanma Felsefesi Devrimler ve Atatürk, Age, s. 39

¹³³ Age, s. 54

¹³⁴ Mustafa Özodaşık, Cumhuriyet Eğitiminde Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları, Doktora Tezi, Konya, 1997, s. 59

¹³⁵ Gül Nihan Toprak, Cumhuriyetin İlk Döneminde Türk Eğitim Sistemi ve Köy Enstitüleri, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2008, s. 47

¹³⁶ Age, s. 52

oranı düşüktü. Bu oran özellikle kadınlar arasında çok daha düşüktü. Cumhuriyet döneminin en önemli amaçlarından biri, bilgisizliğin ortadan kaldırılmasıydı. Bu eksikliğin giderilmesi için ilk yapılması gereken toplumu oluşturan bireylere okuma-yazma öğretilmesiydi.”¹³⁷ bunun için de harf inkılabı gerekiyordu. “1 Kasım 1928 de daha önce Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap alfabesi yerine Latin esasından alınan harfler Türk dilinin özelliklerini de yansıtacak işaretlere yer vermek suretiyle Türk Harfleri adı ile kabul edilmiştir.”¹³⁸ Latin alfabesine geçmek isteyen Atatürk aslında batı medeniyetlerine ulaşmak Batıdan tamamen bağımsız kalmamak istemiştir. Ona göre alfabe hem ulusal olmalı, milli bir dil olmalı hem de batı uygarlıkları ile ilişkili olmalıydı. Ayrıca öyle bir alfabe olmalı ki toplumda her kesim kolayca öğrenmeliydi. Bu bakımdan alfabe konusunda şöyle bir açıklama yapmıştır, “...Arkadaşlar! Bizim kıvrak ve zengin dilimiz yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Yüzyıllardan beri; kafalarımızı demir çerçeve içinde bulundurmaktan aslında iyi anlaşılmayan, bizim de anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak zorundayız. Bunu kavramak durumundayız. Kavradığımızın izlerini yakın günlerde bütün dünya görmüş olacaktır.”¹³⁹ Toplumun her kesiminin eğitim almasını isteyen Atatürk Latin alfabesine geçişten hemen sonra aydın kesim haricinde köy halkının da eğitim almasını istemiş ve Köy Enstitülerinin kurulmasında öncü olmuştur. Osmanlı’da bu gelişmeler olduğu sırada diğer ülkelerde de modern eğitim noktasında hızla gelişmeler mevcuttu.

Diğer uygarlıklarda eğitim reformları meydana gelmişti. Örneğin Fransa da “1946 Anayasası her seviyede resmi, parasız ve laik eğitim kurumları kurmayı devletin görevi kabul etmektedir... 1960’lardan itibaren geri durumdaki öğrencilere destek ve telafi programları uygulanmaya başladı.”¹⁴⁰ Rusya’da ise “1918’de kilise okulları mahalli Sovyetlere bırakıldı, okul ile kilise birbirinden ayrıldı... anaokulundan Üniversiteye kesintisiz merdiven şeklinde yükselen ortak bir eğitim sistemi kuruldu.”¹⁴¹ Fransa, Almanya, Rusya ve Türkiye gibi diğer ülkelerde de eğitim alanında benzer gelişmeler modernliğe doğru devam etmiştir. Dini vakıflardan, kiliselerden ve bir ümmet adı altından çıkan eğitim, merkezi bir biçime, devlet kontrolüne geçmiştir. Bundan sonra devletler eğitimi nasıl yükselteceklerine, geliştireceklerine yöneleceklerdir.

---

¹³⁷ Age, s. 54

¹³⁸ M. Özodaşık, Age, s. 96

¹³⁹ Cafer Ulu, Osmanlı da Alfabe Tartışmaları ve Latin Alfabesinin Kabulü Sürecinde Mustafa Kemal’in Çıktığı Yurt Gezileri: Tekirdağ Örneği, Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt 33, sayı 55, 2014, s. 286-287

¹⁴⁰ M. Ergün, Age, s. 106

¹⁴¹ Age, s. 326

1.2. Felsefe ve Felsefenin Önemi

1.2.1 İlk Felsefe ve İlk Düşünce

1.2.1.1 Paleolitik, Mezolitik ve Neolitik Dönemlerinde Felsefe

*“Felsefe kelimesi Arapça olup Yunanca philosophia sözcüğünden gelmektedir. Philo sevgi anlamına gelirken, Sophia bilgi veya bilgelik anlamına gelmektedir. Philosophia bilgiyi veya bilgeliği sevmek, araştırmak ve peşinden koşmak anlamına gelmektedir.”*¹⁴² Anlamı bu şekilde iken peki felsefe nasıl bir şeydir? Felsefe bilmeyi arzulayan insanın merakı ile başlar. Merak eden insan araştırmaya ve sorgulamaya başlar. Merakı sayesinde insan düşünmeye ve keşfetmeye yönelik bir yolculuğa yönelir. Felsefe de en önemli unsur dogmatik (daha önceden yerleşmiş, kalıplaşmış bilgi, düşünce olması) bir düşünce var olmamasıdır. *“Öyle görünüyor ki felsefe, bir insan için içtiği su ve aldığı hava kadar gerekli bir etkinlik olup yaşamla yüzleşmenin ta kendisidir. Felsefe; yaşamı tam anlamıyla ciddiye alan, hayatı geri plana alıp ıskalamaya hiç niyeti olmayan insanların önlerinde bulunan pusulasıdır. Felsefe sayesinde insan bir hiçbir şeyin farkında olmadan yaşayan bir hiç olmaktan kurtulur ve önemli, zihnini meşgul eden sorular üzerine araştırma, soruşturma, yorumlama ve değerlendirme yapar, ciddi bir şekilde cevaplar arar, hayatına bir yön, bir anlam verir.”*¹⁴³ Şöyle ilk insanlığa doğru bir yolculuğa başladığımızda aslında en güzel felsefe örneğini de görmüş oluruz.

*“İlk insan, soğumuş lav kayalarının üstüne çıkıp çevresine bakınca, kendisine göre değerlendirdiği iki şey gördü: Kendisinden aşağıda olanlar, kendisinden yukarda olanlar... Kendisinden aşağıda olanlara aldırmadı ama, kendisinden yukarda olanlardan ölesiye korktu. Uçsuz bucaksız bir doğanın ortasında ne kadar yalnızdı. Gökler gürlüyor, şimşekler çakıyor, yıldırımlar düşüyor, kendisinden pek güçlü hayvanlar saldırıp parçalıyorlardı.”*¹⁴⁴ John Locke'nin ifadesi olan Boş bir Levha gibi insan zihni etrafi gözlemliyordu ve bu boş levhasına izlenimlerini yerleştiriyordu. *“İlk insanların hiçbir düşünceleri yoktu. Önce kollarını, bacaklarını kullanmasını öğrendiler. Gittikçe; babalarının deneylerinden yararlanarak geliştiler. Yaşama araçlarını sağlama bağladıkça zekaları, ilkel gereksemeler (ihtiyaçlar) zincirinden kurtularak dolayısıyla*

¹⁴² A. Kadir Çüçen, Felsefeye Giriş, Sentez Yayınları, Ankara, 2013, s. 44

¹⁴³ Z. Kantarcı, Agm, s. 79

¹⁴⁴ Orhan Hançerlioğlu, Düşünce Tarihi, Remzi Kitabevi Yayınları, 1995, s. 19

anlamalara; sonuç çıkarmalara (istidlallere) yöneldi.”¹⁴⁵ Daha sonra boş olan zihnini doldurmaya başlayan insan en temel gereksinimini yani yaşamak için kendini ve korumak için düşünmeye başlamıştır.

“Başlangıçta insanlar ihtiyaçlarını coğrafi koşulların daha uygun olduğu bölgelerde doğal olarak yetişen meyveler, kökler, çeşitli bitkiler ve avladıkları hayvanlardan karşılamaya çalışmaktaydılar. Kaya oyukları ve mağaralar barınak olarak kullanılmakta, bunların bulunmadığı yerlerde ise saz veya dallardan geçici kamplar kurulmaktaydı.”¹⁴⁶ Çünkü iklim koşulları ve beslenme dolayısıyla uzun süre aynı yerde kalamıyorlar göçebe olarak yaşamlarını sürdürüyorlardı. Alet olarak ise taş kullanıyorlardı. “Bu nedenle Önyasadaki insanoğlunun uzak geçmişi genellikle ürettikleri taş aletlere göre Paleolitik (Eski Taş), Mezolitik (Orta Taş) ve Neolitik (Yeni Taş) olarak adlandırılır.”¹⁴⁷ Eski taş döneminden geçişi ise buzulların erimesi, bitkilerin ve hayvanların çeşitliliğin çoğalması, iklimin normalleşmeye başlaması da insanların Orta Taş dönemine geçişini sağlamıştır. İnsanlar yaşama elverişli ve uygun bölgelerde uzun süreli kalmaya başlamış ve böylece avcılık ve toplayıcılıkta gelişmiştir. Bu gelişmeler de artık Yeni Taş dönemine geçişi sağlamıştır. “Uygun çevre koşullarının oluşmasıyla birlikte taş temelli kerpiç veya saz ve çamur duvarlı evlerden oluşan ilk köyler kurulmaya başlamıştır.”¹⁴⁸ Paragraftaki gibi bu Yeni Taş döneminde artık insanlar inek gibi hayvanları evcilleştirmeye başlamış, yerleşik hayatın getirisi olarak da tarımla uğraşmışlardır. Göçebe hayatın gerisinde yerini yerleşik çiftçilik almıştır.

Sonuç olarak “Burada ilk aletle birlikte, ilk düşünce fışkırdı. Belki de ilk hayal, parlayan o ilk çakmak taşıyla birlikte insanın kendisini tabiatın efendisi yapacak destanı başladı. Bundan böyle insan kendi tarihinin sorumlusudur... geleceğin kurulmasından sorumlu.”¹⁴⁹ “Yontma çakmak taşıyla bile olsa insan çalışmaya başladığı zaman daha eseri ortaya çıkarmadan işinin gayesini peşinen görür. Bu tasarı, bu önceden kestirme işte düşüncenin ta kendisidir.”¹⁵⁰ İnsan zihni bugünkü zihnimize kıyasla o dönemlerde daha da şeffaf, saf ve temiz haldedir. Hiçbir bilgi yerleşmiş ve gelecek bilgilerin önünü kapatmış durumda değildir. Tamamen bilgiye aç olan insan merak eder ve sorgulamaya

---

¹⁴⁵ Age, s. 20

¹⁴⁶ Kemalettin Köroğlu, Age, s. 37

¹⁴⁷ Age, s. 38

¹⁴⁸ Age, s. 40

¹⁴⁹ Roger Graudy, İnsanlığın Medeniyet Destanı, çev. Cemal Aydın, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 10

¹⁵⁰ Age, s. 10

araştırmaya ve öğrenmeye çalışır. Her ne kadar sistemli ve de tutarlı ya da yazılı bize ulaşan bir felsefe göremesek de bu dönemlerde felsefe olmadığını söyleyemeyiz. Çünkü insan zihni düşünmeye başladığı andan itibaren felsefe kendini gün yüzüne çıkarmıştır. Peki bundan sonra felsefenin gelişimi nasıl olacak?

1.2.1.2 Mezopotamya ve Felsefe

*“Mezopotamya Antik yazarların Fırat ve Dicle nehirlerinin arasında kalan, günümüzdeki Irak topraklarının bir bölümünü tanımlamak için orta (mesos) ve ırmak (potomos) sözcüklerini birleştirerek türettikleri bir addır.”*¹⁵¹ Mezopotamya da Dicle ve Fırat nehirleri insanların yaşamlarını sürdürmeleri için uygun ve elverişli ortamı sağlamıştır. Mezopotamya da kurulan en eski medeniyet ise Sümer medeniyetidir. Tarih yazı ile birlikte başlar. Bu bakımdan tarih yazıyı icat ettikleri için Sümer de başlatılır.

*“Klasik çağlarda Babil ülkesi adıyla bilinen Sümer Mezopotamya'nın aşağı yarısından oluşur, bu alan kabaca günümüz Irak'ının Bağdat'ın kuzeyinden Basra Körfezine kadar olan bölgeyle özdeşdir.”*¹⁵² Uygun iklim koşulları ve elverişli arazilerde yaşamını sürdürmeye çalışan Sümerler zamanla kendilerini geliştirmiş ve diğer toplumlara da örnek olmuşlardır. *“Eski Mezopotamya ve çevresindeki toplumlar kült törenlerini ve temel dini kuramları onlardan öğrenmiş ve binlerce yıl boyunca dualarını Sümerce yapmışlardır. "Yaratılış" ve "Tufan" gibi tek tanrılı dinlerde de karşılaşılan temel dinsel anlatıların kökeni Sümerlere dayanır.”*¹⁵³ Felsefe ile din bağlantılı haldedir. Çünkü insan etrafına baktığında gökyüzünü ve yeryüzünü görür, ve nasıl geldiğini, ne yapması gerektiğini düşünen insan bu boş ve anlamsızlıktan korkar ve yaşamını anlamlandırmaya çalışır. *“Bulabildiğimiz ilk düşünce ürünlerine Sümerlerde rastlıyoruz. Bu ilk düşünceleri Sümer Tanrısı Marduk simgelemektedir. Sümer Tanrısı Marduk'un büyük önemi, bugün dünya uluslarını etkileyen üç büyük dine kaynaklık etmiş olmasıdır.”*¹⁵⁴ Bu düşüncesine açıklayamadığı onu yaratan ve ölümsüzlüğü veren bir Tanrı umudu yerleştirir. Bir anlam arayan ve umut eden insan Tanrı düşüncesi sayesinde bu anlamsızlığı açıklamaya çalışır. Hem yok olmaktan kurtulacak hem de anlamlandırarak zihni rahatlayacaktır. Böylece din gelişecek ve din adamları oluşacaktır.

¹⁵¹ K. Köroğlu, Age, s. 11-12

¹⁵² S. Noah Kramer, Sümerler Tarihleri Kültürleri ve Karakterleri, Age, s. 13

¹⁵³ K. Köroğlu, Age, s. 60

¹⁵⁴ O. Hançerlioğlu, Age, s. 34

Sümerlerin yazıyı keşfetmesiyle birlikte bu din adamları birer yazman olarak tapınaklara gelen malları yazmışlar ve yine rahip olabilmeleri için çocukları geliştirmişlerdir. Bu bakımdan *“Yazılı kanunlar, matematik, tıp, fal, büyü vb. konularda atılan ilk adımlarda onların payı vardır. Çömlekçi çarkı, araba tekerleği, saban, yelkenli tekne, yapı kemeri, tonoz, oymacılık, kakmacılık gibi yararlı teknik ve aletler yine Sümer ülkesinde geliştirilmiştir.”*¹⁵⁵ Dini açıdan gelecek nesillere kaynaklık ettiği gibi bilimin de doğmasını sağlayacaktır.

*“Sümerler dönemlerinde sadece maddi ilerlemelerinden ya da teknolojik becerilerinden ötürü değil fikirleri, idealleri ve değer yargıları bakımından da dikkat çekici insanlardı. Açık görüşlü ve sağduyulu olan bu insanlar yaşama pragmatik yani faydacı bir yaklaşımlı bir gözle bakmış, zihinsel yeteneklerinin sınırları elverdiği ölçüde olgu ile hayali, dilek ile dileğin gerçekleşmesini ya da gizem ile gizemselleştirmeyi nadiren birbirine karıştırmıştır.”*¹⁵⁶ Sümer medeniyeti her ne kadar tarih öncesi çağlar kadar sistemsiz eğitim, kültür vs olmasa da felsefe alanında sistemli olduğu söylenemez. *“Sümerler genel olarak zihinlerini aktif kullanarak bilimsel birtakım gelişmeler gerçekleştirirler de sözcüğün bugün anladığımız anlamıyla sistematik, mantıklı bir felsefe geliştirmeyi başaramadılar. Gerçeğin ve bilginin temel yapısıyla, özüyle ilgili hiçbir soru sormamışlardır, bundan dolayı da bilgi kuramı diye adlandırdığımız ve mantıksal bir yapıya sahip felsefenin temel ve sınırlara karşılık oluşturacak hiçbir bilgi ve araştırma sorgulama geliştirmemişlerdir.”*¹⁵⁷ Her ne kadar matematik, tıp ya da astronomi alanında bilimsel birtakım çalışmalarda bulunsalar da felsefi alanda sorgulama mevcut değildir. Çünkü nereden geldik? Nasıl yaşamalıyım? Yaşamımın gayesi nedir? Gibi felsefenin temel sorularından olan sormamışlardır. Sadece mitoloji ve din ile birtakım sorulara cevap vermeye çalışılmış bu da hayal ürünü olmaktan öteye geçemediği gibi sistemli de değildir. Ancak sistemli bir felsefenin ve bilimin daha da gelişmesinde Sümer medeniyeti gibi Mısır, Çin, Babil medeniyetleri de Yunan kültürünün temelini oluşturmuştur.

---

¹⁵⁵ K. Köroğlu, Age, s. 60

¹⁵⁶ Age, s. 14

¹⁵⁷ S. Noah Kramer, Tarih Sümer de Başlar Yazılı Tarihteki Otuzdokuz İlk, Age, s. 104

1.2.2 Antik Yunan'da Felsefe'nin Yeri

1.2.2.1 Doğa Felsefesi

*“Yunan felsefesi doğa ve insan felsefeleri olarak iki büyük döneme ayrılır. Thales ile başlayan Anaximondros, Herakleitor, Parmenides, Pythagoras ve Demokritos ile devam eden doğa felsefesi evrenin yapısı ve oluşumu ile ilgilidir. Felsefenin yaşama ve insana yöneldiği ikinci dönem de karşımıza çıkan üç büyük düşünür Sokrates, Eflatun ve Aristoteleştir.”*¹⁵⁸ Sokrates öncesi diye adlandırılan doğa felsefesi ve doğa filozofları kendinden önceki düşünce yapısından farklı olarak; tabiata, doğaya, varlığa ve Arkhe sorunu üzerine yönelmiş çeşitli ve birçok düşünce oluşturmuşlardır. Doğa filozoflarından önce ise Yunan dünyasının etkili kaynağı ve mirası Homeros destanlarıydı. *“Homeros'un epiklerindeki insanlar, kendilerinin, güçlü fakat ahlaki yönden mükemmel olmayan tanrıların elindeki oyuncaklar gibi görürken kendilerini acınası bir hale koymaktaydılar. Bu sanı, felsefi bakışın aşması gereken bir engel olarak ilk filozofların karşısında durmaktaydı.”*¹⁵⁹ Homeros'un Antik Yunan dünyasında destanları ilk kez yazıya geçiren kişi olduğunu eğitim bölümünde söylemiştik. Ancak bu destanlarda değişik konumlarda hayal edilen Tanrılar ve de destanlardaki insanların savaşçı ve de cesur olmalarından başka bir şey yoktu. Yurttaşlar bu destanları örnek alarak savaşçı, cesur ve de güçlü olmak istiyorlardı. Bu dönemde felsefeye ait bir soru olmadığı gibi sadece mitolojik ve destanların olduğu dönemdi. Doğa filozoflarının sayesinde destanlardan ve mitolojik bir kültürden bir hayalden akla dayalı açıklamalar ve temellendirmelere geçilmiştir.

Felsefe Mitostan Logosa geçiştir. Yani mitolojik ve de destansal öğelerden çıkıp rasyonel akla dayalı açıklamaya ve de temellendirmelere geçiştir. Ancak bu birdenbire olmuş bir gelişme değildir, çünkü Yunan kültürü Mısır, Babil gibi ülkelerle ve kültürleriyle matematik, astronomi, tıp, geometri ve din gibi pek çok alanda etkileşim içindeydi. Bu etkileşim ve filozofların yeni fikirlerinin birleşmesinden felsefe doğmuştur. Böylece doğa filozofları ve ilk felsefe düşünceleri gün yüzüne çıkmıştır. Doğa filozoflarının üzerinde durduğu Arkhe ise ilk ilke, ilk neden ve töz anlamlarındadır. Felsefenin başlangıcı ise arkhe üzerinde düşünen Thales ile başlatılır. *“Thales'in önemi*

---

¹⁵⁸ A. Aydın, Age, s. 2

¹⁵⁹ Ufuk Özen Baykent, Sokrates Öncesi Felsefede Arkhe Sorunu, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, cilt 5, sayı 5, 2018, s. 132

nerededir? Onun felsefe için önemi ilk kez evrenin arkhesi, tözü nedir? Sorusunu ortaya atmasında ve bu soruya cevap olarak da ilk kez efsanevi dinsel içerik taşımayan laik natüralist bir açıklama vermeye çalışmasındadır.”¹⁶⁰ Thales çevresini gözlemlediğinde her şeyin temelinde olan ilk ilkenin peşine düşmüş ve bunu mitolojik bir temel yerine rasyonel bir temele dayandırmaya çalışmıştır. Ve bu temellendirme dinsel açıdan değil sadece merak duygusundan kaynaklanmıştır. “Yunan mitolojisinin sunduğu açıklamalarla yetinmeyen Thales’in filozof zekası doğal olanın doğaüstü nedenlerle değil de yine doğal nedenlerle açıklaması gerektiği inancıyla varlığa ilişkin felsefi ve tümüyle rasyonel bir açıklama geliştirdi.”¹⁶¹ Bu bakımdan Thales’in kurduğu Milet (İyonya) okulu ve Thales ile felsefe başlatılmıştır. Thales etrafı gözlemlediğinde ve her şeyi incelediğinde bunlar ağaç, çiçek, hayvanlar ve insanların su sayesinde hayatta kaldığını, canlandığını ve oluştuğunu fark etmiştir. Bu bakımdan her şeyin temel ilkesi olarak “Su”yu ele almıştır. Aynı şekilde Thales gibi arkadaşları olan Anaximandros ve Anaximenes de “dini ya da mitolojik açıklamanın yerine özellikle bilimsel düşüncenin temelini oluşturan gözle görünür dünyanın akli ve anlaşılır bir düzeni gizlediği, doğal dünyanın nedenlerinin yine bu dünyanın sınırları içinde aranması gerektiği v başka bir kaynaktan yardım görmeyen özerk insan aklının bu arayışına kendisinden yararlanabilecek yegane araç olduğunu ikame etmiş olmalarıdır.”¹⁶² Böylece Sokrates’in insan felsefesine geçişe kadar birçok filozof ve görüş meydana çıkmıştır. Elea okulu, Pythagoras okulu ve Atomcular olmak üzere ilk ilke üzerine pek çok görüş ve temellendirmeler oluşmuştur.

Sonuç olarak “Bu ilk dönemde düşünce hayatı da felsefe de birbirinden oldukça bağımsız olan ayrı ayrı merkezlerde gelişmiştir. Buralarda aynı zamanda siyasi bir rol de oynayan düşünürler sivrilip bir felsefe geleneğinin ilk temellerini kurmuşlardır. Bu dönemin sonlarına doğru gezici birtakım öğretmenlerin ortaya çıktıklarını felsefe bilgilerini şehirden şehire taşıdıklarını görüyoruz.”¹⁶³ Son dönemde ortaya çıkan bu paralı gezgin öğretmenler yani Sofistler aslında birer doğa filozofu olmadıkları gibi insan felsefesine geçişi simgelerler. Çünkü sofistlere göre insan her şeyin ölçüsüdür. Bu sebeple her türlü bilgi insandan insana değişir. İnsanı ele alan ve varlık üzerine yine insanı temele olarak açıklama yapan bu gezgin öğretmenler felsefe tarihinde tamamen insan felsefesini bulduğumuz Sokrates’in dikkatinden kaçmamıştır.

---

¹⁶⁰ A. Arslan, Age, s. 91

¹⁶¹ A. Cevizci, Age, s. 25

¹⁶² Age, s. 32

¹⁶³ M. Gökberk, Age, s. 16

1.2.2.2 İnsan Felsefesi

*“Bu evren nerden gelip nereye gidiyor, gerçek nedir, evrende kesin ve değişmez bir şey var mıdır yoksa her şey değişiyor mu, kötü ve kötülük neden var, yaşamın amacı nedir, nasıl yaşamak gerekir, ölüm bir yok oluş mudur? gibi sorulara karşı duyulan merak, bilme isteği ile birleşince insanoğlu evrendeki her şeyden farklı ve üstün olmaktadır. İnsan düşünmeye ve soru sormaya başladığı zaman felsefe denilen gizemli ve büyümlü dünyanın kapısını aralayarak bulmayı arzuladığı hazineye doğru yol almış olmaktadır.”*¹⁶⁴ Bu sorularla birlikte zaten felsefenin yönü ve gelişimi de değişmiş olacaktır. Doğa filozoflarından yumuşak bir geçişi sofistler sağlamıştı. İnsan felsefesine geçiş olarak kabul edilen Sokrates’in dikkatini çeken gezgin öğretmenlere göre; bir bilgi varsa bu bilgi doğada değişim ve dönüşüm olduğundan insandan insana değişir. Buradan yola çıkarak Sofistlere karşı çıkan Sokrates bilginin ve ahlakın insandan insana değişmeyen her insanın özünde olduğunu savunacaktır.

*“İşte Sofistlere karşı koyanların başında yer alan, ilkçağın en büyük düşünürlerinden biri olan Sokrates de böyle bir düşünce ortamında böyle bir aydınlanma tutumu içinde gelişip sivrilmıştır.”*¹⁶⁵ Sokrates’in felsefeyi doğadan insana, insan yaşamına, geleneklere, ahlakına ve de yaşanan kentlere yönlendirmesi ve bu konular üzerinde insanlara sorular sorarak özündeki bilgileri doğru ve faydalı birer vatandaş olma yolunda düşündürmesi, sorgulatması ve doğurtması tarih boyunca ele alınmış ve felsefenin insan felsefesi açısından büyük düşünür olmasını sağlamıştır. Ona göre *“Tıpkı evrensel doğa yasaları gibi kesin ve değişmez evrensel ahlâk yasaları vardır. Üstelik tek tek her bireyin özünde bulunur. Kişinin yapması gereken şey, uygun eğitim metotlarını kullanarak bu özü ortaya çıkarmaktır. Doğru bir toplumsal düzen, ancak bu özü ortaya çıkarabilmiş ideal yurttaşlardan oluşabilir.”*¹⁶⁶ Önemli olan eğitim ve olması gereken önemli unsur da doğru bir eğitimidir. Doğru bir eğitim sayesinde bu özdeki bilgiler gün yüzüne çıkacaktır. Bu bakımdan o eğitimde sadece bilgi vermez soru sorarak soru cevap tekniği ile kişinin zaten özünde olan bilgiyi doğurtur. Bu doğurtma da karşılıklı diyalog sayesinde olur. *“Diyalog sürecinde kişiler karşılıklı konuşur, tartışır ve bir senteze varılır. Bu karşılıklı konuşma esnasında doğuştan insanda var olan bilgiler ironi (alay) ve maieutic (doğurtma) yöntemleri ile açığa çıkar. Sokrates, alay ile karşısındakinin*

¹⁶⁴ Z. Kantarcı, Agm, s. 79

¹⁶⁵ M. Gökberk, Felsefe Tarihi, Age, s. 43

¹⁶⁶ A. Ekrem Ülkü, Agm, s. 15

başlangıçtaki her şeyi bildiği özgüvenini yıkar, bilgisizliğini ona gösterir.”¹⁶⁷ Önemli olan evrensel olan erdem yani ahlak ve bilgidir. Bu bilgilerde tek tek tüm bireylerin içinde mevcuttur. Bir insan kötü ise bu onun içindeki ahlakın yokluğu değil iyi bir eğitimle gün yüzüne çıkarılmamasından kaynaklanır. Günümüzde Çocuklar için felsefe uygulamalarının temelinde de Sokrates yatar, çünkü kalıplaşmış önceden olan bilgileri bu doğru bu yanlış diyerek öğretmez. Sorular sorarak kendiliğinden bireylerin içinde olan ahlaki ortaya çıkartır.

Sokrates felsefesi öğrencileri olan Platon ve Aristoteles kadar birçok filozofu etkilemiştir. Öğrencisi Platon ve onun öğrencisi Aristoteles de sistematik felsefe üzerine yoğunlaşmışlardır. *“Aristoteles te Yunan felsefesi gelişmesinin klasik olgunluğuna erişmiştir. Onunla dar anlamdaki Yunan felsefesi sona ermiştir, ondan sonraki felsefe artık Yunan felsefesi değil onun ortaya koyduğu değerlerle işlenen bir felsefedir.”¹⁶⁸ Artık Aristoteles’in felsefesinin üzerine yapılan felsefeler oluşacaktır. “Onun yaşadığı yıllarda Yunan devletleri Makedonya ordularının saldırısına uğrayarak siyasi bağımsızlıklarını yitirmişlerdir. Öğrencisi İskender’in Yunanistan üzerinden geçen orduları da Hindistan’a kadar uzanmışlardır. İskender’in asya seferleriyle de Hellenizm denilen fenomene yol açılmış Helenistik Çağ adını taşıyan dönem başlamıştır.”¹⁶⁹*

1.2.2.3 Helenistik Felsefe

Sofistler ve Sokrates’ten önce Antik Çağ filozofları doğa felsefesine ve doğanın temel ilkesi üzerine düşünmekte ve temellendirmeler yapmaktaydılar. Sofistler ve Sokrates ile bu durum değişmiş ve insan felsefesine geçilmişti. Nasıl ki Sokrates ile tamamen insan felsefesine yönelim olduysa Helenistik dönemde de tamamen insan felsefesine ve ahlaka geçiş olmuştur. *“Kuşkusuz Roma da felsefe denilince ilk akla gelen de stoa geleneğinin sonuncusu ve en verimli, ahlaki argümanları ile meşhur İmparatorluk Stoasıdır.”¹⁷⁰ İmparatorluk Stoasına gelmeden önce ise kent devletlerinin sona ermesi ve karışık kültür yani Helenistik dönem meydana gelecektir. Roma felsefesine geçişi de İskender’in fetihleri sonucu Yunan halkının ve doğu kültürlerinin*

---

¹⁶⁷ Agm, s. 16

¹⁶⁸ M. Gökberk, Felsefe Tarihi, Age, s. 82

¹⁶⁹ Age, s. 82

¹⁷⁰ Kemal Bakır, Roma da Felsefe, Stoa Ahlakı, Kölelik ve İmparatorluk Epiktetos ve Marcus Aurelius, Doğu Batı Düşünce Dergisi, yıl 11, sayı 50, 2009, s. 69

kaynaşması sağlamıştır. Yunanlılar önceleri Polis adı verilen Şehir devletlerinde bağımsız ve özgürce yaşamaktaydılar. İskender'in fethi sonucunda bağımsız yaşayan Yunan halkı ve Doğu kültürleri etkileşimden kaçamamışlardır. *“Polis özerkliğini yitirmiş, Yunan kabuğunu kırıp dışa açılmış, önceden dillerini anlamadığı için barbar dediği halklarla tanışmak ve hatta kaynaşmak zorunda kalmış ve kendini tek kişinin hâkimiyetinde daha geniş siyasal oluşumlar içerisinde bulmuştur.”*¹⁷¹ Yurttaşlar İmparatorluk altında kalabalıkta kalınca bocalamaya başlamış, bir başına kalmış ve de toplumuna yabancılaşan yurttaş doğa üstü olana yönelmiş, ahlak temelli mutluluğa ulaşmaya çalışmıştır. Yunan halkı etkileştiği topluma kendi kültüründen aktarırsa kendisi de dini ve mistik düşüncelerle karşılaşmıştır. Hem polis devletlerinin yokluğu ve dolayısıyla imparatorluk altında yaşamak hem de dini ve mistik düşünceler yurttaşları kendi içlerinden bir filozof olan Aristoteles'in ahlak ve siyaset felsefesine yöneltmiştir. Aristoteles'in ahlak yönü *“ruha iki enteleke yükler. Birinci enteleke duyu deneyimleri yoluyla edinilen bilgileri kapsar. Bu yön insanın edilgen yönüdür. Dolayısıyla sonlu, sınırlı ve koşullandırmaya uygun bir öz yapıya sahiptir. Buna Tabula Rasa diyor. Ruhun ikinci yönü ise insanın yaşamına yön veren yönetici kesimini oluşturur. Bir anlamda organizmanın komuta konseyi olan bu kesim çevresel koşulları algılar, araştırır, eler, sorgular ve davranışın hedefini seçerek organizmayı amacına yöneltir.”*¹⁷² Ruhun birinci yönü Tabula Rasa yani boş levha olduğundan doğadaki tüm izlenimler insan doğduğu andan itibaren doldurulur. Ancak yurttaşların asıl ilgisi ruhun ikinci yönüdür. Çünkü orada erdem ve Tanrı vardır. Ruh bu yönü ile ölümsüz ve etkindir. Siyaset yönü ise *“devletin temel görevi insanın içinde bulunduğu ilkel doğal durumdan kurtarmak ve ona törel, akılcı ve erdemli bir yaşam anlayışı kazandırmaktır. Şu halde devlet yurttaşların mutluluğunu gerçekleştirmek amacıyla kurulmuş bir yapıdır.”*¹⁷³ Aristoteles'in devlet görüşleri erdem dolayısıyla ahlak anlayışına bağlıdır. Devletin bir amacı vardır ve bu amaç da yurttaşları ahlaki açıdan yetiştirmek ve mutluluklarını sağlamaktır. Polis devletlerinin yok oluşu dolayısıyla kozmopolit yani karışık kültürler ve insanlarla karşı karşıya kalan yurttaşların başıboş kalıp Aristoteles'in Ahlak ve Siyaset felsefesine yönelmesi bunun yanında doğu kültürlerinin dini inancı ve de Yunan halkının kültürünün birleşmesi felsefe ekollerini yani Epikuroşçu felsefe, Stoacı felsefe ve Septik felsefesini meydana getirmiştir.

---

¹⁷¹ Ceyda Altıntop Akabik, Stoacı Geleneğin Determinist Çizgisinde Seneca'nın Özgürlük Anlayışı, Bursa, 2019, s. 32

¹⁷² A. Aydın, Age, s. 21-22

¹⁷³ Age, s. 24

“Büyük İskender’in doğu seferinin bir sonucu olarak antik Yunan düşüncesinin antik doğu düşüncesiyle kaynaşmasından ortaya çıkan ve İskender’in imparatorluğunun dağılmasıyla etkisini yitiren Helenistik düşünce MÖ 300- MS 200 ile batı imparatorluğunun çöküşüne MS 476 geçen süre içerisinde en etkili felsefe kuşkusuz Stoa felsefesidir.”¹⁷⁴ Helenistik dönem denilince akla İmparatorluk Stoası geldiğini söylemiştik. Artık insanlarda İmparatorluk altında Evrensel İnsan, Dünya Vatandaşlığı fikirleri oluşmuştur. Bu fikir eşliğinde Stoa okulu gibi okullar ve de felsefeler oluşmuştur. Ancak en çok etkili olan Stoa felsefesi olmuştur. “Stoalılara göre felsefenin işi iyi yaşamı kazandırmaktır; bunun için bize, Tanrı’ya, kendimize ve başkalarına karşı ödevlerimizi bildirir. Tanrının yolundan gitmeyi, isteklerimizi düzene koymayı ve düşüncelerimizi iyi kullanmayı sağlar. Talihin bütün cilvelerine karşı hazırlıklı olmayı öğretir. Azgın isteklerimizin mutluluk yolunda ne büyük bir tehlike olduğunu bildirir ve onlarla savaşmanın yollarını öğretir.”¹⁷⁵ Bu ödevlerimiz ve mutluluğun kaynağı ise erdemli olmaktır. Stoa dönemi ise Eski Stoa, Orta Stoa ve Geç Stoa olarak üçe ayrılır. Birinci dönem olan Eski Stoa kurucusu Kıbrıslı Zenon’la başlar. Bu dönemde mantık ve fizik üzerine düşünceler devam eder. Asıl üstünde durulacak olan Geç Stoa ya da İmparatorluk Stoasıdır. Çünkü bu dönemde önemli olan erdem olduğundan eskiden olan kölelik üzerine fikirler değişmiş kölelerinde bir özgür ruha sahip olduklarını ve olması gereken yaşamda erdeme ulaşmak olan düşünce yaygınlaşmıştır. “Stoacı felsefenin, varlığın kökeni, unsurları, yapısı ve düzeniyle insanın ondaki yerine ilişkin bir kavrayış ve erdem, mutluluğun, doğru yaşamın ne olduğuna ve ona nasıl ulaşılacağına ilişkin tutarlı bir açıklama ortaya koyduğunu ifade edebiliriz. Stoacı felsefe, özünden gittikçe uzaklaşan insanın ahlak problemini doğayla onu yeniden bütünleştirerek, maddenin ve tutkuların esaretinden kurtararak, Tanrının iradesine uyarak ve onu yürekte izleyerek çözebilir.”¹⁷⁶ Stoa felsefesi insan için mutluluğa hem insan felsefesi hem doğa felsefesi hem de siyaset felsefesini erdem yani ahlak felsefesini temellendirerek ulaşmaya çalışılmıştır. İnsan doğduğu andan itibaren kaderi bellidir. Köle ise köleliği kabul edecek soylu ise soyluluğu kabul edecek ya da tarımla uğraşan bir yurttaş ise de bu kaderini kabul edecektir. Ancak bu kader onun özgür ruhlu ya da özgür bir iradeye sahip olmadığı anlamına gelmez. İnsan bu kaderini kabul ederek Tanrı’nın yolunda ve doğaya uyumlu

---

¹⁷⁴ K. Bakır, Agm, s. 67

¹⁷⁵ Suat Çelikkol, Stoa Felsefesinin Temel Görüşleri Üzerine Bir İnceleme, Bilimname, sayı 1, 2019, s. 1228

¹⁷⁶ Agm, s. 1241

yaşayarak mutlu olabilir. Stoa felsefesinde bu bakımdan felsefenin yeri ve önemi insan, doğa, siyaset ve ahlak olgularını birleştirerek insan mutluluğunu temellendirmesidir. Ancak ahlakın ön planda olması ve doğunun dini ve mistik tarafı Hristiyanlık dinine geçişi sağlamıştır. Yunan felsefesinin de Hristiyanlık dinine aykırı kabul edilerek okutulmasının yasaklanması artık Antik Çağın sona erdiğinin de kanıtıdır. İnsan aklı ile sorgulama, araştırma artık bin yıllık Ortaçağ boyunca dinin eline bırakılacaktır.

1.2.3 Ortaçağ Felsefesi

1.2.3.1 Patristik Felsefe

“Orta çağ felsefesi, Hristiyanlığın ortaya çıkması, Yeni Plâtonculuk ve Patristik Felsefe ile şekillenmiş olup daha çok Hristiyan toplumun felsefesi olarak karşımıza çıkmaktadır.”¹⁷⁷ başka bir tanıma göre “Ortaçağ felsefesi, yaklaşık bin yıllık bir süreyi kapsar ve iki büyük döneme ayrılır. Bunlardan birincisi kilise babası anlamına gelen patros deyiminden türetilen Patristik felsefe, ikincisi ise Latince okul anlamına gelen schola deyiminden türetilen Skolastik felsefedir.”¹⁷⁸ Antikçağın son döneminde Hristiyanlık dini devlet tarafından kabul edilmiş ve insanlar da hiç olmaktan, boşlukta kalmaktan bir nevi kurtulmuşlardır. İnsanın karşısında tüm gerçekliği ile korkutucu şekilde duran bir ölüm vardır. İnsan hangi çağda olursa olsun ölüp yok olmaktan her zaman korkar. Ancak bir din ölümden sonra hayatın olduğunu hatta bu hayatın cennet gibi bir mükafatının olduğunu söyler ise yok olmaktan korkan insanı rahatlatmış olur. Peki din nasıl bir şeydir?

Din, ister Hristiyan ister Yahudi ya da Müslümanlık olsun hep temelinde cennetten kovulmuş, günahkar insanı öne atar. Bu günahın başını da Adem ile Havva çeker. Adem ile Havva cennette mutlu, huzurlu ve rahat yaşarlarken yasaklı meyve olan *bilme ağacının meyvesini*¹⁷⁹ alarak bu günahı işlemiş ve cennetten kovulmuştur. İnsan doğasında, tabiatında merak ve bilmek isteme duyguları vardır. Madem bu duygular insanın doğasında var neden günah ve kötü bir şey olarak görülüyor? Çünkü Tanrıya

---

¹⁷⁷ Hüsamettin İnaç, Hakkı Evcim, Patristik Felsefe Bağlamında Hristiyanlığın ve Feodalitenin Sosyopolitik Analizi, İzlek Akademik Dergisi, cilt 1, sayı 1, 2018, s. 38

¹⁷⁸ Ayhan Aydın, Age, s. 53

¹⁷⁹ Age, s. 55

sorgusuz sualsiz inanmak ve karşı gelmemek gerekir. Adem ile Havva'nın felsefenin temeli olan merak duygusu ile suç işlemeleri merak duygusunu, sorgulamayı bir kenara bırakarak insanların sadece sorgusuz sualsiz inanmasına ve felsefenin de yok olmasına sebep olmuştur. Trajik tarafı şudur ki Antik çağ da özgür ortamda merak, sorgulama, araştırma ve bilme istekleri doğrultusunda yapılan felsefeler dini açıklamak ve temellendirmek için kullanılmıştır. Hristiyanlık dini ise “başlangıcında yenileşmiş bir Yahudi dini olarak Yahudiler tarafından Yahudilere öğretilmiştir.”¹⁸⁰ Russell'in anlatımına göre İsa; Musa'nın yanlışlarını düzeltmek için yollandı. Yahudi dini sadece Yahudileri ele aldığından etkili değildi ve karşı çıkanlar vardı. O dönemde putperestlik ve çoktanrı dinler yaygındı. Bunun yanında Hristiyanlıkta yanlış anlaşılmalara yol açan Gnostikler vardı. Gnostikler “Hristiyanlığın kutsal kitabıyla Yunanlı ve doğulu inanç düşünüşlerin garip bir karışımını gerçekleştirmişlerdir... Gnostikler söz konusu düalizmin bir sonucu olarak Tanrıyı yüceltirken maddeyi ve insan bedenini kötülemişlerdir.”¹⁸¹ Din adamları bir yandan putperest ve çok Tanrı dinlere karşı koruma altına girmişken bir yandan da Gnostiklerle savaş halindedir. Tabi bu savaşta temellendirmelerini Aristoteles ve Platon felsefeleri ile yapacaklardır.

Aristoteles ve çoğunlukla da Platonun felsefeleri Hristiyanlık dinine uydurulmaya çalışılmıştır. Patristik dönem (İS 1 ve İS 4 yy) ya da Kilise babalarının dönemi de Platoncu bir felsefedir. “Bu dönemde kilise bir yandan sıkı bir şekilde örgütlenmiş öte yandan da Hristiyan dogması tartışmaların son ve kalıcı şeklini kazanmıştır. Örgüt ile dogma birbiriyle sıkı bir ilişki içindedir. Çünkü dogma kendisine inanılmasını ister ve bunu sağlamak için de bir otoriteye bir örgüte gereksinimi vardır.”¹⁸² Bir yerde dogma düşünceler varsa bilime de düşmanlık vardır. “Halk arasında Hristiyanlık yayıldıkça da bilime karşı alınan bu tavır daha da şiddetlenmiş ve dehşet verici hale gelmiştir. Öyle ki İskenderiye de 400 000 cilt kitap Piskopos Theophris tarafından ve yine İskenderiye de ünlü astronom Theon'un kızı matematikçi Hypatia yine bir Piskopos olan Kyril'in kışkırtmaları ile halk tarafından parçalanarak öldürülmüştür.”¹⁸³ Bilime düşmanlığın yanında Patristik dönemin Yeni Platonculuk eksenini etrafında olduğunu söylemiştik. Yeni Platoncu felsefeye göre “ruh maddeye gömülmüş yani kapatılmış durumdadır. Günahlıdır, çünkü Tanrı'dan kopup bedene düşmüştür. Bu düşüş geçicidir fakat zorunlu

---

¹⁸⁰ Bertrand Russell, Age, s. 35

¹⁸¹ A. Cevizci, Age, s. 190

¹⁸² Ernst Von Aster, İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi, çev. Vural Okur, İm Yayınları, İstanbul, 2005, s. 357

¹⁸³ Sibel Küçük, Ortaçağ da Hristiyanlık ve İslam Dinlerinin Felsefe ve Bilim Üzerindeki Etkileri, Alevilik Bektaşılık Araştırmaları Dergisi, 11, 2015, s. 48

*bir düşüştür. İnsan ruhundaki akıl gücü ile güzeli, doğruyu ve iyiyi seçerek duyuların egemenliğinden kurtulabilir.”*¹⁸⁴ Ortaçağ da bu Yeni Platoncu felsefe temelinde dini açıklamalar ve yorumlamalar olacaktır. Ancak bu Yeni Platoncu ve Hristiyanlığın birleşimi Patristik dönemin 2. Ve 4. Yüzyılları arasındadır. 1. Ve 2. Yüzyıllarda ise Hristiyanlık dinini açıklama ve koruma ön plandaydı. “*Hristiyanlığın başlangıçlarındaki ilk üç yüzyılda literatürden pek azı felsefe ile ilgilidir. Bunların çoğu Hristiyan dogmasının tarihini ve genel dinler tarihini ilgilendirir. Yalnız bu dönemde Hristiyanlığı savunma düşüncesiyle yazılanlarda felsefeye değinen yönler de vardır.*”¹⁸⁵ Bu dönemde putperestlik yaygındı ve Hristiyanlığa karşı yanlış anlamalar da vardı. Din adamları bu dönemde sadece yanlış anlamalara karşı ve de putperestliğe karşı savaşmış, dini açıklamaya korumaya çalışmışlardır. 2. Ve 4. Yüzyıllar arasında ise artık Hristiyanlık ve Yunan felsefesinin birleşmesi gerektiği anlaşılmış, Hristiyanlık dini yeni Platoncu ekseninde temellendirilmeye çalışılmıştır. Artık Hristiyan kilise babaları “*Yunan felsefesinden zarar gelmeyeceğini, tam tersine bu felsefenin Hristiyan inancını açıklayıp temellendirme faaliyetinde çok yararlı olacağını anlamış ve Hristiyanlığın dogmalarını Yunan düşüncesinin terminoloji ve kavramsal çerçevesiyle ifade etmeye başlamışlardır.*”¹⁸⁶ Bu uygulama ta ki 8. Yüzyıla kadar devam etmiştir. “*İS 6 ve İS 8. Yüzyıllar felsefe yapıtları açısından hem nicelik hem nitelikçe yoksul bir dönemdir.*”¹⁸⁷ Bu dönem Skolastik felsefe için bir kaynak dönemdir.

Skolastik felsefeye geçmeden önce üzerinde durulması gereken ve yine Skolastik felsefeye kaynak olan felsefe İslam Felsefesidir. “*Kaynaklarını Kuran dan Hint, İran ve Yunan uygarlıklarından alan ve İslam toprakları üzerinde 8. Ve 12. Yüzyıllar arası gerçekleştirilen her çeşit felsefe etkinliğine İslam felsefesi denir.*”¹⁸⁸ İslam öncesinde “*Din olarak Doğu ve Batı Romalılar Hristiyanlığa, Araplar Putperestliğe ve çoktanrıçılığa, İranlılar Zerdüştlüğe, Hintliler Brahmanlığa ve Çinliler Budizme inanmaktaydılar. Ayrıca bu dönemde ateistlerin sayısı da küçümsenmeyecek kadar çoktu.*”¹⁸⁹ Daha sonra fetihlerle birlikte İslamiyet yayılmış birçok farklı kültürle karşılaşmıştır. Bu kültürlerle tanışma ve etkileşim sonucunda Antik çağ Yunan felsefesinin kapısını aralamış özellikle Aristoteles ve Platonun felsefelerini İslam dinine

---

¹⁸⁴ A. Kadir Çüçen, Orta Çağ Felsefesi Tarihi, Age, s. 18

¹⁸⁵ M. Gökberk, Felsefe Tarihi, Age, s. 126

¹⁸⁶ A. Cevizci, Age, s. 191

¹⁸⁷ Betül Çotuksöken Saffet Babür, Age, s. 13

¹⁸⁸ K. Çüçen, Orta Çağ Felsefesi Tarihi, Age, s. 97

¹⁸⁹ Age, s. 99

uyarlamaya çalışmışlardır. Bir nevi Antik Çağ felsefesini İslamlaştırma yoluna gitmişlerdir. Bu gelişmeler de Skolastik felsefenin temelini atmıştır.

1.2.3.2 Skolastik Felsefe

*“Ortaçağ’a has olan felsefeye "Skolastik" denir. Skolastik, okul; "medrese bilimi" anlamına gelir (latince schola okul); çünkü bu dönemin felsefesi gerçeği aramaktan çok, okul ve medresede "öğretilen." bilgilerden ibaretti.”*¹⁹⁰ Skolastik felsefenin bir Ortaçağ felsefesi olarak adlandırılması ve Ortaçağa has bir felsefe olması Patristik felsefenin Antik çağın sonlarında meydana gelmesi ve Antikçağ dan ayrı bir felsefe, kopuk bir felsefe olmadığından kaynaklanır. *“474’te son Batı Roma İmparatoru Romulus Augustulus bir barbar şef Odovakar tahtından indirildi. Tarihçiler 474 yılını uzun süre antikçağın sonu ve Ortaçağ’ın başlangıcı olarak kabul etti. Ama Roma imparatorluğunun toplumsal yapıları daha iki yüzyıl boyunca ayakta kalmıştı. Diğer yandan 6 ve 7. Yüzyılların barbar kralları Roma yöntemlerini kullanıyor ve imparatorluktan miras kalmış unvanlara çok değer veriyorlardı.”*¹⁹¹ Bu miras ile kopukluk 8. Yüzyılda İslam istilaları ile başlamış ve artık Ortaçağ diyebileceğimiz Skolastik felsefe de gün yüzüne çıkmıştır. Skolastik felsefe okul felsefesi anlamındadır çünkü *“Ortaçağ da din adamlarını yetiştiren manastır ve katedral okullarında işlenip gelişmiştir. Öğretmek ve öğrenmek için işlenmiş sistemleştirilmiş olan bir teolojidir.”*¹⁹² Teolojidir, çünkü tamamen felsefe ve akıl ile dini, inancı, din dogmalarını rasyonel ve tutarlı bir biçimde temellendirmeye ve saldırılara karşı korumaya çalışılır. Eğitim ve okullar ön plandadır. Bu okullarda din temelli bilgiler yani teoloji öğretiliyordu. Teolojinin yanında bir de başka sanatlarda öğretiliyordu. *“Ortaçağ medresesinde yani manastır okullarında "yedi özgür sanat" denilen şu dersler okutuluyordu: Gramer, astronomi, müzik, hitabet, diyalektik (mantık), aritmetik, geometri. Bu öğretimin tacını da doğal olarak ilahiyat (teoloji) oluşturuyordu. Bir kez daha vurgularsak: Skolastiğin amacı araştırma değil, "eğitim ve öğretmedir.”*¹⁹³ Dini dogmalar açık ve bellidir. Yeniden üzerinde düşünmeye, araştırmaya hele ki sorgulamaya hiç gerek yoktur. Evren, Dünya, Doğa ve de insanın kendisinin bile

---

¹⁹⁰ E. Von Aster, Age, s. 380

¹⁹¹ Mircea Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Muhammed’den Reform Çağına, çev. Ali Berktaş, Kabalıcı yayınları, İstanbul, 2003, s. 106

¹⁹² M. Gökberk, Felsefe Tarihi, Age, s. 139

¹⁹³ E. Von Aster, Age, s. 380

araştırılmasına gerek yoktur. Tüm bilgiler dini dogmalarda mevcuttur. Önemli olan ve yapılması gereken bu dini dogmaları akıl ve felsefe eşliğinde temellendirmektir. Bu temellendirme de 7 sanat içinde gördüğümüz diyalektik yani mantık sayesinde olacaktır. Bu mantık bilgisi de Aristoteles'in felsefesine götürecektir. *"Skolastik felsefeyi kendi içerisinde gösterdiği farklılıklara göre üç ana döneme ayırmak felsefe tarihçilerinin genellikle uyguladıkları bir yöntemdir. 1) Erken Skolastik 8. Ve 12. Yüzyıllar arası, 2) Yüksek Skolastik 12. Ve 14. Yüzyıllar arası, 3) Geç Skolastik 14. Ve 16. Yüzyıllar arası"*¹⁹⁴ Aristoteles felsefesinin gün yüzüne çıkması ise Yüksek Skolastik dönemindedir.

*"Aristotelesçilik Suriye'den sürgün edilen Nasturi rahipleriyle İran'a gelmiş buradan da İslam dünyasına girerek İslam skolastiğine yol açmıştır."*¹⁹⁵ İslam düşünürlerince üstünde durulan ve önemsenen Aristoteles felsefesi fetihlerle birlikte, tercüme hareketleri sonucu Hristiyanlık dünyasına girmiştir. *"12. Yüzyılda İspanya üzerinden Araplarla temasa geçen Batı, İslam felsefesiyle tanıştı. O zamana kadar kilise Antik Yunan felsefesinin yalnızca kendine uyan kısımlarını almıştı ve diğer kısımlardan haberdar değildi. Aristoteles'in sadece mantığı ile ilgilenmişti. İslam dünyasından yapılan çevirilerle Batı Yunan felsefesinin hemen hemen bütünüyle karşılaşmış oldu."*¹⁹⁶ Daha önceleri *"Patristik felsefe Platon ve Yeni Platoncu etkiyle doğruyu yani hakikati bilmeyi amaçlayarak Tanrı bilgisine ve mutluluğa erişme çabası içindeydi. Buna karşılık Skolastik felsefe Aristotelesçi geleneğe uygun bir anlayışla bilgiye ve olgular dünyasına yönelmiştir."*¹⁹⁷ Bu bakımdan *"Aristoteles felsefesi ve mantığı Skolastik felsefenin göz bebeği oldu."*¹⁹⁸ Artık eğitim alanında da kurumsallaşma oluşmuştur. Manastır ve medreselerden sonra üniversiteler kurulmaya başlamıştır. Felsefe ve eğitimin üzerinde İslam kültürünün etkisi kadar o dönemde Karolenj Rönesansı ve sonrasında Haçlı seferlerinin etkisi vardır.

Yeni Roma imparatorluğunun temellerini atan Şarlman *"Arapçadan Latinceye tercüme kitapları araştırıp incelemeye dayalı bir kültürü ve zamanla şehir okullarını ve üniversiteleri ortaya çıkardı. Kültürel hayat manastırlardan tamamen şehirlere kaymıştı. 13. Yüzyıl bir Üniversiteler yüzyılı olmuştur."*¹⁹⁹ Roma da taç giyen Şarlman Roma imparatorluğunun mirası ile Hristiyanlık felsefesini, teolojisini birleştirmiş ve Skolastik

---

¹⁹⁴ T. Tuğcu, Age, s. 299-300

¹⁹⁵ M. Gökberk, Felsefe Tarihi, Age, s. 139

¹⁹⁶ A. K. Çüçen, Ortaçağ Felsefesi Tarihi, Age, s. 178

¹⁹⁷ Age, s. 157

¹⁹⁸ Age, s. 158

¹⁹⁹ Mustafa Ergün, A.g.e, s. 139

felsefeyi de başlatmıştır. Şarlman'ın Karolenj Rönesans'ını eğitim bölümünde detaylı incelemiştir. Bunun yanında artık ticaret ön plana çıkmış ticaret şehirleri oluşmaya başlamıştır.

Skolastik felsefeye etki eden olaylar İslam felsefesi ya da Arapların fetihleri, Şarlman tarafından yapılan reformlar ya da yenilikler, Üniversitelerin kurulması, yaygınlaşması ve özerkliğe doğru ilerlemesi ve de Şehirleşmenin artmasıdır. Fetihler sonucu Aristoteles ve Platon felsefesiyle karşılaşan ve felsefi temellerine koyan Müslümanlar yine savaşlar yoluyla farklı kültürlerdeki insanlar ve de Hristiyanlık dünyasına Antik dünyanın mirasını özellikle de Aristoteles felsefesini tekrar canlandırmışlardır. Bunun yanında Yeni Roma imparatorluğunun Kralı Şarlman tarafından eğitim alanında yapılan yenilikler ve açılan okullar felsefenin de yönünü değiştirmiştir. Okullar özellikle de Avrupa da üniversitelerde Artışlar başlamış, Şehirleşme ile birlikte artık inanç ve felsefe birbirinden ayrılmaya başlamıştır.

1.2.4 Rönesans Döneminde Felsefe

*“Garip, doğa dışı ve son derece yapay bir durum gösteren Ortaçağ'dan yana ileri sürülebilecek tek kanıt, süresinin uzunluğu ve doğaya dönme konusundaki sürekli direnişidir. Ama, sarsıldığı ve koparıldığı halde hep canlanan şey doğal değil de nedir?”*²⁰⁰ bin yıllık bir dönem yani Ortaçağ boyunca bir bütün olarak din felsefesi ya da teoloji, ülkelerde ve kültürlerde ruhlara işlenmiş halde doğadan uzak ve insanın kendisinin kötü bir varlık olarak görülmesi düşüncesi mevcuttu. İnsanlar kendini ve doğayı kötü ve araştırılmaması, incelenmemesi gereken bir varlık olarak görüyorlardı. Ama unutulmuş şey şuydu canlanan şey yine doğal olan olacaktı.

*“Avrupa tarihinin ikinci yarısı ile 15. Ve 16. Yüzyılları Rönesans diye adlandırılır. Bu kavramla kastedilen Avrupa insanının kültürel olarak, yaşam biçimi olarak bin yıllık kilise teröründen kurtulması, eski Yunan ve Latin kültürünün Avrupa topraklarında yeniden doğmasıdır.”*²⁰¹ Düşünürlerin yeniden doğuş olarak adlandırdıkları bu dönemin kökleri aslında 12. Yüzyıllara dayanmaktadır. Dünya çapında bu değişim birden ortaya çıkmış değildir. Örneğin *“MS 1140 tan az sonra İtalyan bilgin*

²⁰⁰ Jules Michelet, Rönesans, çev. Kazım Berker, Çağdaş Matbaacılık Yayınları, 1998, s. 18-19

²⁰¹ T. Tuğcu, Age, s. 325

Cremonalı Gerardo İber Yarımadasına gitti, Almagest olarak bilinen bin yıllık yunanca astronomi metninin nadir bir kopyasını bulmayı umuyordu... Gerardo beklediğinden de fazlasını buldu. Yalnızca astronomi metinleri değil diyalektik, geometri, felsefe ve tıp konularında da klasik ve Arapça metinler vardı."²⁰² Yeniden doğuşun temelleri aslında İslam dünyasında birer birer hızlı adımlarla atılmıştı. İslam dünyası çoktan Antik dünyanın kapısını aralamış bulduğu mirasla gözleri kamaşmış, fetihler ve çevirilerle diğer ülke ve kültürlerle de aktarmaya başlamıştı. Sadece İslam fetihlerinin etkisindeki gelişmeler değil aynı zamanda gerek eğitim gerek siyaset olsun birtakım gelişmeler yöneten kişiler tarafından da olmuştur. "*Avrupa'da 8. Yüzyıl sonları ve 9. Yüzyıl başlarındaki Karolenj Rönesansı ve 1200'lerdeki Üniversite Rönesansından sonra, önce orta ve kuzey İtalya da başlayıp hızla bütün Avrupa'ya yayılan büyük Rönesans başladı.*"²⁰³ Karolenj Hanedanlığındaki gelişmeleri eğitim bölümünde görmüştük. Şarلمان'ın önderliğinde yapılan eğitim alanındaki yenilikler de Rönesans'a ön ayak olmuştur.

Özellikle İtalya da başlayan Rönesans daha 15. Yüzyıldan öncesinde "*1340'ların başlarında şairlerle bilginlerin İtalyan kentlerini Roma'nın ihtişamlı günlerine götürmeye hazır olduklarını ilan etmişti. Petrarca klasik bilginin karanlığa ve unutulmuşluğa terk edildiğini vurguluyordu. Bu bilginin yeniden keşfinin sırası gelmişti. Bir yeniden doğuş bir Rönesans.*"²⁰⁴ İtalya da başlayan bu uyanış ve klasiklere duyulan ilgi sadece İtalya da kalmamış tüm dünyayı sarmış ve etkilemişti. "*Avrupa tarihinde bu derin değişiklik her şeyden önce tinsel bir değişikliktir. Bireyselliğin ön plana çıkması, insanlığın özgürlüğü bu değişikliğin derin nedenidir. Artık birey bütün Ortaçağ boyunca kendisini bağlayan otoritelerin zincirini kırmakta tam bir özgürlük içinde kendi yeteneklerini kullanmak istemektedir... bu yeni birey evreni hür aklı ile açıklamak, güzellik dünyasını insani varlığın bütün hürriyeti ile duymak istemekte, skolastiği yıkmaktadır.*"²⁰⁵ İnsanın bu uyanışı, dünyaya dönmesi, aklını kullanmayı önemsemesi ve dogmatik bilgilerden kurtularak bilime inancın artması genellikle düşünürler tarafından 1453 tarihi yani İstanbul'un fethi olarak ele alınır. "*Bizans ve Doğu imparatorluğunun son parçaları Türklerin eline geçtiği vakit (1453) bu İtalya ya hakiki bir doğu göçü halini aldı. Bu olay sonucunda edebiyat, sanat ve felsefe bakımından İtalya iki bin yıl önceki*

---

²⁰² Susan Wise Bauer, s. 15

²⁰³ M. Ergün, Agm, s. 149

²⁰⁴ S. Wise Bauer, s. 16

²⁰⁵ Halil İnalçık, Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 4

*halini aldı, tekrar Büyük Yunanistan halini aldı.”*²⁰⁶ Tekrar Antikçağdaki gibi insanlar doğa ve insana yüzünü döndüler. İnsanın kendisine dönmesi Hümanizm dünya görüşünü de beraberinde getirdi. Artık Hristiyanlıktan ayrı bir dünya görüşü vardı. “*Hümanizm insanı kendi değerlerine, milliyetine dikkat eden, bireyciliğe önem veren, klasik literatürü değerlendiren bir canlı haline getirdi.*”²⁰⁷ İnsanı temele alan Hümanizm de birdenbire ortaya çıkmamıştı. Birtakım düşünürlerin ve filozofların da etkisiyle gelişmişti. “*Özellikle Petrarka insanı akli ve duyguları olan, kendi düşünüp karar veren, doğuştan saf ve temiz olan bir doğa varlığı olarak gördü ve insanlığın Hristiyanlık öncesi köklerine gitmeyi önerdi.*”²⁰⁸ Petrarka’nın önerdiği bu görüş aslında tam da Hümanizm’in kendisidir. Yine başka bir düşünür “*Macchiavelli’ye (1469- 1527) göre ise, canlı bir doğa gücü olan insanın ana içgüdüğü egemen olma isteğidir. Hristiyanlık, alçak gönüllüğü en büyük erdem saymakla, insanın dünyadan elini eteğini çekmesini öğütlemekle, onun yaradılışını, özünü çarpıtmıştır.*”²⁰⁹ İnsanlık zaten Hristiyanlık öncesinde saf, temiz, özgür ve araştırmacı ruha sahipti. Kendine ait olan insan, duygularını ve doğayı seviyordu. Ancak bu kökler kurumaya başladığı andan itibaren insan doğaya özellikle kendine düşman olmuştu. Tekrardan Rönesans ile doğacaktı. Tabi bu yeniden doğuş da felsefenin ta kendisidir. Çünkü felsefe özgürlüğün içindedir. Artık “*Rönesans ve Hümanizm, uzun zamandan beri egemen olan dini insan anlayışı yerine estetik insanı geçirmek, ilgi odağını ilahi konulardan ve kilise dogmalarından insana ve doğaya çekmek istiyordu.*”²¹⁰ “*Antikçağdaki gibi insana yönelen aydınlar insanların doğaya egemen olmasını kendilerine amaç edindiler, çünkü insanın rahatlığı ve mutluluğu ancak doğaya hükmetmekle elde edilebileceği inancıyla yeni araştırmalar, icatlar ve buluşlar peşinde koşular.*”²¹¹ Bu Yunan dünyasına dönüş bu nokta da birdenbire olmadığı söylemiştik. Zaten temelleri daha 12. Yüzyıllarda doğu ile etkileşim sonucu birtakım düşünceler değişmeye başlamış İstanbul’un fethi de hızlandırmış ve yayılmasını sağlamıştır. Bu noktada bu gelişmelere etki eden bir diğer önemli gelişme ise ulus devletlerdir.

“Rönesans ketlerde özellikle İtalya kentlerinde Ortaçağ hukukuna ve siyasal erkine bir tepki olarak başladı. Kilisenin ve soyluların otoritesi kırsal alanlarda yoğunlaşmıştı. Kentlerde oturan tüccarlar, zanaatkarlar, rantiyeler ve bunların yanında

---

²⁰⁶ Alfred Weber, Felsefe Tarihi, s. 183

²⁰⁷ M Ergün, Agm, s. 150

²⁰⁸ Agm, s. 150

²⁰⁹ Macit Gökberk, Aydınlanma Felsefesi Devrimler ve Atatürk, Age, s. 12

²¹⁰ M. Ergün, Agm, s. 150

²¹¹ A. K. Çüçen, Ortaçağ Felsefesi Tarihi, Age, s. 213

*çalışanlar kendi üretim ve pazarlama geleneklerini kilisenin tüm baskısına karşı korudular ve direndiler.”*²¹² Aynı Antik Yunan dünyasındaki polis devletler gibi parça parça ulus devletler ortaya çıkmıştı. Artık ulus devletlerin de ortaya çıkması bireyselliği de beraberinde getirmiştir. Herkes artık kendi çıkarlarını korumak zorundadır. Hem maddi hem manevi açıdan yeni bir dünyaya uyanan insan düşünceleri ve inançları da değişerek kendine dönmüş haldedir. *“Ulusların kendi kimliklerini bulması yani milli dilin, milli edebiyatın, ulusal çıkarların ön plana çıkması yeniçağı doğuran bireysellik ilkesinin bir göstergesi sayılabilir.”*²¹³ Bireysellik ilkesi bir yandan da özgürlüğü, artık sorgulamayı ve araştırmayı beraberinde getirmiştir. Ön plana çıkmaya başlayan bilim *“Rönesans’la birlikte tarihe damgasını vurmaya başlamıştı.”*²¹⁴ Skolastik felsefedeki bilim artık yetersiz görülüyordu. *“Rönesans biliminin doğuşunun nedeni olarak bu dönemde insanların ilk kez gözlerini kullanmalarını ve doğayı kendi başlarına, kendileri için araştırmaya başlamalarını gösterir... Rönesans Aristoteles’in metinlerine beslenen güvenin yerini olguların doğrudan gözlemi almış, teolojik önyargılarla Skolastik düşünüş yerini ampirik verilerle doğrudan tanışıklığa bırakmıştı.”*²¹⁵ Bilimdeki gelişmeler de sadece gözlem ile kalmamış yanına matematik ile temellendirmeyi de eklemiştir. Matematiğin de ilkeleri ve yardımı ile evren ve gök cisimleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu noktada bilimsel açıdan devrim yaratan isimlerden biri ise Nikholas Kopernik’tir. *“Kopernikus’un öğretisinin getirdiği yenilik çok büyük ve günü için tehlikeli bir devrimdi, çünkü binlerce yıldan beri inanılan ve kilisenin resmi görüşü olan bu evren tasavvurunu altüst ediyordu. Yeni teori, geosetrik bir anlayış yerine heliosentrik bir anlayış koyuyordu.”*²¹⁶ Daha önceleri evren tasarımı Hristiyan Teolojisi ekseninde yer merkezli bir evren tasarımıydı. Ancak Rönesans ile bilimsel gelişmeler özellikle gök bilimi gelişmeye başlamış, eskiye ait olan her şeyi sorgulamış, araştırmış ve değiştirmeye koyulmuştur. Bu değişimler içinde insanın aklının ön plana çıkararak bir unsur da matematiktir. Çünkü artık evren matematik ile açıklanmaya koyulacaktır. Bir başka düşünür olan *“Galilei’ye göre, “Doğa matematik yapılıdır, matematiğin dili ile yazılmış bir kitaptır; bu kitabı okumayı bilmek gerekir.” Onun için temel gerçeği devinim olan doğa olayları, matematik ile çözümlenmelidir. Bu da, doğa olayını ölçülebilen yönlerine ayırmak, sonra bunların arasındaki işlevsel bağılıkları ölçülerle göstermek demektir. Bu*

---

²¹² T. Tuğcu, Age, s. 326

²¹³ H. İnalçık, Age, s. 5

²¹⁴ A. Cevizci, Age, s. 404

²¹⁵ Age, s. 404

²¹⁶ M. Gökberk, Felsefe Tarihi, Age, s. 200

anlayışla da, günümüz doğa biliminin temeli olan matematiksel fizik doğmuş oluyordu.”²¹⁷ Bilimin gelişmesi ve bunun neticesinde matematiğin bir maden gibi keşfedilmesi bu keşfin sonucunda da insanın önemli bir varlık olarak görülmesi artık dine bir darbe atılmıştır.

“14. Yüzyılın ikinci yarısında Avrupa da başladığını gördüğümüz büyük maddi ve manevi değişiklerin en önemli sonucu Avrupalıların dünyaya yayılışıdır.”²¹⁸ Bu yayılmanın da sonucunda din, dini dogmalar ve dolayısıyla din adamları kötü etkilenmiştir. Düşünürler de artık sorgulamaya başlamış durumdaydı. Martin Luther’in “Reformasyon düşüncesi din dogmaları için direkt olarak kutsal kitaba bakmak gerektiğini ileri sürerek din adamlarının ve papalığın otoritesini yıkmıştır. Akli temele olarak Tanrı ile birey arasındaki aracılığı ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.”²¹⁹ Artık düşünürler dinin yetersiz, eksik ya da yanlışlıkların farkındaydı. Her ne kadar dini bir bütün olan dini esas alan Martin Luther bile dinin artık yetersiz ve değişmesi gerektiğinin farkındaydı. “İnsanın kendi iç dünyasında yeniyi arayan Renaissance felsefesi, yeni bir insan anlayışı yanında yeni bir din, yeni bir hukuk ve devlet anlayışı da getirmiştir. Yeni din anlayışı da en başta Reformation denilen büyük din akımında kendini gerçekleştirmiştir.”²²⁰ Her ne kadar din açısından Reformasyon’a birtakım değişikliklere gerek olduğunu savunan ve Reformasyona neden olarak dindeki birtakım değişikliklere önyak olan Martin Luther bile, halkın eğitimi ve özellikle kız çocukların da eğitimi noktasında aydınlanmaya sebep olmuş dinin etkisinin kaybetmesine engel olamamıştır. “Tanrı devleti yerine tekrar yeryüzü devleti; dinsel bir kozmoloji yerine fiziksel bir kozmoloji; insanın kul olarak görüldüğü bir toplum/devlet düzeni yerine insanın birey/kişi olarak kabul edildiği bir toplum/devlet düzeni öne sürülmeye başlandı. Bu değişim/kopuş yalnızca düşünsel/kuramsal bazda olmadı, olgusal/pratik alanda da kendini gösterdi. Dinde reformasyon hareketi ile Katolik mezhebin katı ve değişmez din yorumu yerini Protestanlığın daha ılımlı yorumlarına bıraktı.”²²¹ Sadece düşünürler değil bilim adamları da evreni açıklama noktasında dini dogmaları yetersiz ve yanlış görüyordu. “Her ne kadar bilimle uğraşan insanlar İlahiyat ve metafizik konusunda aykırı düşüncelere sahip olmasalar da yaptıkları bilimin sonuçları nihayetinde dinin koruyucusu

---

²¹⁷ M. Gökberk, Aydınlanma Felsefesi Devrimler ve Atatürk, Age, s. 17

²¹⁸ H. İncelik, Age, s. 127

²¹⁹ A. K. Çüçen, Ortaçağ Felsefesi Tarihi, Age, s. 216

²²⁰ M. Gökberk, Felsefe Tarihi, Age, s. 177

²²¹ A. Kadir Çüçen, Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2005, s. 26

*durumundaki kilise hegemonyasının direttiği teolojik görüşlere darbe indirmiştir.*²²² İstanbul'un fethi, ulus devletlerinin ortaya çıkması, bilimin ön plana çıkması ve bilimsel gelişmeler, dogmatik bilgilerin sorgulanmaya başlaması ve insanların artık bireysel çıkarlarını koruması ve bireysel çıkarları noktasında hangi ulusta yaşıyorsa kendi ulusunun da çıkarlarını korumaya başlaması, bu gelişmelerin yanında Antik dünyaya yeniden dönüş, eserlerin incelenmesi, okunması, tekrardan düşünme ve sorgulama ortamını da yaratmış Rönesans tamamıyla başlamıştır. Daha önceleri temelleri atılan bu yeniden doğuş hareketi İstanbul'un da fethedilmesi ile diğer ülke ve kültürlerle yayılmış ve Aydınlanma felsefesini doğurmuştur.

1.2.5 On Yedi, On Sekiz ve On Dokuzuncu Yüzyıllarda Felsefe

*“17. yüzyıl bir durulma dönemidir. Renaissance Ortaçağdan Yeniçağa ulaştıran bir geçit idi. 17. Yüzyıl ise Renaissance'nin elde ettiği kazançları derleyip düzenleyen, bunlara dayanarak birliği olan bir dünya görüşüne varmayı deneyen bir yüzyıldır.”*²²³ Başka bir tanıma göre *“On yedinci yüzyıl felsefesi Rönesans'ta ortaya çıkan yeni bir ruhun Rönesans ile başlayan yepyeni bir felsefe anlayışının İngiltere de Fransız Bacon'la Fransa da ise Rene Descartes ile yerleşmesi ve pekişmesini ifade eder.”*²²⁴ Rönesans döneminde temelleri atılan büyük değişimler, 17. Yüzyılda bizi tutarlı bir temellendirmelere götürecektir. Rönesans döneminde bilimsel gelişmeler ve matematik üzerinde durmuştuk. Artık matematiğin ve insan aklının önemi anlaşılmıştı. İnançlar yerine matematiksel temellendirmelere güven başlamıştı. Aynı şekilde bu dönemde de filozofların ele aldığı felsefi konu akıl olacak temellendirmek istediği, açığa kavuşturmak istediği yine akıl yoluyla doğa, evren olacaktır. *“doğanın yapısını matematik kavramlarla kavrayabiliriz. Bu anlayışta öyle doğa yasalarına varılmıştır ki bunlar kesin kavramlara dayanırlar, bu kavramlar da zihinden türetilmişlerdir, doğadan çıkarılmamışlardır.”*²²⁵ Evrensel, zorunlu ve doğru olan akıl ve matematik ile ortaya koyduklarımızdır. Yüzyıllar boyunca insana günahkar bir koyun gibi bakılmıştı. Ancak bu dönemde insan, akli ve

---

²²² İlyas Altuner, Rönesans ve Modern Dönemde Değerlerin Teolojik, Metafizik ve Bilimsel Açıdan Konumu, İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 9, 2017, s. 29

²²³ M. Gökberk, Felsefe Tarihi, Age, s. 221

²²⁴ A. Cevizci, Age, s. 437

²²⁵ M. Gökberk, Felsefe Tarihi, s. 222

zihninde olan matematik sayesinde parlıyordu. Örneğin bu dönemi yansıtan en önemli düşünürlerden olan Rene Descartes'e göre *"insanın özünde doğuştan düşünceler vardır, ve akıl tek geçerli gerçeklik ölçütüdür. Doğuştan gelen düşünceler açık seçiktirler... bizim yapmamız gereken aklımız aracılığıyla özyapımızı kavramak ve buna uygun yaşamaktır."*²²⁶ Aynı şekilde Descartes gibi bu dönemde Francis Bacon, Thomas Hobbes, Baruch Spinoza, Gottfried Wilhelm Leibniz, John Locke ve Berkeley 17. Yüzyıla damgasını vuran Rasyonalist, bilimci ve Matematikçi filozoflardır. Aynı zamanda modern bilimin de temsilcisidirler. *"Modern bilim doğadaki her şeyin önceden bilinebilir olmasını hedeflemektedir. Bunun için determinist bir tasarım oluşturulmalıdır. Bilen öznenin akli bu determinizm ilkesini ortaya çıkaracaktır. Bu akılla yapılan her felsefe akılcıdır."*²²⁷ Bu dönemde felsefenin yönü tamamen insan aklında ve insan aklının bir parçası olan matematiktedir. Rönesans döneminde elde edilen veriler bu dönemde özgürce filozoflar tarafından işlenmiş ve temellendirilmeye koyulmuştur. Rönesans ile başlayan bu gelişmeler 17. Yüzyılda temellendirilmiş ve 18. Yüzyıldaki aydınlanmaya önayak olmuştur.

*"İlkçağda Yunan Aydınlanması'nın merkezi Atina idi. 18. yüzyıl Aydınlanması ise bütün Avrupa'ya yayılmış olan bir fikir akımıdır. Aydınlanma felsefesi önce İngiltere'de başlamış; oradan Fransa'ya geçmiş ve çok radikal bir nitelik kazanmıştır. Almanya'ya da kısmen Fransa yoluyla, kısmen de İngiltere'den gelen bu akım, Avrupa'nın bu üç büyük ülkesinde bunların sosyo-politik özelliklerine uygun şekiller almıştır. Aydınlanma felsefesi, İngiltere'de daha çok deneyci, Fransa'da daha çok akılcı, Almanya'da ise daha çok mistik-akılcıdır..."*²²⁸ 18 yüzyılda bu aydınlanma hareketi nasıl tüm dünyaya yayıldı? Önemi büyük olan bu soruyu açıklamadan önce aydınlanma kavramını incelememiz gerekir. *"Aydınlanma kavramı ile kastedilen insanın tüm Ortaçağ'ı belirleyen (akla aykırı olduğu için inanıyorum anlayışının belirlediği bir yaşam biçimine karşı Avrupa da başkaldırısı olan Hümanizm'in ve Rönesans'ın bu yüzyılda tamamladığı, Ortaçağ'ın son bulduğu, Artık insanın aklını kullanma cesaretini göstermeye başladığıdır."*²²⁹ Başka bir tanıma göre ise *"bir sosyal sınıfın ortaya çıkarak siyasî iktidara adaylığını koymasını olayı, her zaman olduğu gibi, yeni bir dünya görüşü, yeni bir felsefe, yeni bir iktisadî ve sosyal doktrini de beraberinde getirmiştir, işte burjuvaziye özgü bu genel dünya görüşüne*

---

²²⁶ A. Aydın, Age, s. 150

²²⁷ Hilal Kahraman, Çağdaş Felsefe Öncesi Düşüncede Akıl-İlerleme İlişkisi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 20, sayı 4, 2016, s. 1523

²²⁸ Server Tanilli, Uygurluk Tarihi, s. 108

²²⁹T. Tuğcu, Age, s. 547-548

«aydınlanma felsefesi» diyoruz.”²³⁰ Öncelikle İtalya da başlayan daha sonra 1453 İstanbul’un Türkler tarafından fethi ile tüm dünyaya yayılan Rönesans, artık insanların eğitim, bilgi özellikle bilimsel bilgi alanında üretimlere teşvik etmiş bu üretimler de dini bilgileri, kiliseyi bir köşeye sıkıştırmıştı. Bu sıkışma sonucunda dinde Reformlar yapılmıştı. Ancak bu reformasyon da aklın ve bilimin önüne geçememiş, akla önem ve akılla temellendirilen bilgiler ortaya çıkmıştır. “18. Yüzyıl insan iradesinin kilisenin hegemonyasından, insan akli ve ruhunun Hristiyan ideolojisinin ipoteğinden Avrupa da kurtulduğu yıldır.”²³¹ İnsanın bu zamana kadar aklını kullanmaması aslında kendi seçimidir. Çünkü bu seçim en kolayıdır. “Doğa insanları bir yabancının klavuzluğuna bağlı olmaktan çoktan kurtarmıştır, ama insanların çoğu ömürleri boyunca erginliğe erişmemiş kalırlar. Çünkü tembel ve korkaktırlar, çünkü ergin olmayış çok rahattır. Benim yerime düşünen bir kitabım, vicdanım yerine geçen bir papazım, perhizlerimi bildiren bir hekimim oldu mu artık kendimin zahmete katlanmama hiç gerek kalmaz.”²³² Bilgiler, yapılması gerekenler, yapılmaması gerekenler ve özellikle bu kurgu içinde bir de cennet gibi bir ödül vardır. İnsanın aklını kullanmasına gerek yoktur. Aklını kullanmaya başlaması da cesaret işidir. “Kamburu alınırsa kamburdan tini alınmış olur ondan budur halkın öğrettiği ve gözleri açılırsa körün, öyle fena şeyler görür ki dünyada beddua eder kendisini iyileştirene. Bir felçliyi yürüten en büyük zararı verir ona. Çünkü yürümeye başlar başlamaz günahları da yürür onunla birlikte budur halkın öğrettiği sakatlar hakkında.”²³³ Nietzsche’nin ifadesiyle sürüden ayrılmak kolay değildir. Paragrafta olduğu gibi özgür olmak sorumluluğu da beraberinde getirir. Bu bakımdan aklını özgürce kullanmaya başlamak zor iştir. Bu bakımdan Kant “Kendi aklını kullanma cesareti göster.”²³⁴ Sözüyle artık insanlara korkaklığı bırak, gerçeklerle yüzleş ve özgür ol demekte, Ortaçağ’dan ayrılmayı işaret etmekteydi. Ancak Fransız Devrimine kadar yine de Ortaçağ’ın izleri mevcuttu.

“Fransız aydınları kilisenin düzenine, kurumlarına, rahiplerine, dogmalarına sürekli saldırarak bunları daha iyi yıkabilmek için Hristiyanlığın felsefi temellerini yerinden sökmek istemişlerdir.”²³⁵ Fransız ihtilali her ne kadar dine tepki olarak başlasa

---

²³⁰ Murat Sarıca, Fransız İhtilali, Kutupyıldızı Kitaplığı Yayınları, 1981, s. 26

²³¹ T. Tuğcu, Age, s. 548

²³² M. Gökberk, Aydınlanma Felsefesi Devrimler ve Atatürk, s. 24-25

²³³ Friedrich Wilhelm Nietzsche, Böyle Buyurdu Zerdüş, Çev. Cenk Çelebi, İndigo Yayınları, İstanbul, 2017, s. 183

²³⁴ Immanuel Kant, Aydınlanma Nedir? , Çev. Atilla Yayla, Liberal Düşünme Dergisi, Cilt 10, no 38-39, 2005, s. 225

²³⁵ Mustafa Ergün, Age, s. 38

da sadece din alanında kalmamış, siyaset gibi tüm alanlara yayılmıştır. Bilim, siyaset, din, toplum, ulus, ekonomi, eğitim gibi her alanda evrensel bir etki yaratmıştır. Özellikle bilimin önünde durulamaz hale gelmiş, bilimsel keşifler hız kazanmıştır. Sadece bilimsel keşifler değil bir milliyet bilinci bir ulus bilinci insanlarda oluşmuştur. Eğitim bölümünde üzerinde durduğumuz sanayi devrimi ve ulus devletlerin ortaya çıkışı insanlarda bir bireysellik fikrini ve de dolayısıyla hangi ulusta yaşıyorsa o ulusu eğitim, ekonomi, bilim alanlarında özgürlüğünü de eline alarak yükseltme fikri oluşmuştur.

Bu dönemin önemli düşünürleri Voltaire ve Diderot gibi “*Fransız ihtilalinin fikri boyutunda fikri boyutunda rol almış pek çok aydın Mason localarına kayıtlı idi.*”²³⁶ Masonluk ise “*18. yüzyılın ikinci yarısında Fransa'daki Masonlar İskoç Masonluğu'nu kendi anlayışına göre önemli bir değişime uğrattılar. Özgürlükçü, kesinlikle laik ve insancı (hümanist) nitelikli bir Masonluk anlayışı geliştirdiler. Buna da Fransız Masonluğu adı verildi.*”²³⁷ Masonluk özgürlükçü, laik ve insancı olduğu kadar da insan aklının önemine vurgu yapıyordu. İnsan aklı sayesinde her şeyin üstesinden gelebilirdi. Bu bakımdan “*hem yıkıcı ve eleştirel yönelimi hem de kurucu veya yeni baştan inşa edici bir tavrı yansıtır.*”²³⁸ Bu tavrı sayesinde Fransız ihtilalinin gerçekleşmesine de önyak olmuştur. Artık ihtilal sonucunda “her şeyin ölçüsü insandır” düşüncesi evrensel bir boyut kazanmıştır.

1.2.6 Yirminci ve Yirmi Birinci Yüzyılda Felsefe

“*Avrupa'da bir heyûla dolanıyor – komünizm heyûlası. Eski Avrupa'nın bütün güçleri bu heyûlaya karşı bir süre avında birleşmiş durumdadır, Papa da Çarda, Metternich de Guizotda, Fransız radikalleri de Alman polisleri de.*”²³⁹ Ortaçağ'dan Rönesans ve Reform hareketlerine ve dönemlerine geçildiğinde önemli olan ve yapılması gereken dinin büyüme etkisinden kurtulup akıl ve bilime yönelmekti. Ve bunun sonucunda açılan savaş dine, kiliselere, dogmalara, insanı aşağıya çeken her türlü inanca karşıydı. İnsanın özgür ve bir birey olması yolunda gerek düşünürler ve aydınlar gerekse de halk

²³⁶ Mehmet Ali Karaman, Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 44, 2018, s. 66

²³⁷Zeki Yıldırım, Geçmişten Günümüze Masonluk Tarihi, Kalipso Yayınları, İstanbul, s. 147

²³⁸ Age, s. 148

²³⁹ Karl Marx- Friedrich Engels, Manifest Der Kommunistischen Partei, Çev. Tanıl Bora, Komünist Manifesto, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 51

bu özgürlüğün savaşını vermişti. Ancak bu gelişmeler sonucunda özellikle Fransız İhtilali sonrası dini açıdan olmasa da insanın maddeleşmesi hatta maddeden de aşağıya indirgenmesi ve yine insanın özgürlüğünü kaybetmesi üzerinde savaş verilecektir. Bu noktada özellikle 19. Yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıla damgasına vuran düşünce Marksizm olacaktır. *“İnsanın kendi yarattığı şeylerden kopması, bunları kendi dışında birer soyut varlık, üstün birer güç gibi görmesi, onların karşısında kendi kişiliğinden, insanlığından olması, bunların boyunduruğu altına girmesi Marx'in dilinde yabancılaşma (aliénation) kelimesiyle dile getiriliyor.”*²⁴⁰ Bu yabancılaşma para ile daha net anlaşılabilir. İnsan parayı kendinden de üstün bir güç olarak görür ve kapitalizm içinde kendine zaman ayırmadan, kendine uzaklaşarak sırf para için delice çalışır²⁴¹. Bu bakımdan *“Sınıflı toplumlar, özellikle kapitalist burjuva düzeni, insanın kendi kendisinden kopmasına, asıl bilincinden, asıl sorunlarından uzaklaşmasına yol açmakta, onu başkalaştırmakta, evrenin yüce varlığı olmaktan çıkarıp "insanlığından uzaklaştırmaktadır.”*²⁴² Artık 20. Ve 21. Yüzyılda savaşılması gereken bu sınıflı toplumlardaki Kapitalizmdir. Bu dönemde artık insan temele, merkeze alınmıştır. İnsanın kendine yönelmesi, kendini keşfetmesi ve kendini gerçekleştirme felsefenin ana konusu olmuştur.

Eğitim, felsefe ve çocuk başlığı altında incelememizde; eğitim, felsefe ve çocuk üçlüsünün birbirinden ayrı olmadığını anlarız. İnsanlık tarihi boyunca daha yazı keşfedilmeden önce bile felsefe ilk insan ile birlikte gün yüzüne çıkmış, gerek güvenlik gerek besin ihtiyacı noktasında hayatta kalmak için eğitim geliştirilmiş, o dönemlerde dahi bu bilgiler çocuklara öğretilmiştir. İnsan dünyaya zihni tamamen boş bir şekilde, belli bedensel fonksiyonlar ile gelir. Yaşadığı dönem ve toplum hangisi ise ona göre şekillenir ve gelişir. Hangi şartlar altında yaşıyor ise o şartlara uyum sağlamaya çalışır. Eğitim ve felsefe alanlarını tarih sahnelerinde ayrı ayrı incelediğimizde; adım adım gelişmekte, değişik yorumlamalara uğramakta ve her toplumda farklı hatta her dönemde farklı serüvenler atlattığını görmekteyiz. İlk başlarda sistemsiz, tutarsız ve rastgele aileler tarafından gelen bu bilgiler daha sonra toplumların ve uygarlıkların meydana gelmesi ile devlet kurumunun eline geçmiş hem eğitim hem de felsefe sistemleşmiş, tutarlı hale gelmiştir. Antik Yunan ile başlayan felsefe serüveni o dönemde üst seviyesini, özgürlüğünü yaşarken, Ortaçağ'a geldiğinde dinin etkisi altına girmiş ve dine hizmet

---

²⁴⁰ S. Tanilli, Age, s. 186

²⁴¹ Alper Bilgehan Yardımcı, Yabancılaşma ve insan doğası bağlamında Marx'ta etiğin imkânı. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2020, s. 634.

²⁴² Age, s. 186

ettiği noktada değerli görülmüştür. Aynı şekilde eğitim de Ortaçağ'a girmeden önce ailelerin ve devletin çocuklara öğrettiği savaşçı olmak, iyi bir yurttaş olmak iken Ortaçağ da dine hizmete yönelmiştir. Felsefe ve eğitim Rönesans ile birlikte tekrar Antik dünyanın mirasına kavuşmuş tekrar özgürlüğünü bulmuştur. Tabi bu özgürlük kolay olmamış, pek çok aşamalardan geçmiştir. İslam ülkesinin savaşları ve diğer toplumlara taşıdığı bilgiler, bazı kralların aktif uygulamaları, Karolenj Rönesansı, Haçlı Seferleri ve de değerli düşünürlerin etkisiyle Rönesans oluşmuş Aydınlanmanın n açılmıştır. Özgür olan insanın, zgr olan eğitimin ve felsefenin yönü de değişmiştir. Günümüzde farklı farklı eğitim ve felsefi çalışmalar ortaya çıkmıştır. Bundan sonraki bölümde bu değişmiş ve gelişmiş olan eğitim, felsefe ve ocuk ilişkisini yani çocuklar için felsefe programını daha detaylı ele alan düşünürler ile inceleyeceğiz.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE (P4C)

2.1 ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE EĞİTİMİ PROGRAMININ GELİŞİMİ

2.1.1 JOHN DEWEY VE EĞİTİM ANLAYIŞI

“Beyin araştırmaları 10 yaşa kadar olan yılların öğrenme için en uygun zaman olduğunu belirtmektedir.”²⁴³ Çünkü bu yaşlarda çocuklar önyargısız, doğal, aktif ve sorgulayıcı bir durumdadır. Çocukluk dönemi, gelecekte hem devletin hem de ailelerin istedikleri gibi bir birey yaratmakta, kişiliğin oluştuğu en uygun dönemdir. “*Küçük Çocukların beyinleri yetişkinlerden daha aktif, bağlantılı ve esnek.*”²⁴⁴ Bu dönemde çocuklar bilgiye hazırdır. John Locke’ın tabiriyle “Boş Levha” gibidir. Onu doldurmak yani uygun bir birey olarak yetiştirmek ailelerin ve öğretmenlerin elindedir. Çocuklukta nasıl ki iyi bir eğitimin önemi varsa kötü bir eğitimin de kötü etkileri de mevcuttur. Toplumda mutsuzluktan, kendini gerçekleştirememekten ya da kendini duyamamaktan kaynaklanan boşluk yüzünden intiharlar çoğalmıştır. Bunun yanı sıra pek çok insanda kendine yönelik sapkın davranışları olduğu gibi dışarıya dönük çevresine zarar verecek davranışları da vardır. Bu davranışlar sonucunda bir psikoloji doktoruna başvurulduğunda genellikle tedavi çocukluk dönemlerinden başlayarak uygulanır. Bunlar bize gösteriyor ki çocukluk dönemindeki eğitim son derece önemlidir. Eğitim tarihine değinmiştik, ancak bu noktada eğitimi tarihteki rollerinden farklı olarak ele alan ve güncel eğitim modelimizin de temelinde yatan John Dewey’i ele alacağız.

“John Dewey 1859-1952 yılları arasında yaşamış çok yönlü bir düşünür, araştırmacı ve aynı zamanda çok etkili bir eğitim reformcusudur. Dewey, toplum bilimi ve felsefe bağlamında çok geniş bir yelpazede demokrasi, sosyal psikoloji, ahlak, siyaset, mantık, epistemoloji, din, doğa ve eğitim gibi pek çok alanla ilgili görüşlerini sistematik biçimde açıklamıştır”²⁴⁵ birinci bölümümüzde ayrıntılı ele aldığımız üzere Rönesans, Aydınlanma, Reformlar ve Devrimler sonucunda insanlar gözlerini yeni bir dünyaya

²⁴³ Sue Bredekamp, Çev. Hatice Zeynep İnan- Taşkın İnan, Erken Çocukluk Eğitiminde Etkili Uygulamalar, Ankara, 2015, s. 105

²⁴⁴ Age, s. 105

²⁴⁵ Kıymet Selvi- Belgin Sönmez, John Dewey: Okul Toplum ve Eğitim, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sözlü Bildiri, 2014, s. 25

açmışlardı ve dünya görüşleri de köklü değişimlere uğramıştı. Diğer birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da değişimler kaçınılmazdı. İlerlemenin yolunun eğitimden geçtiğini anlayan ülkeler eğitim de reformlar başlatmıştı. Bu gelişmelerin eşliğinde çocukluk dönemindeki eğitimin de son derece önemli olduğu anlaşılmıştı. Tam da bu dönemde John Dewey “*University of Chicago*’daki görevi esnasında kamu eğitimiyle aktif olarak ilgilenmeye başlamış ve burada 1896-1904 yılları arasında, çocuk eğitimi üzerindeki gözlemlerini derinleştirdiği meşhur “laboratuvar okul”u kurmuştur.”²⁴⁶ Aynı zamanda “*demokratik eğitim ve okul yapısındaki değişiklik konusundaki görüş ve idealleri kendi ülkesiyle sınırlı kalmamış; 1920’lerde Çin, Meksika, Japonya, Türkiye ve Rusya gibi modernleşen ve eğitim altyapılarını oluşturmaya çalışan ülkeleri ziyaret ederek bu ülkelerin eğitimde değişme çabalarına destek vermiştir. Dewey 1924 yazında, iki ay süre için Atatürk’ün davetiyle Türkiye’ye gelmiş ve Türk eğitim sistemi hakkında görüşlerini ortaya koymuştur.*”²⁴⁷ Bu bakımdan bir Amerikan düşünürü olan Dewey sadece Amerika değil pek çok toplumu etkilemiş, okulun amacı üzerine düşünmüş, eğitim ve eğitim sistemi üzerinde incelemeler yapmış, toplumların ilerlemesi, iyileşmesi ve gelişmesi için uğraşmıştır. Atatürk ise yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetimiz için ilerlemeci ve demokratik bir eğitimin gerekliliğinin farkındaydı. Demokrasi olmadan okumak ve eğitim, eğitim olmadan da demokrasi olmazdı. Türk eğitim sistemi incelenmeli, sorunlara çözümler üretilmeli ve çağdaş bir eğitim sistemine dönüştürülmeliydi. Bu bakımdan Dewey’i Türkiye’ye davet etmiş “*Türkiye halkı arasında düşük olan okuryazarlık, yeni doğan cumhuriyetin ayakta kalabilmesi, çağdaş bir eğitimin gerekliliği ve Dewey’in böyle bir programa katkıda bulunabilmesi ve Türkiye’nin geleneksel kalıplardan hızla çıkmasına yardımı*”²⁴⁸ Türkiye eğitimi için oldukça önemliydi. Türk eğitim sistemine de kaynaklık eden Dewey Atatürk’ten “*Meşhur bir adamla ilk görüştüğüm zaman ekseriya hayal sukutuna uğrardım. Fakat Mustafa Kemal Paşa ile görüşünce ümidimin fevkinde buldum*”²⁴⁹ sözleri ile oldukça etkilendiği gibi o dönemde köy enstitülerimizden de etkilenmiştir. Bir konuşmasında; “*Benim düşlediğim okullar Türkiye’de Köy Enstitüsü olarak kurulmuştur. Tüm Dünyanın bu okulları görüp eğitim sistemini, Türklerin kurduğu*

---

²⁴⁶ Meral Sert Ağır, Çağdaş Psikoloji Akımları, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul, 2010, s. 36

²⁴⁷ K. Selvi- B. Sönmez, Age, s. 28

²⁴⁸ John Dewey, Felsefenin Yeniden İnşası, çev. Süleyman Aydın, Max Grup Medya Yayınları, Ankara, 2021, s. 11

²⁴⁹ Hasan Ünder- Cengiz Aslan, John Dewey: Demokrasi ve Eğitim Kitabının 100. Yılı, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 2020, s. 20

*bu okulları göz önünde bulundurarak yeniden yapılandırması isabet olacaktır*²⁵⁰ sözleri de Türk Köy Enstitülerinden ne denli etkilendiğini göstermektedir. Peki John Dewey’in eğitim alanında gerçekleştirmek istediği reform nedir?

2.1.2 Geleneksel Eğitimin Eleştirisi

John Dewey için *“eğitim kuramının tarihi iki karşıt görüşle şekillenmiştir. Bunlardan ilki eğitimin öğrencinin doğal yeteneklerine dayalı, içsel bir gelişim olduğudur. Bunun karşıtı olan görüş ise eğitimin söz konusu yeteneklerden bağımsız bir dışarıdan oluşturma süreci olduğunu savunur.”*²⁵¹ İlkinde öğrenci aktif durumda iken ikinci eğitim de tamamen pasif haldedir. Bunlar da demokratik eğitim ve geleneksel eğitimidir. Geleneksel eğitim anlayışına göre *“Öğretmenin otoritesi, açıklayan ve düşünceli olmaktan çok kesinlikle emreden olmalıdır. Onun ihtiyaçları ve kararları her ne şekilde olursa olsun tartışılmamalıdır. Verdiği kararlar ve söylediği kurallar sadece ve yalnızca doğru olarak düşünülmeli ve öğrenciler tarafından da derhal ve tamamen doğru olarak kabul dilmelidir. Bir bakıma öğretmen vali gibi olmalıdır.”*²⁵² Öğrenci ise *“en alt seviyede boş bir kap, öğretmenin de en üst seviyede dolu bir kap olduğu, eğitim, gerçeklik ya da bilginin dolu kaptan boş kaba nakledilmesi”*²⁵³ fikri hakimdir. *“Geleneksel düzen özünde yukarıdan ve dışarıdan zorlamaya dayalıdır. Erişkinlerin standartlarını, konularını ve yöntemlerini erişkinliğe yavaş adımlarla ilerlemekte olan gençlere zorla kabul ettirmeye çalışır. Aradaki boşluk öylesine büyüktür ki öğrenilmesi beklenen konular ve öğrenme ve davranış yöntemleri gençlerin mevcut kapasitesinin tamamen üzerindedir.”*²⁵⁴ Durum böyle olunca öğrencilerin etkin bir şekilde öğrenmesi de olanaklı değildir. Birer asker gibi olan öğrenciler geleneksel eğitim de anlatılanları içselleştirmeden sadece zorunlu olduğu için o an da dinler ve daha sonrasında çabucak unutur. Örneğin John Dewey’in bir örneğine göre *“Şehrin birinde yüzme için zorunlu olan çeşitli hareketleri tekrar ettirecek suya girdirmeden gençlere yüzme öğreten bir yüzme okulunun var olduğunu duymuştum. Bu şekilde eğitilen gençlerden birine suya*

---

²⁵⁰ K. Selvi – B. Sönmez, Age, s. 28

²⁵¹ John Dewey, Deneyim ve Eğitim, çev. Sinan Akıllı, Odtü Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 19

²⁵² John Dewey, Günümüzde Eğitim, çev. Bahri Ata- Talip Öztürk, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2021, Önsöz

²⁵³ Age, Önsöz

²⁵⁴ J. Dewey, Deneyim ve Eğitim, s. 21

*girdiği zaman ne yaptığı sorulduğunda lafı dolandırmadan battığını söylemiştir.*²⁵⁵ John Dewey'in örneğine benzer şekilde İlkokuldan Üniversiteye başlayana kadar İngilizce dersi alırız. Ancak bu dersler sonucunda ne İngilizce konuşabiliriz ne yazabilir ne de bilgiler aklımızda kalabilir. Çünkü aktif bir şekilde bu bilgileri hayatımızın içine almaz, içselleştirmez ve sadece anlık dersi geçebilmek için kısa süreli öğreniriz. Aynı zamanda sadece ezbere dayalı, yaşamadan veya deneyimlemeden yapılan bir eğitimde havuz örneğindeki gibi sonuç olumsuzdur. Çünkü *“hakim anlayışa göre, ağırlık merkezi çocuğun dışındadır; öğretmendedir; kitaptadır; açıkçası çocuğun dışında olan her yerdedir. Dewey'nin eğitim sistemindeki değişiklik, bu ağırlık merkezinin taşınmasıdır. Bu, Kopernik'in bilime getirdiği devrime benzer bir devrimdir. Köklü bir değişimdir. Burada çocuk güneştir, eğitim araç ve gereçleri onun etrafında döner. Yani merkez çocuğun kendisidir.*²⁵⁶ Bir şeyler öğrenmek ise yaşayarak gerçekleşir. Otoriter ve diktatör bir öğretmen, tamamen sorgulamasız, dogmatik ve ezberci bir ortam, katı ve evrensel olmayan kurallar, bir sırada sessizce ve sabitçe oturarak, tek bir kitap eşliğinde pasif bir şekilde öğrenme gerçekleşemez. *“Öğrencilerin sabitlenmiş sıralarda oturduğu ve askeri oturma düzenlerinde sadece belli işaretlere istinaden hareket etmelerine müsaade edilen geleneksel okullardaki değişmez düzenlemelerin hareketin harici yönü üzerine getirdiği kısıtlama aynı zamanda zihinsel ve ahlaki özgürlük üzerinde de sınırlama getirmiştir.”*²⁵⁷ Bu sınırlama özgürlüğün önünde engel olmuş, özgürlüğü kısıtlamıştır. Sadece bedensel bir özgürlüğü değil aynı zamanda zihinsel özgürlüğü de ortadan kaldırmıştır. *“Her şeyden önce bu özgürlüğün mevcut olmaması halinde öğretmenin ilgilendiği bireyler hakkında bilgi sahibi olması pratik olarak imkansızdır. Yaptırımla sağlanan sessizlik ve usluluk öğrencilerin gerçek doğalarını ortaya çıkarmalarını engellemektedir.”*²⁵⁸ Bunun sonucu olarak okullardaki çocuklarda *“dış yüzeyin arkasında düşünceler, hayaller, arzular ve sinsî faaliyetler kontrolsüz şekilde devam etmektedir.”*²⁵⁹ Öğretmen de bu düşünce, hayal, arzu ve sinsî faaliyetlerden habersiz bir şekilde eğitimi ve öğretimi uyguladığını düşünecektir. Öğrencileri gerçek anlamda tanımayacaktır. Böylece *“çocuk sosyal hayatını ya toplumla bütünleşmiş bir*

---

²⁵⁵ John Dewey, Eğitimde Ahlak İlkeleri, çev. Süleyman Aydın, Mak Grup Medya Yayınları, Ankara, 2020, s. 22

²⁵⁶ Merih Tekin Bender, John Dewey'nin Eğitime Bakışı Üzerine Yeni Bir Yorum, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt 6, sayı 1, 2005, s. 15

²⁵⁷ J. Dewey, Deneyim ve Eğitim, s. 75-76

²⁵⁸ Age, s. 76

²⁵⁹ Age, s. 76

varlık olarak sürdürecektir ya da yolunu şaşırıp topluma ayak bağı olacaktır."²⁶⁰ çünkü eğitimin tam gerçekleşme çağında geleneksel bir eğitimde kendini duyamamış, dünyayı anlamlandıramamış ve kendini gerçekleştirememiştir. *"oysa çocuk fiziksel açıdan olduğu gibi entelektüel, toplumsal ve ahlaki açıdan da organik bir bütündür."*²⁶¹ Bu bütünlüğün farkına varmadan *"kısırlı bir müfredat yani yetersiz ve dar bir okul etkinlikleri alanı, ezberleyerek öğrenme, ayrıcalıklı olma ve rekabet yerine duygudaşlık ve işbirliğine dayalı yöntemlere yani önemli bir sosyal ruh gelişimine öncülük edemez."*²⁶² Oysa ki olması gereken öğrencilerin tamamına hitap edecek, onların iç dünyasına, yaşadığı aile ortamı ve koşullara girecek, çeşitli kitaplar ve kaynaklar olmalıdır. Böylece öğrencinin ilgisi artar sadece dinlemez içselleştirerek kalıcı öğrenme gerçekleşebilir. Sadece ezbercilik üzerine gerçekleşen eğitim sadece o an kısa süreli öğretir ve çocuklar arasında sırf puan için rekabete dönüşür. Önemli olan paragraftaki ifade ile bir sosyal ruh oluşturmaktır. Bu öğrenme ve sosyal ruh ise geleneksel eğitim ile değil demokratik eğitim modeli ile mümkün olacaktır. Bu bakımdan John Dewey'in Demokratik Eğitim Modelini incelememiz gerekir.

2.1.3 Demokratik Eğitim Modeli

*"Dewey kendi eğitim anlayışını oluştururken, geleneksel eğitimin aksine, insanı biçimlendirilmesi gereken bir balmumu olarak görmemiştir. O insan doğasına önem veren, onu çıkış noktası olarak gören bir anlayışı, geleneksel eğitimin alternatifi olarak benimsemiştir."*²⁶³ İnsanı çıkış noktası olarak görmek demek, kişinin bireyselliğini, toplumsal yapısını yani sosyal bir ruhunu ele almak demektir. Bu eğitim de Demokratik Eğitim Modelidir. John Dewey Demokratik Eğitim Anlayışını oluştururken İlerlemecilik, Yeniden Kurmacılık ve Yapılandırmacılık akımlarını da içine alarak oluşturmuştur. Şu şekilde açıklamak gerekirse *"seçilmiş bir hükümet, evrensel oy verme hakkı ve İnsan Hakları Beyannamesinde garanti altına alınmış özgürlükler, demokratik bir sosyal ilerlemenin ihtiyaç duyulan çerçevesini oluşturmaktadır. Bunlar gereklidir fakat yeterli değildir. Bunlar sosyo-politik vücudun iskeletini yani temel yapıyı oluşturmaktadır."*

---

²⁶⁰ J. Dewey, Eğitimde Ahlak İlkeleri, s. 19

²⁶¹ Age, s. 20

²⁶² Age, s. 29

²⁶³ Murat Öztürk, John Dewey'in Eğitim Felsefesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul, 2008, s. 48

*Ancak bu yapıyı harekete geçirecek kan ve et eksik kalmaktadır. Kan ve eti oluşturanlar ise mizaçlar, tutumlar, huylar, inançlar, gelenekler, düşünceler, düşünme ve gerçekleştirme biçimleridir.”*²⁶⁴ Bu biçimler de İlerlemecilik, Yeniden Kurmacılık ve Yapılandırmacılık akımlarında aşamalı olarak mevcuttur. Bu akımları tablolar halinde ele alacağız. Şimdi Demokratik Eğitim Modelini temelden ele alacak olursak; bu model ile sadece okulu ve okul ortamını ya da öğretmeni değil aynı zamanda okul dışı ortamı yani toplumu, aile ortamını ve en önemlisi çocuğun bireyselliğini, psikolojik ve felsefik yönünü ele almış, bunların nasıl gelişmesi gerektiğini ayrıntılı incelemiş oluruz. Demokratik Eğitim bu bakımdan Demokrasi, Felsefe, Psikoloji ve Deneyim ile yakından bağlantılıdır.

2.1.3.1 Demokratik Eğitim Modelinin Demokrasi ile İlişkisi

Öncelikle demokrasi ile bağlantısını incelediğimizde, *“Demokrasi bir kavram olarak Antik Yunanca da halk anlamına gelen ‘demos’ ile güç, iktidar anlamına gelen ‘kratos’ sözcüklerinin terkiinden meydana gelmiş ‘halk yönetimi’ ‘halk iktidarı’ anlamına gelen bir sözcüktür.”*²⁶⁵ Başka bir tanıma göre *“Amerikan iç savaşı sırasında Gettburry konuşmasında Lincoln’ün yaptığı tanımıdır: ‘Demokrasi halkın halk tarafından halk için yönetilmesidir’.”*²⁶⁶ Bu halk yönetimi sadece siyaset anlamında düşünülmemelidir. Demokrasi her alan ile özellikle de eğitim ile iç içedir. *“Dewey için demokrasi eğitim ile eş anlamlıdır... eğitim düzeyi yüksek olan bir toplumda demokratikleşme daha hızlı, demokrasinin yerleştiği bir toplumda eğitim düzeyi daha yüksektir.”*²⁶⁷ Bu bakımdan Geleneksel eğitim de eğitim düzeyi düşüktür ve demokrasiden bahsedemeyiz, çünkü öğretmen merkezlidir ve öğrencilerin kimliklerinden tamamen uzaktır. Oysaki *“Demokratik eğitim de okullar farklı etnik kökene, dine ve ekonomik gelir düzeyine sahip bireyler arasında herhangi bir ayırım gözetmeksizin fırsat ve imkan eşitliği ilkesine dayalı bir yapıya sahip olmalıdır. Bu farklılıkların ortadan kaldırılması ve gerçek anlamda özgürlüğün sağlanması ancak bu sayede gerçekleşebilir.*

---

²⁶⁴ J. Dewey, Günümüzde eğitim, Önsöz

²⁶⁵ Kemal Bakır, Demokratik Eğitim John Dewey’in Eğitim Felsefesi Üzerine, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2015, s. 30

²⁶⁶ Cahit Erdem- Eray Eğmir, Demokrasi ve Eğitim; Kavramsal bir İnceleme, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 22, TBMM2’nin 100. Yılı ve Milli İrade Özel Sayısı, 2020, s. 161

²⁶⁷ K. Bakır, Age, s. 38

*Bu nedenle fırsat ve imkan eşitliği eğitimin vazgeçilmez ilkesidir.*²⁶⁸ Bu bakımdan Geleneksel eğitimin tamamen karşısındadır. Öğretmenin bir vali gibi otoriter ve öğretmenin merkezde olduğu, öğrencilerin tamamen birer asker gibi yorumsuz, sorgulamasız, düşünmeden ve pasif halde sadece dinleyici olduğu bir eğitime karşıdır. Öyle ki Demokratik bir eğitim sistemi kendi içinde Laiklik, Evrensellik, Liberalizm ve Eşitlik gibi ilkeleri barındırır. *“Laiklik demokratikliğin temel şartıdır. Çünkü demokrat insan aynı zamanda laik insandır. Ailede, çevrede ve sınıfta yaşanan bir şeydir.”*²⁶⁹ Türkiye’yi düşündüğümüzde bir toplum olarak hem Batı hem de Doğu kültürleri ile mevcut coğrafi konumu sayesinde yakından bağlantılı ve ilişkili olan bir ülkedir. Dolayısıyla ülkemizde pek çok sayıda dini inamış, farklı dillerde ve farklı ırklarda insanlar mevcuttur. Bu bakımdan demokratik bir eğitim istiyorsak hatta bahsediyorsak bunun ilk şartı laiklik olmalıdır. O halde laiklik *“tüm insanların ortak ürünü ve yargısı olan bilim temeline dayalı olmak kaydıyla herkes için bağımsız düşünme, araştırabilme ve inanabilme özgürlüğüne giden yolları açık ve aydınlık tutmak politikasıdır.”*²⁷⁰ Her kim olursa olsun ister fakir ister zengin ya da ister köyde ve kırsal alanlarda isterse de şehirde yaşasın, farklı dini ve etnik kökene sahip olsun veya ekonomik gelir düzeyi farklı olsun herkes eşittir ve ayırım yoktur. Eğitim konusunda da *“Okul farklı sosyal sınıflara mensup bireylere özgür bir ortamda, ortak ilgi alanları geliştirerek kişisel yeteneklerin önünü açmalı ve bunların bağımsızlaşmasını sağlamalıdır. Bu bireylere yeteneklerini herhangi bir endişeden uzak bağımsız bir şekilde ortaya koyabilecek girişimci bir ruh ve özgüven kazandırır.”*²⁷¹ Bu bakımdan laiklik eşitlik ilkesini yaşattığı gibi farklı olana saygı duymayı, özgürce düşünüp yaşayıp ifade edebilmeyi ve hoşgörüyü beraberinde getirir. ancak bu sayede aktif ve sorgulamacı zihne sahip olan öğrenciler farklı olana saygı duymanın yanında farklı olan ile işbirlikli olarak çalışmaya ve öğrenmeye de açıktır. *“Farklılıkların ortadan kaldırılması ve gerçek anlamda özgürlüğün sağlanması ancak bu sayede gerçekleşebilir. Fırsat ve imkân eşitliği aynı zamanda eğitimin vazgeçilmez en temel ilkesidir.”*²⁷² Laiklik ve Eşitlik ilkeleri gibi Liberalizm de Demokrasi ile bağlantılıdır. *“Liberalizm tüm insanların doğuştan eşit ve özgür olduğu tezine dayalı doğal hukuk doktrinine ve John Locke’un yaşama, özgürlük, mülkiyet vb başkalarına devredilemez ve vazgeçilemez bireysel hakları içine alan doğal haklar öğretisine*

---

²⁶⁸ Age, s. 39-40

²⁶⁹ İhsan Turgut, Eğitim Üzerine Felsefi Bir Deneme, Anadolu Matbaası, İzmir, 1996, s. 129

²⁷⁰ Age, s. 135

²⁷¹ K. Bakır, Age, s. 40

²⁷² K. Selvi- B. Sönmez, Age, s. 29

dayanır."²⁷³ Liberalizm bu bakımdan evrensel bir görüşü tanımlar. Herhangi bir coğrafyada doğmuş olabiliriz ve birtakım temel haklar ile doğarız ki bunlar en temelde yaşama hakkından başlayarak özgürlük gibi haklardır. Örneğin *"Bir kimse doktor, avukat, esnaf, işçi ya da büro memuru olabilir, fakat aynı zamanda bir insandır; eğitim bu anlayış üzerine kurulmalı ve herkes yeteneklerinin sınırları içinde insan haline gelmesi için yardım etmelidir. Liberal eğitimin amacı budur. "İnsan meydana getirmek".*"²⁷⁴ Dünya içerisinde hatta biraz daha özele indirgersek toplumların içerisinde kişi en temel olarak bir insandır. Eğitimin de bu temelden hareketle oluşturmakta olduğu şey öncelikle birer insan yetiştirmektir. Genel olarak değişen ve dönüşen bir dünyada geri kalmamak, ilerlemek ve gelişmek için demokrasinin yeri ve önemi büyüktür. Demokrasi de kendi içinde farklılıklar açısından laikliği ve dolayısıyla eşitliği, insanın özünde bir insan olmasından dolayı liberalizm ve evrenselliği barındırır. Demokratik Eğitim Modelinde demokrasiden sonra önemli bir diğer disiplin felsefedir. Peki eğitimde felsefe neden gereklidir?

2.1.3.2 Demokratik Eğitim Modelinin Felsefe ile İlişkisi

"Bitkinin tohumu kendi kendine hızlıca büyümmez. Büyümesi için ışık, hava ve nem gibi faktörlerin oluşması gerekir. Eğer yaşam ve gelişim olacaksa tohumun etrafındaki fitri güçlerle iletişim içinde olması gerekmektedir. Ve en iyi fitri özellikler olması bile zamansız bir sona gelinmesine ya da kendi enerjisinin arzulan durumlar olan ışık, nem ve havayla iletişime geçmemesi sonucuyla kötü ürün olmasına sebebiyet verebilmektedir."²⁷⁵ Öyle ki her bir bireyin kendine has birtakım özellikleri vardır. Kimisinin çok iyi resim yeteneği, kimisinin çok iyi görsel hafızası ya da matematiksel zekası vardır. Bunlardan hariç kimileri çok hareketli kimileri de durağan ve sakin olabilir. Bu şekilde çok farklı kişilik özelliklerinden bahsedebiliriz. Ancak kişinin sadece bireysel ve fitri özelliklerini ele alarak toplumu ve aile ortamını önemsemeden eğitimde uygulama yaparsak eğitim eksik ve yetersiz olacaktır. Çünkü insan bireysel olduğu kadar sosyal bir varlıktır. Toplumdan ayrı olmadığı gibi toplum ile iç içedir. Toplumların her birinin de kendine ait ahlaki yargıları, gelenek ve görenekleri, eğitim sistemleri ve siyasetleri vardır.

---

²⁷³ K. Bakır, Age, s. 33

²⁷⁴ İ. Turgut, Age, s. 109

²⁷⁵ J. Dewey, Günümüzde Eğitim, s. 180

Sadece bireysel özellikler ile gelişim gerçekleşemez. Bu bakımdan toplumların özellikleri ve bireysellik bir arada ele alınmalıdır. Bu yöntem de Dewey'in felsefesi ile sağlanacaktır.

Dewey'in eğitimde felsefe görüşünü ele alacak olursak öncelikle Darwin'in evrim teorisinden başlamamız gerekir. *"Dewey Charles Darwin'in biyolojik evrim ve doğanın oluş teorisinden öylesine etkilenmiştir ki sanki gerçeği yeni keşfetmiş gibi dört elle sarılmış ve bütün düşüncelerini bu teori üzerine temellendirmeye çalışmıştır."*²⁷⁶ Peki nedir bu evrim teorisi? *"Darwin var oluşu maddeye dayandırarak bütün zihinsel ve ruhsal fenomenlerin de maddenin yan ürünü olduğu temel önermesine dayalı felsefi materyalizmi benimsemiş ve canlıların ve doğanın oluş sorununu rastlantısal değişim ve doğal seçim gibi süreçlerle açıklamıştır."*²⁷⁷ Dünyaya gözlerini açan insan şimdiye kadar inandığı pek çok dini inançlarının aksine ruhu olan bir varlık değildir. İnsanın bir bedeni yani dışsal özellikleri ve bir de özü bulunmaktadır. Bu özü dinler genellikle ruh ile adlandırır. Ancak bu öz bedenden ayrı bir varlık olmadığı gibi yine bu ruhsal fenomen maddeye yani bedene bağlıdır. Öyle ki madde ve zihin birbirinden bağımsız ve ayrı değildir. Bu görüşe derinden bağlı olarak *"Dewey insanı biyolojik evrimin bir ürünü ve dolayısıyla da organik bir bütün şeklinde sürekli bir oluşum içerisinde olan doğanın bir parçası olarak düşünmüştür."*²⁷⁸ Gerek İlkçağ döneminde gerekse de Ortaçağ döneminde felsefeyi incelediğimizde insanın ve evrenin iki ayrı varlık olarak ele alındığını ve de insan zihninin üstünlüğü, insanın ayrı bir ruhunun olduğunu görmüştük. Ancak bunun aksine evrim teorisi ile birlikte Dewey'e göre insan yaşayan tek başına zihinsel bir varlık değildir. Sürekli değişim ve dönüşüm çizgisinde olan evrene bağlı bir bütün olarak uyumlu haldedir. Felsefe de bu bütünlüğü ele alan inceleyen, araştıran ve sorgulayan bir disiplindir. *"Dewey için felsefe bilimden farklı olarak, doğrudan olguları araştırmaz; insanın arzu, istek ve çabalarından bağımsız bir biçimde nesnel yargılar ortaya koymaz. O, gerçekliğe dair, çoğu zaman sanıldığı gibi, özelleşmiş tek tek bilimlerin koyduklarından daha temel, daha derin, daha genel, daha bütünsel bir bilgi de ortaya koymaz. Felsefe aslında, hiçbir bilgi ortaya koymaz. Fakat o, edebiyat gibi duygulara ve hayal gücüne seslenen, rasyonel kontrolün devreye girmediği, anlam açıklığına ve mantığa önem vermeyen, nesnellik kaygısı olmayan edebiyat gibi bir söylem de değildir. Felsefe, diskursif bir söylemdir, yani düşünceleri oluştururken ve iletirken, mantıksal bir*

---

²⁷⁶ Kemal Bakır, Age, s. 13

²⁷⁷ Age, s. 13

²⁷⁸ Age, s. 14

sıra izler, görüşlerini gerekçelendirerek ilerler ve sonuca ulaşır.”²⁷⁹ Felsefe bu bakımdan kapsamlı ve bütündür. Temel özelliği düşünme, araştırma ve sorgulama olan felsefe de eğitimden ayrı değildir.

*“İnsanın eğitimi için saptanan hedefleri çoğunlukla felsefe belirlerken, eğitim, belirlenen bu hedeflere bireyleri ulaştırmanın yollarını arar. Felsefe, eğitim için nitelik ve değerler sistemi oluştururken, eğitim de bu nitelik ve değerler sistemini nasıl kazandırılacağını amaçlayan bir sistem ve etkinlikler çabası olarak ortaya çıkar.”*²⁸⁰

Çünkü felsefenin kendisi sorgulamayı temele alır. Bu sorgulama sayesinde birtakım belirlemeler ortaya çıkar ki bu da eğitime destek olur. Eğitimde bu özelliklerin gerçekleşmesi için de özgürlük gereklidir. Ele aldığımız; *“Demokratik bir eğitim, düşünceyi baskı altına almamalıdır. Amaçları, içerikleri ve yöntemleri ne olursa olsun kişileri inanmaya zorladığında beyin yıkama yapar. Beyin yıkama ise kafalara kini yerleştirir. Yani insanların bir halka, bir ırka, bir mezhebe zarar verme isteği oluşur.”*²⁸¹

Tek bir iyi veya tek bir kötü yoktur. Eğer ki beyin yıkama yapmak istemiyorsak genel olarak bir bütünü ele almalı araştırmalı, incelemeli ve sorgulamalıyız. Çocuklardaki düşünceyi tek bir doğruya yöneltirsek ya da sadece bu doğru olandır diye baskılırsak kaostan başka bir şey elde edemeyiz. Böyle bir ortamda rekabet oluşur ki bu da çocuğun benliğini kötü etkiler. Bu bakımdan; *“iyi bir öğretmen felsefi tavrıdır. O her kalıbı, her ilkeyi her kavramı analiz eder, sorgular ve böylece onları anlaşılır hale getirir.”*²⁸² tek bir kalıptan hareket etmez. Eğer ki felsefe tavrılı bir eğitim mevcut olmazsa otoriter bir eğitim ve rekabet devamında kine ve özgürlüğün yok olmasına sebep olur. *“Rekabet beraberinde sert disiplini ve otoriter öğretmen davranışını getirir. Dışarıdan zorlama yoluyla kabul ettirilmeye çalışılan kurallar ve disiplin çocuk tarafından içselleştirilemez.”*²⁸³ İçselleştirme olabilmesi için değişim, dönüşüm ve oluşun mevcut olduğu bu dünyada bir bireyin tüm yönlerini ele almak gerekir. Daha sonrasında bireyden yola çıkarak toplumsal faydaya ulaşabiliriz. Öyle ki Dewey bu faydaya da Pragmatizm disiplini ile ulaşacaktır.

---

²⁷⁹ H. Ünder- C. Aslan, Agm, s. 50

²⁸⁰ Davut Hotaman, Eğitim Programlarının Geliştirilmesinde Felsefenin Rolü, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt 13, sayı 2, 2017, s. 432

²⁸¹ İ. Turgut, Age, s. 126

²⁸² Age, s. 147

²⁸³ Mehmet Akif Sözer-Burcu Sel, John Dewey’in Görüşlerinin Ontolojik ve Epistemolojik Temelde İrdelenmesi, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt 16, sayı 3, 2015, s. 318

Dewey'in pragmatist düşüncesi iki önemli düşünür olan Charles S. Peirce ve William James dayanır. "*Charles S. Peirce (1839-1914) mantık, semiyotik ve metafiziğin öncüsüydü, dolayısıyla doğa biliminin oldukça orijinal bir felsefesini formüle etmiştir. William James (1842-1910) psikolojik fenomenin en geniş çeşitlerini araştıran deneysel psikolojinin öncülerinden biriydi.*"²⁸⁴ Her iki düşünür de Darwin'in evrim teorisinden oldukça etkilenmiş, doğa, toplum, felsefe ve psikoloji üzerine yoğunlaşmış ve de oluş içinde bu dünyada olan insanın kendine faydalı bir hayatının olması ve topluma faydalı bir birey olarak yaşamasını ele almışlardır. Aynı şekilde; "*Bireyi toplumla bir bütün olarak gören Dewey felsefi sistemini toplumsal faydayı esas alan, fakat her bireyin kendine özgü niteliklerini ön plana çıkaran bir pragmatik anlayış üzerine inşa etmiştir.*"²⁸⁵ Darwin, Peirce ve James'ten etkilenen Dewey, evrim teorisini, doğa felsefesini, toplumu ve bireyi psikolojik yönden Pragmatizm ile sentezlemiştir. Pragmatizmin anlamına bakacak olursak; "*Pragmatizmi bir cümle ile tanımlamak olası değil. Pragmatizm, bir anlam teorisidir (theory of meaning). Ancak, pragmatizm aynı zamanda bir araştırma teorisi (theory of inquiry), bir gerçek teorisi (theory of truth) ve bir etik teorisidir (theory of ethics).*"²⁸⁶ başka bir tanıma göre "*Pragmatizm, insanı anlamak ve karşı karşıya kalınan herhangi bir sorunu çözmek için genellikle bilimsel yöntemi benimser; ayrıca dünya ile insanın doğasına uygun düştüğü gerekçesiyle de çoğulculuğu savunur.*"²⁸⁷ Bu bakımdan bir nevi hümanist bir işlevdedir. Pragmatizmi faydalı olan iyidir ya da sadece bireysel bir fayda olarak algılamamalıyız. Hümanist ifadesiyle de anlaşılacağı üzere pragmatizm bireyden yani bireyin farklılığından, konumundan, aile durumundan ve toplumsal yerinden hareketle kişinin faydası esasında ve buna ek olarak da evrenden bağımsız ve ayrı olmayan bu özün toplumdan hiç ayrı olamayacağı düşüncesiyle toplumun yararını da içine alan insancıl bir yaklaşımdır. "*Pragmatizm, birçok felsefe akımını bir araya toplamaya çalışan yeni bir sentezdir. Bir otelin koridoru gibi, her oda ile ilgisi vardır. Birbirine zıt felsefe akımlarının her birinde bir gerçeklik payı olduğunu kabul ederek onların yalnızca pratik değerlerini bir araya toplamaya çalışır.*"²⁸⁸ Bir doğru ya da bir yanlış yoktur. Pek çok düşünce ve akım

---

²⁸⁴ John R. Shook, Pragmatizm Peirce, James, Dewey, çev. Celal Türer, Mak Grup Medya Yayınları, Ankara, 2021, s. 12

²⁸⁵ Fatma Hürrem Yıldız, John Dewey'in Eğitim Görüşleri ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2014, s. 3

²⁸⁶ Nejat Doğan, Pragmatizmin Felsefi Temelleri, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı 20, 2003, s. 83

²⁸⁷ F. Hürrem Yıldız, Age, s. 25

²⁸⁸ M. Tekin Bender, Agm, s. 14

mevcuttur. Pragmatik düşünce bunların faydalı yönlerini ele alır. Dewey'e göre *"Pragmatik bir eğitim anlayışının bireylerin deneyimlerinden hareket eden ve onların, zekâlarını özgür bir biçimde kullanabildikleri ve bu yönde araştırma yapabildikleri bir anlayış olduğunu öne sürmüştür."*²⁸⁹ Bu özgürlük de beraberinde hem kişinin mutluluğunu hem de toplumun ortak faydasını ve sağlığını koruyacaktır. Genel ifadeyle *"Pragmatizm, evrimsel bir liberal felsefedir. Pragmatizm, radikal görüşlere karşı olup, değişimi vurgulayarak evrimsel bir gelişimi amaçlar. Bu nedenle pragmatizm zıt görüşler arasında bir bağ, onları dengeleyen ve senteze ulaştıran bir köprü olarak görülebilir. Pragmatizmin evrimsel ontoloji ve evrimsel epistemolojisi, dünyanın iyi bir noktaya doğru sürekli gelişerek değiştiği konusunda iyimserdir. Önyargılara, dogmatizme, otoriter çözümlere karşı olup, açık düşünceye, bilime, çoğulculuğa, hümanizme ve demokrasiye önem verir. Pragmatizm faydacı değil, öğrenildiğinde herkese faydalı olacak köklü bir felsefi akımdır."*²⁹⁰ Demokratik Eğitim Modelinde felsefenin yerinin son derece önemli olduğu aşikardır. Dewey Darwin'in evrim teorisinden hareketle, pragmatizm akımını da içine alarak bireyi kişisel, toplumsal ve evrensel bir varlık olarak ele almıştır. Tabii bunları ele alırken insanın psikoloji yönünü vurgulamaktan kaçınmamıştır. Bu bakımdan felsefe kadar önemli bir diğer disiplin ise psikolojidir.

2.1.3.3 Demokratik Eğitim Modelinin Psikoloji ile İlişkisi

*"Tabiat bilimlerinin ilerlemesinden, fizik ve kimya alanlarında yapılan keşif ve buluşlardan, bu buluşları mümkün kılan objektif araştırma metotlarının gelişmesinden sonradır ki insanlar kendi iç alemlerini araştırabilecek bir duruma girmişlerdir."*²⁹¹ Sadece bedensel bir varlık olmayan insanın bir iç dünyası olduğu da kabul edilmiş, 19 yy değişim ve dönüşüm dünyasında bireyin özünden hareketle davranışlar anlamlandırılmaya, bireylerin ilgi ve arzularından hareketle de yaşamak istedikleri yaşama yönlendirilmeye çalışılmıştır. Kişi ancak bu sayede mutlu olabilecek ve topluma yararlı olabilecektir. Bu bakımdan *"bugün psikoloji insan kişiliğini ve yeteneklerini anlamada, insan davranışlarını yormada yani önceden kestirebilmekte işe yaramaktadır."*²⁹² Bu zamana kadar hep evreni, doğayı ve toplumu araştıran insan artık

---

²⁸⁹ F. Hürrem Yıldız, Age, s. 17

²⁹⁰ N. Doğan, Agm, s. 92

²⁹¹ Feriha Baymur, Genel Psikoloji, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1973, s. 5

²⁹² Age, s. 7

kendini bilmek ve kendini keşfetmek istemiş ve bu keşif yolculuğunu da psikoloji ile yapmak istemiştir. Sadece kendimizi de değil *“başkalarını anlamada, böylece çevremize daha iyi uymada, bir takım toplumsal ve siyasal sorunları çözmeye kullanılmaktayız.”*²⁹³ Bu bakımdan psikoloji kısaca *“davranışların ve zihinsel süreçlerin bilimsel incelenmesi olarak tanımlanabilir.”*²⁹⁴ Peki Demokratik bir eğitimde psikolojinin yeri nedir?

Demokratik bir eğitimde psikolojinin yerini Dewey’in oğlu ile ilgili bir yaşam örneğinden yola çıkarak çözümleyebiliriz. *“Bir gün Dewey ve küçük oğlu çamurlu suyun içinde yürüyordu. Dewey’nin yüzünde ne yapacağını bilmemenin acizliği okunuyordu. Onun bu halini gören arkadaşı “Çocuğu sudan çıkar John, yoksa üşütecek” dedi. Bunun üzerine “Biliyorum biliyorum” dedi Dewey “Ama onu bu çamurlu sudan benim çıkarmamın bir faydası olmayacak”. “Onun bu çamurlu sudan çıkmayı arzu etmesi için ne yapmam gerektiğini düşünüyorum”*²⁹⁵ bu örnekten hareketle bir çocuğun bulunduğu durumuna kendisine fırsat vermeden müdahalede bulunursak, çocuğun önüne bilmediğimiz bir engel koyar kişiliğinin oluşmasına ve de kendini gerçekleştirmesine de engel oluruz. Oysaki Dewey’in de cevabında olduğu gibi çocuk kendisi içsel olarak arzulamalı ve kendisi uygulamalıdır ki böylece kendini gerçekleştirmiş olacaktır. Tam da bu kendini gerçekleştirme durumu da psikoloji ile alakalıdır. *“Davranışın bireysel bir performans kişisel bir edim olarak ele alınması bizi ahlakın toplumsal tarafından psikolojik tarafına götürür. İlk olarak davranış doğal içgüdülerden ve dürtülerden ortaya çıkar. Neye başvuracağımızı ve neye dayanacağımızı bilmek için bu içgüdü ve dürtülerin ne olduklarını çocuğun gelişiminin her bir aşamasında ne işe yaradıklarını bilmemiz gerekir.”*²⁹⁶ Bir birey olan çocuğun bedeni, aklı ve özü yani karakteri bir bütün haldedir. Bir davranışı bilmek ya da bir davranışa yönlendirmek için de bireyin bu üç özelliğini yani iç dünyasını bir nevi iç güdülerini ve dürtülerini bilmemiz gerekir. *“Dewey’e göre psikoloji biliminin temel savı sinir sistemlerinin bütün işlevlerinin uyum yeteneğine sahip olduğudur. Bu doğrultuda organizma seçicidir, eylemleri kendi amaçlarına, ihtiyaçlarına göre sonuçlanır ki bu, kendini gerçekleştirmedir.”*²⁹⁷ bu kendini gerçekleştirme durumu için bir eğitsel süreç gereklidir. Bu eğitsel süreç de psikolojiden ayrı değildir. *“Eğitsel süreçlerin davranış ve zihinsel süreçleri tanıması, açıklaması ve değerlendirmesi için*

---

²⁹³ Age, s. 10

²⁹⁴ Richard C. Atkinson- Susan Nolen Hoeksema, Psikolojiye Giriş, çev. Yavuz Alogan, Arkadaş Yayınları, Ankara, 1999, s. 8

²⁹⁵ M. Tekin Bender, Agm, s. 16

²⁹⁶ J. Dewey, Eğitimde Ahlak İlkeleri, s. 36

²⁹⁷ K. Bakır, Age, s. 26

psikoloji biliminin katkılarına gereksinim duyduğu söylenebilir.”²⁹⁸ Çünkü zihinsel olan her şeye psikoloji sayesinde bilebiliriz. Örneğin “*Bilişsel psikoloji, zihinsel süreçler üzerinde durarak, öğrenmenin nasıl gerçekleştiği, insan zihninin bilgiyi nasıl algıladığı ve anlamlandırdığı ile ilgilenerek eğitim ve psikoloji arasındaki ilişkilere değinmiştir. Gelişim psikolojisi, gelişimin farklı aşamalardan oluşan bir süreç olduğunu öne sürerek öğrenme-öğretme süreçlerinde çocukların içinde bulunduğu gelişim döneminin özelliklerinin dikkate alınması ile hangi eğitsel görevleri gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceklerine veya hangi yöntem ve tekniklerin daha etkili olacağına karar verilebileceği üzerinde durmuştur.*²⁹⁹ Gerek bilişsel psikoloji ya da öğrenme psikolojisi olsun bir birey olan çocuğun doğduğu ortam, kültür, gelenekler ve aile ortamından hareketle ve buna ek olarak bir yandan bedensel bir varlık olmanın yanında zihinsel varlık olan çocuğun öğrenme durumu ve de nasıl, ne öğretileceği konuları psikolojinin konularıdır. Ancak bunları bilebildiğimiz ve uyguladığımız noktada kendini gerçekleştiren bireyler oluşabilir. Kendini gerçekleştirme noktasında bir bireyin davranışlarının açıklanmasında pek çok farklı görüşlere sahip düşünürler ve ekoller mevcuttur. “*Eğitim, benimsenen felsefi ekole göre şekillenerek, felsefenin gösterdiği yolda toplumu geleceğe taşıyacak planlı etkinlikler bütünüdür. Her toplum, benimsediği ideolojik felsefe doğrultusunda gençlerini eğitmek, geleceğini tesadüflere bırakmadan garanti altına almak ister.*”³⁰⁰ Bu ekol de psikoloji de İşlevselcilik ekolüdür.

Dewey İşlevselcilik ekolünden hareketle Demokratik bir eğitim modelini temellendirmiştir. “*İşlevselcilik zihnin unsurlarından ziyade zihin nedir ve zihinsel etkinliğin işlevleri nelerdir?*³⁰¹ Soruları ile ilgilenir. İşlevselcilik ekolüne kadar psikolojide pek çok farklı ekoller mevcut ancak işlevselciler bunlardan farklı olarak sadece zihin üzerinde ya da unsurları üzerinde durmamışlardır. “*İşlevselciler, zihnin işlevleri ile bireyin içinde bulunduğu çevreye uyumu ile ilgilenmişlerdir. Aslında yapısalcılar gibi bilinç üzerinde durmuşlardır. Bununla birlikte bilincin öğelerinin incelenmesini yararsız bularak daha pragmatik bir yaklaşımla zihinsel süreçlerle neleri yapabileceğimiz, neleri başarabileceğimiz konusuna odaklanmışlardır.*”³⁰² Dünyada bulunan tüm canlıların kendine has bir takım doğasına uygun özellikleri vardır. Örneğin kuşların uçuş yetenekleri, yılanların sürünme yetenekleri ve buna benzer her canlının

---

²⁹⁸ Coşkun Bayrak, Eğitim Psikolojisi, Anadolu Üniversitesi yayımları, Eskişehir, 2019, s. 4

²⁹⁹ Age, s. 4

³⁰⁰ D. Hotaman, Agm, s. 430

³⁰¹ K. Bakır, Age, s. 25-26

³⁰² M. Sert Ağır, Age, s. 35

bitkilerin dahil özüne ait özellikleri mevcuttur. İnsan da zihni olan akli ile farklı olan bir varlıktır. Zihnimizin belli başlı yürütme fonksiyonları, uzuvları ya da unsurları mevcuttur. Ancak bir işlevci görüşe sahip olan kişi için sadece bu yeterli değildir. Aynı zamanda toplumsal v doğa ile iç içe olan insanın da zihinsel olarak neler başarabileceği de ele alınmalıdır. *“Evrimsel biyoloji, fizyoloji ve tecrübi psikolojinin gelişmesiyle işlevselciler, insan psikolojisinin insan nörolojisinden bağımsız olamayacağını vurguladılar. Sinir sistemi, insana yeni problemlerin ortaya çıktığı, kesin olmayan ve tehlikeli bir çevrede yaşamını sürdürmesinde yardımcı olur. Evrimsel bir noktadan psikoloji, uyum sağlayan bir süreç olarak zihni hayatın çalışması anlamına gelir.”*³⁰³ Dewey işlevselci anlayış doğrultusunda bireyin zihinsel işleyiş unsurlarından başlayarak, bu unsurlarla birlikte kendini gerçekleştirme noktasında neleri başarabileceğimizi yine faydacı bir düşünceyle bağdaştırmıştır. *“Psikolojinin, insanın fiziksel ve zihinsel doğasında meydana gelen değişimlere yönelik getirdiği açıklamalar eğitim süreçlerinde hangi materyallerin kullanılması gerektiği konusunda eğitimcilere katkı sağlamaktadır. Psikoloji, bireyin gelişim özelliklerine, kişilik özelliklerine ve içinde bulunduğu grubun özelliklerine uygun öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanılması konusunda eğitimcilere yardımcı olarak katkı sağlamaktadır.”*³⁰⁴ Psikoloji bu bakımdan demokratik bir eğitimde mutlaka olması gereken ve incelenmesi gereken önemli unsurdur. İnsanın zihinsel sürecinden başlayarak dış dünya ile bağlantısı bir yandan da deneyimi beraberinde getirir.

2.1.3.4 Demokratik Eğitim Modelinin Deneyim ile İlişkisi

*“Doğumumuzdan ölümümüz kadar büyük oranda daha önceki insan faaliyetlerinin meydana getirdiği ve sonraki kuşaklara aktarılmış olan deneyimlerin neden olduğu bir insanlar ve nesnelar dünyası içerisinde yaşarız.”*³⁰⁵ Bir bebek dünyaya gözlerini açtığında daha önce yaşamış olan insanların deneyimleri sonucu oluşturduğu dünyaya gözlerini açmış olur. Belli bir düzen mevcuttur. Bu düzen de toplumsal bir düzendir. Onun dışında kendine has kendinin deneyimleyeceği bir dünyaya da gözlerini açmıştır. *“Deneyim bilmenin ana unsurudur, bilme bir tür eylemde bulunmaktır. İnsan doğanın bir parçası olması sebebiyle bilgisi süje obje ilişkisi çerçevesinde değil deneyim*

³⁰³ John R. Shook, Dewey’in Pedagojik İnançlarının Felsefi Bağlamı, çev. Celal Türer, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi 2, sayı 1, 2002, s. 116

³⁰⁴ C. Bayrak, Age, s. 5

³⁰⁵ J. Dewey, Deneyim ve Eğitim, s. 48

yoluyla eylem olarak kendinde ortaya çıkar. Birey (organizma) bu şekilde deneyimlerle doğal ve sosyal çevreye uyum sağlar, zaten insanın da esas amacı budur."³⁰⁶ Küçük bir çocuk en basit örneği ile sıcak bir çaydanlığa dokunduğunda, bunun elini yaktığını ve bir daha dokunmaması gerektiğini deneyimi sonucu içselleştirir. Öyle ki yaşamı boyunca da bu tarz temel deneyimleri sayesinde dünyada yaşamını sürdürmeye çalışır. Bu bakımdan *"insan organizması, organizma ve çevre arasındaki ilişkinin bir sonucu olarak, deneyerek yaşamaya ihtiyaç duyar. Nitekim Dewey'in anahtar kavramlarından biri olan deney de organizma ile çevre arasındaki ilişkiyi, etkileşimi en iyi açıklayan kavramdır, denilebilir. Her deneysel olgu, bireyin deneyimini artırır. Bireyler, herhangi bir güçlkle karşılaştıklarında, bu durumdan kurtulmak için deneyimlerinden yararlanır.*"³⁰⁷ Deneyim bu anlamda bir bütünlük gösterir. Sadece dış dünyaya ait değildir. Bir de zihinsel süreç gerektirir. *"Deneyim, teorik olanla pratik olanın, kurgusal olanla gerçek olanın, akıl ile eylemin buluştuğu bir kavramdır.*"³⁰⁸ Ancak bu buluşma sayesinde öğrenme etkili bir biçimde gerçekleşmiş olacaktır. Demokratik bir eğitimin de temelinde olması gereken bu deneyimdir. Geleneksel eğitim de çocuk yaşamdan uzak, bilişsel faaliyetlerini kullanmadan, üretici olmayan ve pasif halde sadece bir dinleyici olduğundan deneyimden uzaktadır. Buna sebep de öğrenmeyi gerçekleştiremediği gibi içselleştiremez. İçselleştirmesi için öncelikle tecrübe edinmesi gerekir. *"Tecrübe eskiyi yaratıcı bir şekilde yeniden inşa etme yoludur. Her bilimsel deney yeni bir gerçekliği keşfetmek ve yeni sorunları çözmek amacıyla geçmiş tecrübeleri kullanmayı temel almaktadır. Bu da düşüncesiz ya da rastgele davranış ile zıttır. Her deney materyallerin doğru seçimi ve düzenlenmesini sonuca ulaştıracak yollar arasında düşünmeyi ve bütün deneyin fikirlerle kontrol edilmesini gerektirir.*"³⁰⁹ Yaratıcı bir şekilde inşa etmek geçmiş, şu anı ve geleceği bir bütün hale getirir. Darwin'den etkilenen Dewey için bu dünya sürekli değişim, dönüşüm kısaca hiç durmadan oluş halindedir. Bu süreç içerisinde yaşayabilmek ancak geçmiş tecrübelerden hareketle şu anımızda davranışımızı dikkatli gerçekleştirmektir. Ki bu da geleceğimizi şekillendirir.

"Her deneyim özne ile nesne arasındaki, bir başka ifade ile bireyin kendisi ile dünyası arasındaki etkileşimdir. Bu etkileşim sonucunda insan çevresine entegre

---

³⁰⁶ K. Bakır, Age, s. 23

³⁰⁷ F. Hürrem Yıldız, Age, s. 21

³⁰⁸ Ayşe Eroğlu, John Dewey'de Deneyim ve Sanat, Doktora Tezi, Erzurum, 2011, s. 33

³⁰⁹ J. Dewey, Günümüzde Eğitim, Önsöz

olacaktır.”³¹⁰ Dewey için deneyim de etkileşim kavramı önemlidir. Çünkü insan tek başına yaşayan bir varlık değildir. Sürekli olarak oluş içinde dünya ile etkileşim halindedir. Zaten bu etkileşim sayesinde dünyaya uyum sağlar. Birtakım şeyler yaşar ve öğrenir. “Yaşantı aracılığıyla öğrenmek demek, yaptığımız şeyleri, bunun sonucu duyduğumuz acı ve lezzetleri ileriye ve geriye doğru bağlantı içine sokmak demektir.”³¹¹ Elimizde bir geçmiş yaşantımız bir şu anımız ve bir de bilmediğimiz geleceğimiz mevcut. Geçmiş anlarımızda milyonlarca tecrübe mevcuttur. Şu anımızda herhangi bir olay ile karşılaşmada geçmişteki tecrübeden faydalanırız ki bu da geleceğimizi şekillendirir. Bu bakımdan geçmiş, şu an ve gelecek daima bağlantılı haldedir. Hiçbir şey tesadüfi gerçekleşmez. Eğitim için de “John Dewey’e göre sınıf ortamı yaşam ile öğrenmenin iç içe geçtiği doğal bir ortam olmalıdır.”³¹² Çünkü ancak böyle bir öğrenme içselleştirilir.

2.1.3.5 İlerlemeci Eğitim Modeli

“20. yüzyılın başında ABD’deki geleneksel okullara bir tepki olarak ortaya çıkan bu eğitim felsefesi Amerikan toplumsal gelişiminin hızına ayak uyduran bir eğitim sistemi kurmayı amaçlamıştır.”³¹³ Amerika başta olmak üzere dünyayı etkileyen bu düşünce temelinde geleneksel okullara karşı olarak ortaya çıkmıştır. John Dewey’in geleneksel eğitim modelini eleştirmesinde, geleneksel okulların sürekli değişim, dönüşüm, sanayileşme, endüstrileşme çağı olan 20 yüzyıla ayak uyduramadığını aksine yaşamdan uzak, bilimsel düşünce ve metotlardan uzak, güncelden uzak, pratik ihtiyaçlara destek olmayan tamamen öğrencinin dinlemesine yönelik, ezberci ve kitaba bağlı, bireysel farklılıkları göz ardı eden, pasif halde ve öğretmen merkezli bir eğitim olduğunu incelemiştik. Bunun aksine İlerlemecilik “pragmatist düşünce gereği insanın doğasıyla bir bütünlük arz etmesi bakımından bilgiyi insanın çevresiyle etkileşiminin bir sonucu olarak ele alır. Bu noktada zihin pasif alıcı değil aktif, katılımcı ve oluşturunucudur. İnsan eylemde bulunarak deneyim yoluyla aktif bir şekilde bilgiyi oluşturur.”³¹⁴ Öğrenme deneyim sayesinde etkileşim sonucu oluşur. Herhangi bir deneyim bir sonraki deneyimin altyapı taşıdır. Böylece her iki deneyim bütünleşir ve öğrenmeyi meydana getirir.

---

³¹⁰ Mustafa Keskin- Mehmet Şahin, Eğitimde İlerlemecilik, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, cilt 7, sayı 3, 2018, s. 51

³¹¹ M. Öztürk, Age, s. 80

³¹² C. Bayrak, Age, s. 9

³¹³ M. Keskin- M. Şahin, Agm, s. 51

³¹⁴ K. Bakır, Age, s. 50

Deneyim yaparak yaşayarak yani yaşantı yoluyla elde edilir. Bu durum da öğrenciyi aktif hale getirir. Bu bakımdan “İlerlemecilik, öğrenci merkezli bir felsefedir. Bu felsefeye göre, fikirler deneyimleme ile test edilmelidir ve öğrenme sorularına cevap bulunduğu zaman meydana gelir. İlerlemeci felsefeye göre bilimsel öğretim yöntemi önemlidir ve bu yöntem bireylerin kendi inançlarına izin verir ve öğrenme sürecinde değerli olduğu sürece öğrencilerin etkileşimini desteklemektedir.”³¹⁵ Demokrasi, bilim, deneyim ve öğrencinin konumu son derece önemlidir. Demokrasi laikliği ve eşitliği beraberinde getirir ki bu da dil, din, ırk, ekonomik durum ya da bireysel olan bir çocuğun davranışları, ilgileri, düşünceleri ve tutumlarını farklı diye ayırım yapılmasını engeller. Böylece çocukların özgür olmalarına olanak sağlar. Bilim ise deneyimi ve yaşayarak öğrenmeyi beraberinde getirir ki bu da öğrencileri aktif hale getirir. Bu bakımdan “ilerlemecilik, pedagoji alanında Kopernikçi bir devrim olarak tanımlanmaktadır. Kopernik’in Güneş Merkezli Evren Teorisini esas alarak çocuk merkezli okul üzerinde odaklanmaktadır.”³¹⁶ Kopernik Güneş Merkezli Evren Teorisinde inançları tamamen tersine döndürmüş güneşi merkeze almıştır. Aynı şekilde öğrenci merkezli bir eğitimin temele alınması demek bilimsel devrim kadar önemlidir. Öğrenci pasif halde, herhangi bir bilgiyi içselleştirmeden dinlerken tamamen eğitimin merkezi haline gelmiştir. Çocuklar bireysel olabilen, empati kurabilen ve dolayısıyla işbirlikçi hareket edebilen, bilişsel olarak zihinsel fonksiyonlarını aktif kullanabilen ve yaratıcı olabilen bireylerdir. Bu bakımdan “İlerlemecilik, yaratıcı bireylerin yetiştirilmesini ve onların değişen şartlara akıllıca bir yaklaşımla uyum sağlamalarını mümkün kılar.”³¹⁷

Dewey ise “çocuk merkezli eğitim anlayışı bireyin ilgi ve ihtiyaçlarına işaret ederken deneyim vurgusu da bireyin öğrendiklerini kişisel olarak deneyimlemesini öngörmektedir.”³¹⁸ Değişim yüzyılı olan bu yüzyılda neredeyse her alanda; bilimde, siyasette, ahlakta olduğu gibi eğitimde de çocuğun ilgi ve ihtiyaçlarına dönüşmesi gerekli ve önemlidir. Çocuk ancak ihtiyaç ya da ilgi duyduğu şeye aktif olarak yönelir, merak eder ve öğrenir. Böylece yaratıcı olur ve kendini gerçekleştirir. “Birey doğrudan katıldığı yaşantıda bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerilerini ortaya çıkarıp kullanabilmekte böylece kendi yeterliliklerinin farkına varmakta, kendine güven duymakta, bağımsız iş

---

³¹⁵ M. Keskin- M. Şahin, Agm, s. 50

³¹⁶ Agm, s. 51

³¹⁷ Zeliha Kıvanç- Abdullah Aydın, John Dewey’in Demokratik Yaşam Felsefesinin Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programlarına yansımaları: Türkiye ve Yeni Zelanda Örneği, JOTCS Dergisi, cilt 4, sayı 1, 2019, s. 29

³¹⁸ C. Bayrak, Age, s. 51

yapabilme gücü kazanmakta ve kendi ayakları üzerinde durabilme yolunda önemli adımlar atmış olmaktadır.”³¹⁹ Bu bakımdan genel bir ifadeyle “John Dewey, eğitimi pragmatist bir yaklaşımla değerlendirerek eğitimin yaşam boyu süren bir eylem olduğunu, yaparak ve yaşayarak öğrenmenin ne kadar önemli olduğunu tüm hayatı boyunca ortaya koymuş bir bilim adamıdır. Dewey’in pedagoji anlayışı geleneksel pedagoji anlayışı ile tamamen zıttır diyebiliriz. Aslında Dewey’in pedagoji anlayışını karakter kurma olarak ifade edebiliriz.”³²⁰ Aşağıdaki şemadan da ilerlemeci eğitim anlayışını genel hatları ile inceleyebiliriz

İlerlemeci Eğitim Modeli Şeması

Ana Tema	Alemde sürekli bir oluşum vardır, en temel karakteri değişmedir.
Amaç	Eğitimin esas amacı bireyleri sürekli değişen şartlara uyum sağlama yolunda bugünü yaşayarak geleceğe hazırlamaktır.
Program	Değişen şartlara bağlı olarak güncel konu ve sorunları kapsamalıdır.
İçerik	Değişmez gerçeklik ve buna bağlı sabit bir doğruluk yoktur bu sebeple ders içerikleri değişimin doğasına uygun olarak bunu vurgulayacak bir biçimde yapılandırılmalı ve bireysel ilgi iktisat ve kabiliyetler göz önünde bulundurulmalıdır.
Metot	Bilimsel araştırma mantığına dayalı problem çözme metodu.
Yaşantı	Birebir gerçek yaşamın içinden seçilmiş.
Öğrenme	Yaparak yaşayarak, işbirliğine dayalı öğrenme
Ortam	Okul demokrasinin yaşadığı ve yaşatıldığı salt teorik bilgiden çok pratiğin ön planda olduğu bir yöntem olarak demokrasinin uygulandığı bir yerdir.
Öğrenci	Öğrenci aktif katılım ile eğitimin merkezinde yer alır
Öğretmen	Değişimin doğasını kavramada ve buna bağlı olarak yürütülecek tüm uygulamalarda bir kılavuz, rehberdir.

³¹⁹ K. Bakır, Age, s. 51

³²⁰ Namık Kemal Yeşiltaş- Selahattin Kaymakçı, John Dewey’in Eğitim Anlayışı ve Sosyal Bilgiler Eğitimine Yönelik Bazı Örnek Uygulamaları, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 4, 2009, s. 240-241

Değerlendirme	Gerçek hayatın içinden problemlerle birebir yüzleşme sonucu başarı başarısızlık durumu anlık değil de yaşam boyu devam eden süreç olarak değerlendirilmelidir.
---------------	--

321

2.1.3.6 Yeniden Kurmacı Eğitim Modeli

“Yeniden Kurmacılık ilerlemeciliğin devamı niteliğinde ona bir tepki olarak doğmuş yine Dewey’in önderlik ettiği pragmatizme dayanan bir düşüncedir.”³²² İlerlemecilik eğitim modelinde öğrenci merkezli bir eğitimi incelemiştik. Ancak Yeniden Kurmacılığın buna tepki olması demek toplumdan ayrı olması ve toplumun vurgulanmamasıdır. Yeniden Kurmacı eğitim modelinin bu bakımdan temele koyduğu yapı taşı toplumdur. Toplum merkezlidir. Toplum sürekli değişip dönüşüyor ve topluma uyum sağlamak için eğitime başvurmamız gerekir ve buna ek olarak eğitim de değişip dönüşmelidir. İlerlemeci eğitimin toplumu merkeze alması dışında devamı niteliğinde olan bu eğitim anlayışı için de pragmatizm önemlidir. Bu bakımdan “dayandığı felsefe gerçekte uygulamacıdır.”³²³ Ve “sürekli var olan gelişme ve değişimlere insanın ayak uydurabilmesi için var olma mücadelesinde bir seçim yaparak, eskiyen, yıkılan değerlerin yerine yenisinin inşa edilmesi gerekir.”³²⁴ Sürekli kaçınılmaz bir şekilde değişim, dönüşüm halinde toplumlar ve insanlar hem kendi ortamlarına hem yakın ve uzak çevrelerine hem de diğer uluslara ayak uydurmak durumundadırlar ki bu da yeniden inşa etme düşüncesini beraberinde getirir. Bu yeniden inşa etme de geçmiş deneyimlerden hareketle dış dünya sonucu etkileşimle gerçekleşir. Bunu en iyi gerçekleştirecek olan da eğitimidir. “Eğitim geçmiş ve gelecek arasında geçmişi bir araç olarak kullanarak geleceğe hazırlama sürecidir. Bu bağlamda dersler geleceğe yönelik içerik ise değişmeye açık bilimsel bir karakter taşımalıdır.”³²⁵ Toplumun sürekli oluş halinde olması, toplumun ana unsuru olan okulları yani eğitimi en temelden etkiler. Ancak eğitim bu değişimi gerçekleştirirken geçmişinden kopmamalı, ondan yararlanmalı ve geleceğe yön

³²¹ K. Bakır, Age, Ek1, s. 89

³²² Age, s. 52

³²³ Engin Karadağ- Nuri Baloğlu, Okul Yöneticilerinin Eğitim Felsefesi Akımlarını Benimseme Düzeylerine İlişkin Ampirik Bir Çalışma, Kaygı Dergisi, 2009, s. 186

³²⁴ K. Bakır, Age, s. 52-53

³²⁵ Age, s. 53

vermelidir. Öyle ki “Okullar, geçmişe ait mirası inceleyerek toplumu yeniden yapılandırmada kullanılacak öğeleri belirlemeli, yeni bir düzenin gelişmesini sağlayacak biçimde, öğrencilerin zihinlerini ve karakterlerini eğitmelidir.”³²⁶ Aksi takdirde geleneksel okullarda olduğu gibi hiçbir gelişme ve ilerleme olmadan pasif bir eğitim devam eder. Bu da beraberinde pek çok farklı sorun meydana getirir. Ancak “yeniden kurmacılara göre okullar, sorunların analiz edildiği, yorumlandığı ve değerlendirildiği yerler değildir; bu sorunlara çözüm önerilerinin üretildiği ve gerektiğinde öğretmen ve öğrencilerin eyleme geçtiği yerlerdir.”³²⁷ yani bilimsel olarak deneyimin ve etkileşimin sayesinde yeniden inşa etme, üretme meydana getiren yerlerdir. Yeniden Kurmacı Eğitim Modelinin şeması da aşağıda incelenebilir.

Yeniden Kurmacı Eğitim Modeli Şeması

Ana Tema	Eğitim toplumsal bir kurumdur, görevi sosyal ve siyasal problemlere çözümler üretmek ve her an değişen dünya da değişimi yakalamak ve sürdürmek için toplumun yeniden yapılandırılmasını ve dolayısıyla sürekliliğini sağlamaktır.
Amaç	Toplumun kendini gerçekleştirmesi için demokratik bir biçimde kültür aktarımı sağlamaktır.
Program	Eğitim programı toplumun bütün kesimlerini kapsayacak şekilde kültürel öğeleri içermelidir.
İçerik	Değişmeye açık ve bilimsel bir karakterde ve özellikle yapılandırmaya ve yeniden kurmaya müsait olmalıdır.
Metot	Bilimsel araştırma mantığına dayalı problem çözme metodu ve problemleri sorgulayıcı mantıkla ele alma
Yaşantı	Doğal ve toplumsal alanda birebir gerçek yaşamın içinden seçilmiş, doğrudan doğruya edinilen maksatlı yaşantılar

³²⁶ Taha Yazar- Ferat Yılmaz, Sınıf Öğretmeni Adaylarının Yeniden Kurmacılık Eğitim Felsefesi Çerçevesinde Eğitim Fakülteleri ve İlkokulların Toplumsal Dönüşüm Rollerine İlişkin Görüşleri, 12. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu, 2013, s. 422

³²⁷ E. Karadağ- N. Baloğlu, Agm, s. 186

Ortam	Eğitimin ortamları demokratik olmalı, anti demokratik uygulamalardan şiddetle kaçınılmalı
Öğrenci	Toplumun tüm kesiminden bireyler kültürel farklılıkları göz önünde bulundurulmaksızın ve de bunun bir zenginlik olduğu düşünülerek saygı ve toplumsal sorumluluk çerçevesinde bir arada öğrenim görür.
Öğretmen	Öğretmen herkese eşit yakınlıkta, demokratik ilkeleri kullanarak toplumsal reformun gerekliliğini ve kaçınılmazlığını vurgular.
Değerlendirme	Bireylerde yeniden yapılandırmayı sağlayacak düşünce bilimsel yöntem ve sorgulayıcı düşüncenin oluşup oluşmadığına bakılır.

328

2.1.3.7 Yapılandırmacı Eğitim Modeli

“Bir öğrenme felsefesi olarak yapılandırmacılık 18. yüzyıla ve insanların yalnızca kendi yaptığını anladığını söyleyen filozof Giambattista Vico”nun çalışmalarına dayandırılabilir. Bu fikir üzerinde birçok filozof ve eğitimci çalışmış fakat yapılandırmacılığın ne olduğunu açıklayan fikirler geliştiren ilk önemli kişiler Jean Piaget ve John Dewey olmuştur.”³²⁹ İlerlemecilik ve Yeniden Kurmacılık eğitim modellerinde de olduğu gibi Yapılandırma eğitim modeli de geleneksel eğitime karşı olarak ortaya çıkmıştır. Çağdaş dünyanın gerekliliği olarak birtakım değişim ve dönüşümler hem ilerlemecilik eğitim modelinde olduğu gibi öğrenci merkezli bir anlayışın oluşmasına hem de yeniden kurmacı eğitim modelinde olduğu gibi toplumu ve toplumun değişip dönüşmesinin ele alınmasına neden olmuştur. Yapılandırmacılık ise “1990”lı yıllarda beyin üzerinde yapılan araştırmaların önemli bir atış göstermesidir. Nörofizyoloji alanında elde edilen bulgular eğitimcileri yakından ilgilendirmiş, öğrenme ve öğretme süreçlerinin düzenlenmesinde, diğer bir ifadeyle öğretimin düzenlenmesinde bu bulgular temele alınmaya çalışılmıştır. Yapılandırmacılık da bu bağlamda öne çıkan kavramlardan birisi olmuştur.”³³⁰ Yani biraz daha genelden öze indirgenmiştir. Beyin

³²⁸ K. Bakır, Age, ek2, s. 90

³²⁹ Mehmet Arslan, Eğitimde Yapılandırmacı Yaklaşımlar, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt 40, sayı 1, 2007, s. 43

³³⁰ Agm, s. 45

üzerindeki araştırmalarda zihnin yapısı, işleyişi, çocukluktaki zihinsel fonksiyonlar ve öğrenme üzerine ayrıntılı çalışılmıştır. Peki eğitimde genelden özele indirgenmesi ne demektir? “Dewey’in ilerlemecilik ve Yeniden Kurmacılıkta ortaya koyduğu düşüncelerin pek çoğu aslında yapılandırmacılık için de geçerlidir. Bunlardan farklı olarak yapılandırmacılık genel bir kuram olmaktan çok eğitimin içeriğine ve yöntemine yönelik bir öğrenme yaklaşımıdır.”³³¹ Biraz daha ayrıntılı olarak eğitimin, çocuğun, toplumun ve bunların birleşiminin ele alınmasıdır. Eğitimdeki içerik, yöntem ve uygulamalar, öğrencinin zihinsel süreçleri ve toplumdan ayrı olmayan bireyin toplumdaki konumu, ekonomik yapısı ve değişen topluma ayak uydurması ayrıntılı olarak ele alınır. Yapılandırmacılık eğitim modelini genel olarak açıklamadan önce kendi içinde iki farklı alana ayırdığını görürüz. Bunlar Jean Piaget’in önderlik ettiği Bilişsel Yapılandırmacılık, Lev Vygotsky’in önderlik ettiği Sosyal Yapılandırmacılık ve Radikal Yapılandırmacılıktır.

“Piaget’nin kuramının, yalnızca anlamak ya da yeniden üretmekten çok zihinsel yapıları inşa etme, yaratma ya da oluşturmayı ifade etmesi, kuramın yapılandırmacılık olduğunun bir göstergesidir.”³³² İnşa etme ya da yaratma için belli süreçler gereklidir. Bunlar öncelikle dış dünya ile etkileşim yani deneyimdir. “Çocuğun düşüncesi gerçek anlamda, karşılaştığı deneyimlerle, sosyal etkileşimle, özümleme ve uyma süreçleriyle birlikte gelişmektedir. Öğrenmenin gerçekleşme süreci; zihnin dışarıdan alınan yeni bilgileri nasıl işlediği, bu bilgilerin zihne nasıl yerleştiği ve bilgiler işlenirken ve yapılanırken önceki bilgilerde ne tür değişiklikler olduğu yönündeki üç temel soruya cevap aramaktadır.”³³³ Çünkü bir anda bilgi oluşmaz. Bilgi belli zihinsel süreçler eşliğinde dış dünya ile etkileşim sonucu gerçekleşir. Öyle ki “çocuk ne olgunlaşmanın bir ürünü ne de tamamıyla dış faktörlerin kontrol ettiği bir makine olarak görülür. Çocuk bilim adamı, kaşif ve sorgulayıcıdır. Dünyayı ve gelişimini yapılandırma ve organize etmede eleştirel bir şekilde davranır. Öğrenme ve gelişim motivasyonu temel de içseldir.”³³⁴ Çocuk ne tamamen toplumsal ne de tamamen bireysel bir varlıktır. Bir bütün halde oluşun bir parçasıdır. Bu bütünlük içinde Piaget için bir bilgi öncelikle içsel bir istek ve arzu ile tetiklenir. “Birey yalnızca bir gerek duyarsa yani ortamla organizma

---

³³¹ K. Bakır, Age, s. 54

³³² Halil İbrahim Sağlam, Türkiye’deki Davranışçı ve Yapılandırmacı Sosyal Bilgiler Öğretim Uygulamalarının Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Erzurum, 2006, s. 15

³³³ Age, s. 16

³³⁴ Barry J. Wadsworth, çev. Ziya Selçuk, Piaget’in Duyuşsal ve Bilişsel Gelişim Kuramı, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2015, s. 4

arasındaki denge bir an için bozulursa eyleme geçer ve eylem dengeyi yeniden kurma yani organizmayı yeniden uyumlandırma eğilimi gösterir.”³³⁵ Örneğin bir çocuk bir X adında telefonu kullanmayı öğrendiğinde bununla aynı özellikleri olan telefonu hemen kullanır. Ancak farklı bir Y telefonu verildiğinde benzer özellikleri zihninden kopyalar, farklı özellikleri ise zihnine oluşturur ve kopyalar. “Öğrenci yeni bilgiyle karşılaştığı zaman, bu bilgiyi daha önceden zihinde var olan bilgiyle karşılaştırır. Böylelikle özümleme işlevini gerçekleştirir. Eski bilgi ile yeni bilgi arasında bir çakışma varsa yeni bilgiye göre zihnini yeniden yapılandırarak uyma işlevini yerine getirir. Tüm bu süreç içinde bir zihni dengeleme işlemi gerçekleşir. Böylece bireyin sorumluluğunda ve kontrolünde bir öğrenme meydana gelir.”³³⁶ Bu yapılandırma sistemi Piaget’e göre zihnin şema sistemidir. Zihin tamamen şemalar ile işlev görür. “Dışarıdan alınan bilgi, bireyin daha önce öğrendiği bilgilerle çelişmiyor ve zihinde belli bir şemaya yerleşiyorsa, bilgi belleğe kaydedilir. Dışarıdan alınan bilgi zihindeki yapılara uymuyor ve belli bir şema içine yerleşmiyorsa birey zihninde birtakım yeni düzenlemeler yapar.”³³⁷ Bu bakımdan Dewey, Piaget’in şemalar ile bilginin yeniden yapılanma sürecinin kabul eder. Zaten Dewey de yaparak yaşayarak, belli bir etkileşim sonucu, tecrübeler ile zihinsel süreçlerde öğrenmeyi savunmuştur. Bu sayede zihin tamamen aktif ve öğrenci merkez konumdadır. İkinci olarak Sosyal Yapılandırmacılık “temelinde Vygotsky’nin görüşleri bulunmaktadır. Vygotsky ise çalışmalarında Piaget’nin görüşlerinden etkilenmiştir. Fakat Piaget’ye alternatif güçlü bir kuram geliştirmiştir. Vygotsky öğrenmenin bireyin sadece kendi başına gerçekleştirdiği bir süreç olmadığını, öğrenmede sosyal etkileşimin ve dilin de önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamaktadır.”³³⁸ Bir çocuk sosyal bir varlık olduğundan, bu sosyal çevre ve toplumlardaki dil de gelişimi ve bilişsel olarak zihni etkilediğinden önemlidir. Diller birer semboller dizgesidir. Her toplumun dilleri farklıdır. Kökenini inceleyecek olursak her bir dilin kendi toplumunda ve o toplumun yaşadığı çevrede farklılık gösterdiğini görürüz. Çünkü her bir toplumun yaşadığı çevre ile etkileşimi farklıdır. Bu bakımdan dil önemlidir. Ayrıca bir yandan da öğrenme sosyal bir etkinliktir. “Vygotsky’ye göre sosyal faktörler bilişsel gelişimde önemli rol oynar. Kültürde mevcut olan dış bilgi çocuklar tarafından içselleştirildiğinde veya yapılandırıldığında zihinsel beceriler ve işlemler gelişmeye başlar. Bu yüzden öğrenme

³³⁵ Jean Piaget, çev. İsmail Hakkı Yılmaz, Zeka Psikolojisi, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2016, s. 14

³³⁶ Tolga Kabaca, Bir Öğrenme ve Öğretme Yaklaşımı: Yapılandırmacılık (Constructivism), Doktora Tezi Ödevi, Ankara, 2002, s. 3-4

³³⁷ H. İbrahim Sağlam, Age, s. 14

³³⁸ Meral Güven, Eğitim Psikolojisi, (Ünite 6), Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2019, s. 155

gelişime götürür.”³³⁹ Bir öğrenme durumunda sosyal yapı son derece önemlidir. Sosyal etkileşimler sonucu bilgiler şekillenebilir. Son olarak Radikal Yapılandırmacılık ise *“bilgi teorisini geliştirdiği ve gelenekselliği bıraktığı için radikaldir, ama yalnız kendi deneyimlerimizle tercih edilen ve organize bir dünya oluşur. Radikal yapılandırma, kesinlikle metafiziksel gerçekçilikten vazgeçer. Radikal yapılandırmacılık, gerçekliğin paylaşımının olmadığı, bilginin deneyimlerimize ve çevremize dayalı olarak gerçekleştiği, herhangi birimizin tam olarak aynı ortam ve deneyimlere sahip olamayacağımızı ve aynı düzeyde kavrayamayacağımızı desteklemektedir.*”³⁴⁰ Bu alan hem Bilişsel Yapılanmayı hem de Sosyal Yapılanmayı içine alır.

Genel olarak açıklamak gerekirse *“yapılandırmacılık, yeni karşılaştığımız bilgileri önceki bilgilerimizle ilişkilendirerek öğrenmek ve böylece daha önceden bildiğimiz konulara bağlı olarak yeni öğrenmeler oluşturmak anlayışına dayalı bir yaklaşımdır.*”³⁴¹ Öğrenme bir süreçtir. Ve bu süreç içerisinde bilgi hem özne hem de nesne ve dış dünya ile etkileşim sonucu gerçekleşir. Çevreden bilgiler elde edilir. *“Bu yaklaşıma göre çevreden elde edilen yeni bilgi ile öğrenmenin doğrudan gerçekleşmesi beklenilmez, yeni bilgi bireyde var olan önceki bilgiler ile yorumlanır, organize edilir ve yeni anlamlar çıkartılarak içselleştirilir.*”³⁴² Ancak bir çelişki mevcut ise; çevre ile etkileşim sonucu sürekli değişen, dönüşen ve gelişen bir dizi şemalar içinden oradaki şemaya uymadığı anlamına gelir ki bu da yeniden yapılandırmayı gerektirir. Çünkü sürekli oluş halinde bir dünya var. *“Tek bir gerçeklikten söz edilemez. Gerçeklik fikri de zaman ve kültürden etkilenmiştir. Örneğin eskiden dünyanın düz olduğuna inanılıyordu sonraları bu düşüncenin yerini dünyanın yuvarlak olduğu bilgisi aldı.*”³⁴³ Bir süreç ve değişen gerçeklikler var ki bunlar yeniden sorgulama, düşünme ve yapılandırma gerektirir. Bu süreç içinde merak dolayısıyla da kendiliğinden içsel teşvik önemlidir. Bu içsel istek sonucu etkileşim yani deneyim gerçekleşir. Bu bakımdan öğrenci özgür olmalı ki sorgulayıcı ve istekli olabilsin. Öğrencinin bireysel isteğinin ve zihinsel süreçlerinin yanında toplum, sosyal alanda önemlidir. Öyle ki sosyal etkileşim beraberinde işbirlikçi bir öğrenmeyi ve bu da kalıcılığı meydana getirir. Aşağıdaki şemadan da Yapılandırmacı Eğitim Modeli incelenebilir.

---

³³⁹ B. J. Wadsworth, Age, s. 11

³⁴⁰ M. Güven, Age, s. 157

³⁴¹ M. Arslan, Agm, s. 43

³⁴² Z. Kıvanç- A. Aydın, Agm, s. 29

³⁴³ İrfan Purpul, Eğitim de Ezbersiz Günlere Doğru, Akasya Kitap Yayınları, Ankara, 2006, s. 104

Yapılandırmacı Eğitim Modeli Şeması

Ana Tema	Bilgi bir kazanım değil bir oluşturmadır. İnsan kendi oluşturduğu bilgiyi kendi yaşamını anlamlı kılma yolunda kullanır ve böylece eğitim aracılığıyla toplumsallaşır.
Amaç	Bilimsel bilginin üretimi ile sosyal problemlerin çözümüne yönelik çareler üretmek ve toplumu yapılandırmak.
Program	Bireysel ve toplumsal farklılıkların bilginin yapılanma sürecine etkilerini göz önünde bulundurarak bütününe yönelik bir içeriğe sahip olmalı.
İçerik	Gerçek yaşamdan seçilmiş karmaşık problemleri kapsayan değişmeye açık ve bilimsel bir karakterde yapılandırmaya yönelik olmalıdır.
Metot	Aktif öğrenme, yaratıcı problem çözme, sorgulama ve yaparak yaşayarak öğrenme
Yaşantı	Her tür yapaylıktan uzak gerçek yaşamın bizzat kendisi
Ortam	Gerçek bir toplumsal ortamı aratmayacak şekilde ve yine gerçek yaşantıların organize edildiği bir yer olmalıdır.
Öğrenci	Öğrenci merkeze alınarak toplum içindeki değerleri ve inançları araştırması amaçlanır. Öğrenci bilginin pasif alıcısı değil bilimsel anlamda bilginin üreticisidir.
Öğretmen	Öğretmen yaşantıların anlamlı kılınması yolunda, değişimin doğasını kavramada ve bilginin yapılandırma sürecinde ve de buna bağlı olarak yürütülecek tüm uygulamalarda bir klavuz, rehberdir.
Değerlendirme	Ne kadar bilginin üretildiği ve ne kadar problemin anlamlandırıldığına bakılır.

344

Çağdaş dünyada bilimsel keşifler ve ilerlemeler, siyasetteki değişim ve dönüşümler, kişilerdeki bireysellik, eşitlik, özgürlük, hak gibi kavramların oluşması ve dünya çapında ulusların ilerlemek istemeleri, bu yaşanan çağda diğer uluslardan geri kalmama düşüncesi eğitimi de etkilemiş, farklı eğitim akımları ve görüşleri oluşmasına ve eğitimin de yapılmasına önayak olmuştur. Bu değişimlerin eşliğinde bir Amerikan filozofu ve düşünürü olan John Dewey çocuklar için eğitim noktasında, eğitim üzerine çalışmaları başta Amerika olmak üzere tüm dünyayı etkilemiş, Türkiye de Atatürk sayesinde bu etkiden faydalanmıştır. Dewey öncelikle bu yaşadığımız çağda geleneksel eğitim modelinin kesinlikle bir toplumu ileriye götürmek bir kenara herhangi katkı sağlamadan aksine çocukların gelişim ve kendini gerçekleştirme noktasında eksik kaldığını bunun da topluma gelecek yıllarda zararlı olacağını vurgulamıştır. Geleneksel eğitimini eleştirirken tamamen ezbercilik üzerine kurulmasını, öğretmenin otoriter yani öğretmen merkezli olmasını, öğrencilerin birer asker gibi komut üzerine ve pasif olmasını buna sebep de çocuklarda herhangi bir merak, sorgulama, zihinsel aktivite, deneyim veya tecrübe bulunmadığından ne kendini gerçekleştirebilecek ne de yaratıcı bir şekilde üretici olup değişen topluma faydalı olamayacağını vurgulamıştır. Geleneksel eğitimin aksine vurguladığı Demokratik eğitim modeli, ilerlemeci, yeniden kurmacı ve yapılandırmacı eğitim modellerini de içine alan demokrasi, felsefe, psikoloji ve deneyim ile harmanlanan bir eğitim modelidir. Demokrasi kendi içinde laiklik, eşitlik, liberal ve evrenselliği barındırdığından bir eğitim de olmazsa olmaz denilen bir kavramdır. Bir toplumu ileriye götürecek ve eğitimin öğretme noktasında temel prensibi demokrasidir. Çünkü ancak demokratik bir toplumda herkes ırk, dil, din daha özelleştirirsek düşünce, ekonomik ve sosyal statü farketmeksizin eşit ve özgürdür. Temelde insan olmanın verdiği eşitlik çocuklarda farklılıklara saygı duymayı ve işbirlikli öğrenmeyi meydana getirecektir. Felsefe ise merak ve sorgulamanın yanında Dewey için Darwin'in Evrim teorisi ve bunun sonucu pragmatizm yani faydayı esas alması noktasında önemlidir. İnsan biyolojik bir evrimin ürünüdür. Bu bakımdan zihin ve beden yani özü ve bedeni birbirinden ayrı değildir. Psikolojik olarak ayrıntılı ele aldığımız üzere çağdaş dünya bir de iç dünyaya, ilgi ve arzulara, bireyin kendisine yönelmesine olanak sağlamıştır. Çocuk bir toplumla iç içe yaşamasından dolayı bedensel bir varlık olmasının yanında bir de özü olması bakımından içsel bir varlıktır. Özü, arzu ve istekleri ve dürtüleri ile hareket eden çocuk doğadan yani dış dünyadan bağımsız olmadığından deneyimleri ve tecrübeleri sonucu bilgiyi ve öğrenmeyi oluşturur. İlerlemeci eğitim öğrenciyi merkeze alması ve incelemesi, yeniden Kurmacı eğitimin toplumu merkeze alması ve incelemesi son olarak da

Yapılandırmacı eğitimin hem bilişsel hem toplumsal süreçleri ele alıp eğitimi ve öğretimi temellendirmesi Dewey için kaynak olmuş ve bu eğitim modellerinin tamamından Demokratik eğitim modelini oluşturmuştur. Konumuzun da gereği çocuklar için felsefe eğitimi programı için Ortaçağ ve sonrası çağdaş dünyanın gerektirdiği değişim ve dönüşümler Dewey ile oldukça geliştirilip ele alınmış Çocuklar için Felsefe eğitimine de temel yapı taşı olarak kaynaklık etmiştir.

2.2 ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE (P4C)

*“Yirminci yüzyılda özgür olma, özerk olma, rasyonalite, davranışlarının sorumluluğunu alma, eleştirel düşünme, liberal vurgu, bilgiyi yapılandırma eğitimin dikkate değer unsurlarıdır.”*³⁴⁵ Çağdaş ve Küreselleşen dünyada bir toplumun çağına ayak uydurabilmesi, diğer toplumlardan geri kalmaması, değişim ve dönüşüme ayak uydurabilmesi ve ilerleyebilmesi için eğitimin son derece önemli olduğu anlaşılmıştı. Bunun üzerine eğitimin kendisi ve nasıl uygulanacağı üzerine yoğunlaşmış ve köklü değişiklikler uygulanmıştır. Bu değişikliklerin temeli olarak günümüz eğitim sistemine de öncülük eden eğitim modeli, John Dewey’in öğrenciyi merkeze alan Demokratik Eğitim Modelini inceledik. Ancak biraz daha özele inerek küçük çocuklardaki eğitimin ne kadar önemli ve nasıl uygulanacağını incelememiz yerinde olacaktır. Çünkü temelde çocuğun zihni ve kendisi eğilip bükülmeye, aktif olarak içselleştirmeye, hızlı bir şekilde kavramaya ve özgürce sorgulamaya müsaittir. Peki bu eğitimde çocuğun felsefe ile bağlantısı nedir?

2.2.1 Çocuk ve Felsefe İlişkisi

“Günlerden Bir Gün

Çocuk doğdu, keşfetmeye başladı,

Çocuk duydu, konuşmaya başladı,

Çocuk konuştu, varlığını sorguladı,

---

³⁴⁵ Aynur İlhan Tunç, Çocuklarla Felsefe, Çocuk ve Medeniyet Dergisi, sayı 2, 2017, s. 71

Çocuk düşündü, dünyayı sorguladı.

Çocuğun hayallerinde güler mavi, ağaçlar kırmızı, bulutlar ise pembeydi,

Çocuk bir gün bir soru sordu herkes şaşırды, ama cevaplayan da olmadı,

Çocuk bir soru daha sordu, bu sefer ayıplandı,

Çocuk o günden sonra bir daha hiç soru sormadı.

Artık güller hep kırmızı, ağaçlar yeşil, bulutlar ise beyazdı,

Sonra biri bir söz söyledi, ötekiler onu dinledi,

Çocukta dinledi, dinledi de tekrar dile geldi,

Konuştular, anlaştılar, gördüler bilmek neydi,

Anladılar ki dildeydi asıl düşüncenin temeli.”³⁴⁶

“Çocukluk, insan hayatının keşfedilmeyi bekleyen özel bir dönemidir. Bu özelliğin nedeni, dünya ile karşılaşmanın, varoluş hakkındaki edinim ve izlenimlerin çocuklukta oluşmaya başlaması; büyümenin ve olgunlaşmanın, bedensel, bilişsel ve sosyal gelişimin bu dönemde hızlı bir ilerleme göstermesidir.”³⁴⁷ Hem zihinsel hem de bedensel olarak hızlı, aktif ve esnek olunan ilkokul çağı öncesi ve ilkokul çağı (4 ile 8 yaş) arası çocukların bedensel gelişimin hızlıca ilerlemesinin yanında daha yaratıcı, hayal gücü yüksek, önyargısız, hiçbir dogmatik kalıbın olmadığı, aktif bir şekilde sorgulayıcı, sorguladığı konuları esneterek değiştirebilme ve kişiliğin olduğu muazzam bir dönemdir. Bu dönemde çocukta bitmek tükenmek bilmeyen bir merak duygusu vardır. “Çocuklar da tıpkı filozoflar gibi bilmedikleri; fakat bilmeyi arzuladıkları şeylere karşı “doğal” bir merak içerisindedirler.”³⁴⁸ Bu merak duygusu da gözleri felsefeye doğru yöneltir. Çünkü felsefe merakla başlar. Merak edilen nesne ya da olaya ilgi, istek ve arzu duyulur. Bu içten gelen ilgi ve arzu çocuğu bir filozof gibi sorgulamaya ve araştırmaya yöneltir. “Matthews felsefe için “yetişkinin gerçeğe ulaşmaya yönelik çocuksu çabasıdır” ifadesini kullanmıştır. Ayrıca, felsefe yapmanın tek koşulunun çocuktaki saf sorgulama

³⁴⁶ Işıl Taş, Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programının 48-72 Aylık Çocukların Zihin Kuramı ve Yaratıcılıklarına Etkisi, Doktora Tezi, Adana, 2017, Önsöz

³⁴⁷ Vefa Taşdelen, Felsefenin Gülümseyen Yüzü Çocuklarla Felsefe, Türk Dili <http://tdk.org.tr/> , s. 562

³⁴⁸ Pınar Erdoğan, Çocuklarla Felsefe Yaklaşımın Düşünsel, Tarihi ve Sosyal Temelleri Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018, s. 1

arzusu olduğunu belirtmiştir.”³⁴⁹ Bir yetişkin filozof da felsefe yaptığı zaman arınır, bir çocuk gibi saf ve temiz hale gelir. Bu saf ve temiz hali tamamen önyargılardan arınmış, içindeki arzu üzerine merak ettiği şeye yönelmiş demektir. Bu bakımdan “filozof, felsefe yaparken bir çocukta bulunan “saf” bakış açısına ihtiyaç duyar.”³⁵⁰ Örneğin; “çocuklar insan hayatını işgal eden felsefi gizeme karşı daha açıktır ve genellikle geceleri „Tanrı gerçekten var mı, zaman niye böyle işler, niçin ölürüz, rüyalar gerçek mi değil mi, hayatın anlamı nedir?“ gibi konuları düşünerek geçirirler. Bunları zihinlerinde biçimlendirdiklerinde „büyük sorular“ dediğimiz soruları sormaya başlarlar. Pek çok yetişkinin kıymetini bilemediği dünyayla ilgili merakla dolup taşan çocuklar, insan hayatını ve toplumun temel esaslarını keşfetmek için doğal bir kapasite ortaya koyar.”³⁵¹ Öyle ki önyargsız, hayal gücü yüksek, yaratıcı ve merak duygusunun yüksek olduğu bu dönemi felsefenin problem çözme, yaratıcılık, ayrıntılı analiz etme, farklı düşüncelere saygılı olma, fikirleri gerekçeleri ile savunabilme ve neden sonuç ilişkisini bağlantılı düşünebilme gibi becerileri ile geliştirebiliriz.

2.2.2 Çocukların Zihin Kuramı

““Zihin Kuramı” kavramı ilk kez Premack ve Woodruff (1978) tarafından ortaya atılmış ve en temel tanımıyla zihinsel durumlar hakkında çıkarsamalar yapma yeteneği olarak tanımlanmıştır.”³⁵² Yapılandırma Eğitim modelinde de üzerinde durduğumuz üzere zihin dünya ile etkileşim halindeydi. Sürekli değişen olgular üzerinde zihin aktif bir şekilde işlev görmekteydi. Çocukların zihin kuramı yine bu düşünceden hareket eder. “Zihin kuramı yeteneği bir tanımda, “İnsandaki, davranışın zihinsel nedenleri ile ilgili akıl yürütme kapasitesi” olarak ifade edilmiştir.”³⁵³ Bir başka tanımda; “Stone’a göre Zihin Kuramı, başkalarının zihinsel durumları (inanç, istek ve niyetleri) hakkında çıkarımda bulunma ve bu zihinsel durumlara dayanarak onların davranışı hakkında ön

---

³⁴⁹ Kevser Tozduman Yaralı, Çocuklarla Felsefe Çalışmalarında Çocuk Edebiyatının Kullanılması: Leo Lionni’nin Kitapları, Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi, cilt 4, sayı 2, 2020, s. 68

³⁵⁰ P. Erdoğan, Age, s. 2

³⁵¹ Fulya Sormaz Öğüt, Felsefi Düşünmenin Önemi ve Çocuklar İçin Felsefe, Doktora Tezi, İstanbul, 2019, s. 59

³⁵² Özlem Gözün Kahraman, Zihin Kuramına Dayalı Eğitim Programının 48-60 Aylık Çocukların Bilişsel Bakış Açısı Becerileri ve Prososyal Davranışları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi, Doktora Tezi, Ankara, 2012, s. 10

³⁵³ Age, s. 10

tahminde bulunma yeteneğidir."³⁵⁴ Bir nevi zihnin bir başkasının davranışı üzerinden, bu davranışın nedenini düşünme ve bu neden hakkında tahminlerde bulunup bu duruma uygun davranış geliştirmedir. Bu durum çok basit gibi görünebilir. Ancak kişilerarası ilişkilerde, kişinin varlığını sorunsuz devam ettirmesinde hayati önem taşır. Peki bu kaç yaşında çocuklarda aktif hale gelmektedir? "*Zihin kuramı becerilerinin çocuklarda değerlendirilmesi ilk olarak Wimmer ve Perner tarafından 1983 yılında gerçekleştirilmiştir... Dört yaşından itibaren çocukların inançlarını diğerlerinin inançlarından ayırt edebildiklerini, aradaki farkı anlayabildiklerini gösterilmiştir.*"³⁵⁵ Bu demektir ki "*4 yaş civarında çocuklar, insanların istekleri kadar düşünce ve inançlarının da davranışlarını etkilediğini anlamaya başlarlar. 4 yaş civarında, inançların da yorum olduğu ve bunların yanlış da olabileceği gerçeğinin farkına vararak kuramlar geliştirirler.*"³⁵⁶ Okul öncesi çağda 4 yaşından itibaren çocuklar zihnini aktif bir şekilde hem başkalarının düşüncelerini düşünüp yorumlama hem de kendi düşünceleri üzerinde düşünme kapasitesine erişirler. Bu bakımdan "*çocukların 4 yaş civarında insanların yanlış kanılara sahip olabildiklerine yönelik anlayış geliştirmeye başladıkları ve 6 yaşından önce birinci düzey zihin kuramı becerilerini kazanmış oldukları kabul edilmektedir.*"³⁵⁷ Çocuk zaten daha önce de merakı ve sorgulaması aktif olan bir birey ancak birtakım zihinsel fonksiyonları ileri düzeyde değildir. Ancak son çalışmalar ile birlikte zihin kuramı da ortaya koymuştur ki çocuk özellikle düşünme ve düşünmeye bağlı diğer zihinsel yetenekler olan muhakeme edebilme, ayrıntılı düşünebilme, bir davranışın gerekçelerini çözebilme, yaratıcı olma ve üreticilik gibi becerileri kazanmıştır. Çocuk "*merakı sayesinde doğruyu ve yanlış öğrenir, ilişkilerin nedenlerini anlamasa bile olaylar arasında ilişki kurar, hayali oyunda pek çok rolleri dener. Bu yaşlarda diğer insanların duygu ve düşüncelerinin farkında olur ve kendi davranışlarının başkalarını nasıl etkileyeceğini düşünmeye başlar.*"³⁵⁸ Diğer yandan da "*çocuk yeni durumlar hakkında tahminde bulunur, olaylardan çıkarımlar yapar ve olayları açıklar, teori ve birbiriyle ilişkili olayları biriktirir. Bu teorilerde çocuk yanlış tahminde bulunursa, yeni*

---

³⁵⁴ Merve Altıntaş, Çocuklar İçin Zihin Kuramı Test Bataryasının 4-5 Yaş Türk Çocuklarına Uyarlanması, Geçerlilik Güvenirlik Çalışması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s. 3

³⁵⁵ Berkan Şahin- Cansu Çobanoğlu, Zihin Kuramı: Gelişimi, Nörobiyoloji, İlişkili Alanlar ve Nörogelişimsel Bozukluklar, Psikiyatri de Güncel Yaklaşımlar Dergisi, cilt 11, sayı 1, s. 25

³⁵⁶ M. Altıntaş, Age, s. 15

³⁵⁷ Muhammed Şükrü Aydın- Sema Karakelle, 3-4 Yaş Çocuklarında Zihin Kuramı ve Kendini Düzenleme Becerisinin Yardım Davranışları Üzerindeki Etkisi, Nesne Psikolojisi Dergisi, cilt 4, sayı 8, s. 209

³⁵⁸ Zeynep Atay, Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 5-6 Yaş Öğrencilerinin Yaratıcılık Düzeylerinin Yaş, Cinsiyet ve Ebeveyn Eğitim Durumlarına Göre İncelenmesi: Ereğli Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009, s. 23

teoriler (düşünce sistemi) oluşturur ya da arayışına girer. Eğer alternatif teori daha iyi bir durumu önceden bildiriyorsa ve olayları açıklayabilirse var olan teori yeni teori ile yer değiştirir.”³⁵⁹ bu bakımdan Çocukların Zihin Kuramı çocukların biyolojik zihinsel gelişimi yanında birtakım eğitimler ile destekleyerek, kaçınılmaz değişim ve ilerlemeye ayak uydurmak ve geleceğe hazır bireyler yetiştirmek için okul öncesi çağlarda eğitimin uygulanabileceğini ve bu eğitimin de felsefe ile bütünleşerek, ayrıntılı analiz etme yeteneğini kuvvetlendirme, fikirleri gerekçeleri ile savunabilme, farklı düşünceleri ve altında yatan sebepleri kavrayabilme, yaratıcı bir şekilde hayal gücünü kuvvetlendirme ve üreticiliği aktif hale getirmesi sağlanabilir.

2.2.3 Matthew Lipman Metodu

“Bilgi çağı olarak nitelendirilen günümüzde, bireylerin gelişen teknoloji ve bilime ayak uydurabilmeleri için sadece kendi öğrenmelerini kontrol edebilme becerilerine sahip olmaları yeterli değildir. Çağın gereksinimlerine ayak uydurabilecek bireylerin üst düzey düşünme becerilerinin gelişmiş olması gerekmektedir.”³⁶⁰ Hızlı bir şekilde endüstrileşme, modernleşme ve küreselleşme eşliğinde değişen ve dönüşen dünyada ekonomi, siyaset ve bilimsel gelişmelere toplumların ayak uydurabilmesi tek tek bireylerin gelişimi sayesinde gerçekleşecektir. Bu değişim ve dönüşüme karşı, akılcı, yaratıcı, ayrıntılı analiz edebilen, problemleri çözebilen, eleştirel düşünebilen neden sonuçları bağlantılı düşünüp aktarabilen, üreten ve bilgiye ulaşma yollarını bilen nesillerin yetiştirilmesi gerekir. Bu yetiştirme de ancak küçük yaşlardan itibaren felsefi bir eğitimle ileriki yaşlara hazırlanması sayesinde olacaktır. Bu bakımdan okullar da çocuklara bu düşünmeyi ve becerilerini sağlamaya yönelik bir eğitim uygular. *“Sosyal açıdan eğitimin en önemli işlevi öğrencilerin ülke sorunlarını anlama ve çözme kapasitelerini geliştirmektir. Temel insan hakları açısından da eğitimin öğrencilerin yeteneklerini ortaya çıkarması ve optimum düzeyde geliştirmesi beklenir. Böylece eğitimin birbiriyle yakından alakalı iki amacı; bireyleri daha yaratıcı hale getirerek topluma katkıda bulunma kapasitelerini artırmak ve potansiyellerini en üst düzeyde geliştirmelerine yardımcı olmak şeklinde özetlenebilir.*”³⁶¹ Bu uygulama da son yıllarda

---

³⁵⁹ M. Altıntaş, Age, s. 4

³⁶⁰ I. Taş, Age, s. 3

³⁶¹ Esin Akçum, 5-6 Yaş Çocuklarının Yaratıcılık ve Öğrenime Hazır Oluş Düzeylerine Okul Öncesi Eğitimin Etkisinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2005, s. 44

Matthew Lipman'ın Modeli olarak bilinen Çocuklar İçin Felsefe programı sayesinde gerçekleşmiş olacaktır. *“Program hem yapılandırıcılığın hem de sokratik sorgulamanın eğitimsel amaçlarını taşımaktadır.”*³⁶² Peki bu ne demektir? Felsefe bölümünde Antik Yunan da Sokrates'i bir nevi incelemiştik. Sokratik sorgulamada ise Sokrates'in hiçbir şey bilmediğinden hareketle merakı eşliğinde bilgileri öğrenmek için sürekli sorular sorarak sorgulama yapması vurgulanmaktadır. Tabi Sokrates birtakım özellikle matematik gibi bilgilerin doğuştan var olduğunu ve sorgulama sonucu ortaya çıkabileceklerini savunur. Ancak Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programının böyle bir gayesi yoktur. Sokratik yöntemin uygulanması demek soru sorarak karşıdaki çocuğu aktif hale getirmek demektir. Bu sayede çocuk zihinsel süreçlerini aktif bir şekilde kullanacaktır. *“ÇİFEP empati, işbirlikli düşünme, kendine güvenme, başarısızlıktan korkmama, kendini kontrol, akademik başarı, okuduğunu ve dinlediğini anlama, eleştirel ve yaratıcı düşünme, akıl yürütme ve üstbilişsel becerilerin gelişimini destekler. Ve bu bakımından dünyada 50'den fazla ülkede uygulanmaktadır.”*³⁶³ Bu ülkelerin başlıca amacı çocukluktan itibaren öncelikle eleştirel düşünme ve bunun sayesinde yaratıcılığın oluşmasıdır. Çünkü eleştirel düşüncenin öneminin farkına varan bu ülkeler bu sayede diğer ülkelere karşı geri kalmamasının yanında ileriye dönük işlevleri de olacaktır. *“Epstein'e göre (1999) eleştirel düşünme, çok fazla bilginin ve bizi ikna etmeye çalışan çok fazla kişinin olduğu dünyaya karşı bir savunmadır. Eleştirel düşünme yeteneği, bireyleri doğrulanmamış iddia ve düşünceler arasında bocalamaktan kurtarır.”*³⁶⁴ Bu bakımdan Çocuklar için Felsefe Eğitimi Programının temelindedir. Öyle ki *“çocuklar için felsefe (P4C) yaklaşımı, en temel tanımıyla felsefi diyalog yoluyla çocuklarda eleştirel düşünmenin geliştirilmesini amaçlayan pedagojik bir yöntemdir.”*³⁶⁵

*“Çocuklar için felsefe (P4C) yaklaşımını oluştururken Matthew Lipman'ın amacı; çocukların daha çok düşünen, ortaya bir yargı koyabilen, bu yargıyı savunabilen, gerekçelendirebilen, sorgulayabilen bireyler haline gelmelerine yardımcı olmaktır.”*³⁶⁶ Bir yetişkinin düşünceleri ve kalıp bilgileri üzerinde eğitim ile çok zor ve çok az değişim sağlanabilir. Çünkü çocuk çağlardan itibaren yüklenen gerek dış çevre gerek de aile ve

---

³⁶² I. Taş, Age, s. 4

³⁶³ Age, s. 3

³⁶⁴ Cenk Akbıyık- S. Sadi Seferoğlu, Eleştirel Düşünce Eğilimleri ve Akademik Başarı, Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt 3, sayı 32, s. 91

³⁶⁵ Fatma Avcı- Zeliha Özdağ, P4C Küçük Çocuklar, Büyük Fikirler eTwinnig Projesine Yönelik Öğretmenlerin Görüş ve Değerlendirmeleri, Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt 7, sayı 1, 2021, s. 215

³⁶⁶ Agm, s. 215

okul olsun birtakım inançlar, davranışlar, düşünceler ve kişilik oluşmuştur. Çocuk yaşlarda eğitim özellikle çocuklarda zihin kuramında olduğu gibi veya psikolojik ve bilimsel araştırmalarda olduğu gibi daha aktif, esnek, sorgulamaya açık bir dönem olduğundan daha etkili ve sağlamdır. Peki bu eğitim nasıl uygulanmalıdır?

“Sınıflarda oluşturulan felsefe çemberlerinde gerçekleştirilen soruşturmaların çıkış noktasını oluşturan ve “uyaran” olarak tanımlanan materyaller etkili bir felsefi soruşturma sürecinin ortaya koyulmasında oldukça önemlidir. Genel olarak çocuklar için felsefe eğitimi kapsamında oluşturulan felsefe oturumlarında öğrenci ve öğretmenlerinin paylaştığı kısa bir hikâye, resim, şiir, uygun bir eşya ya da materyaller adeta felsefi tartışmaların ateşleyicisi olarak kullanılmaktadır.”³⁶⁷ Öncelikle geleneksel sınıf düzeninden farklı olarak çember şeklinde, tüm öğrencilerin hem birbirini hem de uyarıcı olarak eğitimi başlatan öğretmeni görebilecek şekilde oturma düzeni oluşturulur. “Her grup 10 kişiden az, 15 kişiden fazla olmamalıdır. Kişi sayısının az olduğu gruplarda farklı fikirler daha zorlukla ortaya çıktığı için öğrencilerin birbirinden bir şey öğrenebilmesi zorlaşır, fazla olduğu gruplarda ise öğretmen yeterince söz hakkı veremediği için öğrencinin ilgisi dağılır.”³⁶⁸ Öğretmen elinde herhangi bir hikâye, şiir ya da başka bir materyal varsa bunu tanıtır. Nasıl bir konu işleneceğini ve ne kadar sürede olacağını kısaca anlatır. Daha sonra bu uyarıcı öğrenciler ile paylaşır. Örneğin hikâye ise bu hikâyeyi okur. Hikâye bittiğinde ise öğretmen “öğrencilerden okunan parça ile ilgili sorular üretmelerini ister. Her öğrencinin sorusu soranın adı da yanına eklenerek tahtaya yazılır. Bu hem onların kendilerine güvenmelerini sağlar hem de tartışmaya başlarken soru yöneltilecek öğrenciyi belirler. 5-10 soru yazdıktan sonra oylamaya geçilir. Öğrencilerden tartışmaya başlamak için en elverişli ya da en iyi biçimlendirilmiş soruları saptamak üzere soruları oylamaları istenir. Her öğrenci birden fazla oy verebilir. Soruların aldıkları oylar yanlarına yazılır.”³⁶⁹ konu ile alakalı, çocuklarda etkili bir zihinsel işlevini aktif hale getirmeye yönelik, felsefi düşünceler içeren, seçilen en çok oy alan sorulardan birini ilk olarak soruyu soran kişiye yöneltir. Kesin olarak doğru ya da yanlış bir cevabı olmayan bu ateşleyici sayesinde öğrenciler kendi fikirlerini özgürce paylaşmaya başlarlar. Eğer ki farklı düşüncelere sahip olan öğrenci ya da öğrenciler var ise bu düşüncelerini temellendirmeye, açıklamaya çalışırlar ki bu da akılcı ve yaratıcı bir biçimde, düşündüğünü etkili bir şekilde savunabilme yeteneklerini geliştirir. Böylece

---

³⁶⁷ Agm, s. 215

³⁶⁸ N. Direk, Küçük Prens Üzerine Düşünmek, s. 23

³⁶⁹ Age, s. 26

ortamda farklı düşüncelere saygı duyulma ve hatta kendi düşüncesinin eksik ya da yanlış bildiğini düşünen öğrencilerin karşı düşünceye geçerek kendini eğitsel anlamda sorgulamasına ve farklı fikirlerin de doğru olabileceğini düşünmesine etkili olur. “*Bu tür bir çalışma aşağı yukarı 40 dakika sürer.*”³⁷⁰ Felsefi tartışma ve sorular bittikten sonra öğretmen tarafından tartışılan konu ve sorular bir doğru ya da bir yanlış belirlenmeden toplanıp sonlandırılır. Aşağıdaki hikâyeler örnek olabilir.

““ÖRDEK, ÖLÜM VE LALE”

Bir süredir Ördeğin içinde tuhaf bir his vardı.

“Kimsin sen ve neden beni takip edip duruyorsun?”

“Sonunda beni fark etmene sevindim “Dedi ölüm. “Ben Ölümüm”

Ördek dehşetle irkildi. Başka türlü beklenemezdi.

“Beni almaya mı geldin?”

“Yeni gelmiş değilim doğduğun günden beri yanındayım zaten. Ne olur ne olmaz diye.”

“Ne olur ne olmaz diye mi?” diye sordu ördek

“Yani başına kötü bir şey gelirse diye. Ağır bir soğuk algınlığı veya bir kaza. Başımıza ne zaman ne geleceği belli olmaz.”

“Yani şimdi başıma böyle kötü bir şey mi gelecek? Bunun için mi geldin?”

“Kaza, soğuk algınlığı gibi şeylere hayat bakar, tıpkı siz ördeklerin başına gelebilecek diğer kötü şeyler gibi.” ...

Ölüm ördeğe dostça gülümsedi. Aslında bir an için kim olduğu unutulursa, ölüm çok hoş birisiydi.

“Göle gidelim mi?” diye sordu ördek. Ölüm bu sorudan çekiniyordu. Bir süre sonra, ölüm suya dalıp yiyecek aramanın kendisine göre bir iş olmadığını kabul etmek zorunda kaldı.

“Özür dilerim.” Dedi. “Bu nemli ortamdan çıkmam gerek.”

“Üşüdün mü?” diye sordu ördek. “Seni ısıtayım ister misin?”

Daha önce kimse ölüme böyle bir teklifte bulunmamıştı. Ertesi sabah ilk uyanan ördek oldu. Ölmemişim, diye düşündü kendi kendine...

“Bazı ördekler diyorlar ki ölünce melek oluyormuşsun ve bir bulutun üzerine oturup yukarıdan dünyayı seyrediyormuşsun.”

“Mümkündür.” Dedi ölüm. “Kanatlarınız var sonuçta.”

“Bazı ördeklerde diyorlar ki yerin altında çok derinlerde bir cehennem varmış. Eğer hayatta iyi bir ördek olmadıysan seni burada kızartıyorlarmış.”

---

³⁷⁰ Age, s. 27

“Siz ördeklerin ne kadar tuhaf hikayeleri varmış böyle. Ama kim bilir olabilir tabi.”

“N olduğunu sende bilmiyorsun öyle değil mi?” dedi ördek.

Ölüm başını kaldırıp bir an ördeğin yüzüne baktı. “Bugün ne yapalım?” diye sordu

“Bugün göle gitmeyelim, gerçekten heyecanlı bir şeyler yapalım.” Dedi ördek.

Ölüm rahatlamıştı. “Ağaca mı tırmanacağız?” diye sordu alaycı bir tonda.

Çok uzaklarda göl görünüyordu. Nasıl da sessiz ve tek başına öylece uzanıyordu. “Ben öldüğümde böyle olacak demek, göl tek başına kalacak bensiz.”

Ölüm bazen düşünceleri okuyabiliyordu. “Sen ölünce göl de yok olacak en azından senin için.”

“Emin misin?” diye sordu ördek şaşkınlıkla.

“Bir şeyden ne kadar emin olunabilirse.” Dedi ölüm.

“Bunu duyduğuma memnun oldum, o zaman gölün arkasından üzülmem gerekmeyecek.”

...

Sonraki haftalarda göle daha seyrek gittiler. Çoğunlukla çimenlikte oturdular ve çok az konuştular. Serin bir rüzgâr tüylerini yalayıp geçince ördek ilk defa üşüdüğünü hissetti.

“Üşüdüm.” Dedi ördek bir akşam “Beni biraz ısıtır mısın?”

Yumuşak kar taneleri uçuşarak yere doğru iniyordu. Bir şey olmuştu. Ölüm ördeğe baktı. Ördek nefes almıyordu. Kıpırdamadan öylece uzanıyordu. Ölüm, eliyle ördeğin dağılan tüylerini düzeltti. Daha sonra onu büyük nehre taşıdı. Nehir kenarına gelince ördeği dikkatle suya bıraktı ve onu hafifçe itti. Ölüm, uzun süre ördeğin arkasından baktı. Ördek gözden kaybolduğunda, Ölüm içinde keder gibi bir şey hissetti. Ama işte hayat böyle bir şeydi...”³⁷¹

Ölüm konusu genellikle aileler tarafından çocuklarını uzak tuttıkları konulardan biridir. Oysaki hayat kadar ölüm de doğal bir vaziyettir. Çocuklar hayatta mutlak bir gerçek olan ölüm kavramını bilmeli, doğal bir şekilde küçük yaşlardan itibaren benzer hikayeler eşliğinde bir gün aile fertlerinin, yakınlarının da ölebileceği gerçeğini içselleştirmelidir. Bu bir nevi farkındalıktır. Ölüm kavramının hikâye eşliğinde uygulanması ise; öğretmenin bir uyarıcı olarak uyarısını paylaştıktan sonra çocuklardan soru sormalarını istemesiyle başlayabilir. Bu sorular bize çocuğun sosyal çevresini, aile ortamını ve çocuğun iç dünyasını gösterebilir. Çocukların merak ettikleri sorular sırayla hocanın yanındaki küçük bir tahtaya yazılır. Genellikle bu sorular ölümün ne olduğu ya da ölümün korkulacak bir şey olup olmadığı ile ilgilidir. Öğretmen daha sonra bu soruları oylamaya sunar ve en çok oy alan soruyu, soruyu sorana yöneltir ve felsefi tartışmayı başlatır. Bu sorgulama da hikâye ölüm gibi bir olgunun çocuklara nasıl anlatılabileceğini

³⁷¹ Wolf Erlbruch, Ördek, Ölüm ve Lale, çev. Bahar Siber, Hep Kitap Teas Yayınları, İstanbul, 2021, s. 1-27

ve hatta bu olguyu nasıl felsefi diyalog eşliğinde içselleştirme, aktif bir şekilde zihnini kullanma ve sorgulama yapılabileceğini gösterir. Ölüm konusu ile çocukları hayata hazırlama ve birer farkındalık oluşturmanın yanında çocukların vicdanına yönelik hikayelerde Çocuklar için Felsefe Eğitimin temelindedir. Adalet, doğruluk, eşitlik, özgürlük ve yardımseverlik gibi temel kavramlar çocukların içselleştirmesi gereken kavramlardandır. Aşağıdaki Denizyıldızı örneğinde de Yardımseverlik kavramının hikayesini inceleyebiliriz.

““DENİZYILDIZI”

Adamın biri okyanus kıyısında yürüyüş yaparken telaşla denize bir şeyler atan bir adama rastlar. Biraz daha yaklaşınca bu kişinin sahile vurmuş deniz yıldızlarını toplayarak deniz attığını fark eder.

“Niçin onları denize atıyorsunuz?” diye sorar.

Topladıklarını hızla denize atmaya devam eden adam;

“Yaşamaları için.” Yanıtını verir.

Adam gülererek “İyi ama burada binlerce deniz yıldızı var. Hepsini kurtarmanıza imkân yok ki. Sizin bu çabanız neyi değiştirecek?” der.

Aceleyle yerden bir denizyıldızı daha alıp denize atan adam yüzen denizyıldızını göstererek;

“Bak onun için değişti.” Karşılığını verir.”³⁷²

Bir kişiye yardım etmek dünyayı değiştirmez ancak o kişinin tüm hayatını değiştirir. Bazı durumlarda çevremize yaptığımız birtakım ufak faydalar bizim için küçük bir yardım gibi görünse de karşı taraf adına büyük bir olay olabilir. Karşılık beklemeden yapılan insana, hayvanlara veya bitkilere dahi yapılan her yardım mutlaka evrene olumlu bir şekilde geri döner. Bir insana yapılan bir yardım ile o insanın bir öğretmen bir doktor olması gibi topluma yönelik faydaya dönüşebilir. Bir hayvan ya da bir bitkinin kurtarılması ile doğanın döngüsüne katkıda bulunulabilir. Bu bakımdan Çocuklar için Felsefe Eğitimi konumuzda temel kavramlardan biri olan Yardımseverlik kavramı Denizyıldızı hikayemiz ile tartışmaya sunulabilecek en iyi örneklerden biridir. Eğitim yalnızca okuma yazma öğretmek ya da birtakım gerekli bilgileri çocuklara aşlamak

---

³⁷² Nuran Direk, Çocuklarla Felsefe, Pan Yıancılık, İstanbul, 2021, s. 138-139

değildir. Eğitim aynı zamanda birer birey olan çocukların vicdanına ve iç dünyasında bir farkındalık oluşturacak bir etkidir.

“SEÇİM

Yürüye yürüye yolumu açtım

Kendimi köprü yapıp üstümden geçtim.

Soluğumda oluştu havam

Kendi havamda uçtum.

Yüz yüze yaptım denizlerimi

Kendi denizlerimden göçtüm.

Tırmanarak yükselttim kendi dağımı

Her gün daha yücelerini aştım.

Görmek için önümü yaktım kendimi

Kendi ateşime kendim düştüm.

Ne kuldan ne de Tanrı dan

Bu sonu kendime kendim seçtim.”³⁷³

Seçim nedir? Seçimlerimizi aslında kendimiz mi seçeriz? Seçimlerimizden sorumlu muyuz? Sorularını felsefi bir tartışma da kullanabiliriz. Çocuklar için Felsefe Eğitimi Programı yalnızca hikayelerden oluşmaz. Şiir, haber, makale gibi örneklerden oluşabileceğini söylemiştik. Yukarıdaki Seçim başlıklı ateşleyici de bir şiir örneğidir. Bu şiirimiz ile çocuklarda seçimlerden ve dolayısıyla özgürlük ve sorumluluk kavramlarını tartışmalarına yöneltebiliriz. Özgürlük ve sorumluluk kavramları pek çok filozof tarafından da tartışılan üzerinde pek çok fikirler olan kavramlardır. Jean Paul Sartre'nin de dediği gibi “özgür olmadığımız tek konu özgür olmaya mahkum olmaktır.” Doğduğumuz andan itibaren müthiş bir özgürlük çemberine sarılmış haldeyizdir. Önümüzdeki yollar ve sayısının sonsuz olup olmadığı ya da öncedeki davranışlardan olasılıkların tahmin edilip edilmeyeceği tartışılır. Ancak özgürlük nihayetinde gerçektir. Daha küçük yaşlarda çocuklarda merak duyguları sayesinde ve bu gibi şiirler eşliğinde özgürlüğü, özgürce yapabileceğimiz seçimleri ve seçimlerimizin nasıl bir sorumluluk

---

³⁷³ N. Direk, Age, s. 79

gerektirdiğini bilişsel becerilerini aktif şekilde kullanarak ayrıntılı analiz yapmalarına ve neden sonuç bağlantısı kurabilme gibi zihinsel aktiviteleri destekleyebiliriz.

“KAF DAĞI’NIN TEPESİNDEKİ KUŞ “ANKA”

Kuşların hükümdarı olan Simurg Anka, Bilgi Ağacının dallarında yaşayan bilge bir kuşmuş. Tüm kuşlar Simurg’a inanır, onun kendilerini kollayacağına ve zor günlerde kendilerini kurtaracağına güvenirmiş. Gel zaman git zaman kuşlar dünyasında işler ters gitmeye başlamış. Simurg bekleniyormuş. Ancak ne gelen varmış ne giden. Simurg ortada görünmedikçe varlığı sorgulanır ve de umutlar yiter olmuş. Derken bir gün uzak bir ülkede bir kuş sürüsü Simurg’un kanadından bir tüy bulmuş. Simurg’un var olduğunu anlayan tüm kuşlar toplanmışlar ve hep birlikte Simurg’un huzuruna varıp yardım istemeye karar vermişler. Ancak Simurg’un yuvası etekleri bulutların üzerinde olan Kaf Dağının tepesindeymiş. Oraya varmak için Yedi Dipsiz Vadiyi aşmak gerekirmiş. Kuşlar hep birlikte havalanmışlar. Yolda yorulanlar ve de düşenler olmuş. Vazgeçenlerde çoktaymış.

Önce Bülbül, Güle olan aşkını hatırlayıp geri dönmüş. Papağan o güzelim tüylerinin yıprandığını bahane etmiş, oysa tüyleri yüzünden kafese kapatılmış. Kartal yükseklerdeki krallığını hatırlayıp dönmüş geriye. Baykuş yıkıntılarını özlemiş. Balıkçıl ise bataklığın özlemine dayanamamış... vadiler üzerinden uçtukça sayıları gittikçe azalmış uçan kuşların. Beş vadiden geçen geçmiş. Altıncı vadi Şaşkınlık ve yedinci vadi Yokoluş da kalan kuşlar hepten umutlarını yitirmiş. Kaf dağına vardıklarında geriye sadece otuz kuş kalmış...

Simurg’un yuvasını bulduklarında öğrenmişler ki Simurg Anka “Otuz Kuş” demekmiş. Onlar birer Simurgmuş. Her biri birer Simurg...”³⁷⁴

Her bir insanın kendine has bir özü mevcuttur. Tek yumurta ikizi olarak doğan çocuklarda bile bireysel ilgi, yönelim, alan gibi farklılıklar vardır. Kişilerin bireysel farklılıklarının yanında yaşadığı aile, toplum, inançlar gibi farklı pek çok faktör vardır. Özellikle de okullar bu faktörleri göz önünde bulundurarak istenilen toplumda ihtiyaç duyulan bireylerde özgür düşüncüyü geliştirme amacı gütmelidir. “Toplum iş ve bu işleri yapan çalışanlar sistemi olarak tasarlanmıştır. Okullar bu sistemi öğreten öğretim

³⁷⁴ N. Direk, Age, s. 45-46

*makineleridir. Gençler için topluma dâhil olmanın başka bir giriş yolu yoktur. ... Okul ders içeriklerini ve ders planlarını bu çerçevede hazırlayarak öğrencilerin hayatlarını programlamaya çalışır.*³⁷⁵ Ancak, tamamen insanı programlamaya yönelik bir eğitim sistemi bireyi mutlu etmez, geliştirmez, iç dünyasına yönelip yaratıcı olduğu alanı dışa vurmasını sağlamaz. Bununla birlikte değişen ve dönüşen bu dünyada, ileriye yönelik, topluma faydalı ve farkındalığı gelişmiş bireyler ortaya çıkmaz. *“Eğer toplum insanlara etkileşimde bulunmak için anlamlı bir ortam sağlayamazsa, insan doğası engellenir, birey yeterli gelişimi gösteremez ve sonucunda birey kendisine önceden biçilen rolleri oynamak durumunda kalır.*³⁷⁶ Neredeyse her birimiz önceden belirlenmiş rollerimizi oynuyoruzdur. Esnaf, mühendis, doktor, inşaat üzerine çalışanlar ve buna benzer sayısız meslek mevcuttur. Ancak ya toplum ya devlet ya da aile tarafından rolümüz belirlenmiş ve oynamaya başlamışızdır. Peki gerçekten ne olmak ve ne yapmak isterdik?

Çocuklar için Felsefe Eğitimi Programı öncelikle bir farkındalık eğitimidir. Bu farkındalık da ancak sorgulama ve özgür düşünce ile meydana gelebilir. Tabi ki Simurg hikayesinde yukarıdaki ayrıntılı analizi çocuklardan çıkarım yapılması beklenmez. Ancak gerçekten ne olmak ya da ne yapmak istedikleri noktasında sorgulama yaptırılabilir.

---

³⁷⁵ Akt. Alper Bilgehan Yardımcı, Paul Goodman’ın Anarşist ve Özgürlükçü Eğitim Anlayışı: Escuela Moderna ve Summerhill School Örneği, s. 594. Paul Goodman, The Paul Goodman Reader, 2011, (Oakland California: PM Press) (Ed. By Taylor Stoehr).

³⁷⁶ Age, s. 593

3. SONUÇ

Felsefe merak ile başlar. Peki bu ne demektir? Dünyaya ilk kez gözlerini açan insanı yani bilimsel olarak geçmişe ait bilebildiğimiz yüzyıllarda mağaralarda yaşayan insanlardan bize ulaşanları incelediğimizde; birtakım güvenli ortamda yaşamak ve hayatta kalmak için geliştirdikleri icatları keşfetmişizdir. Bu da bize çevrelerini ve nerede olduklarını merak ettiklerini, düşünerek hayatta kalmak için bir şeyler geliştirdiklerini gösterir ki biz de zaten onlar ve günümüze kadar yaşayan tüm insanların bize bıraktıkları miras neticesinde bu noktaya gelmişizdir. Herhangi bir medeniyetin olmadığı, sadece ormanların ve yırtıcı hayvanların mevcut olduğu ortamda insan varlığı boş olan zihnini izlenimler ile doldurmaya başlamış, iklim koşulları ve beslenme ihtiyacı neticesinde coğrafi koşullarının uygun olduğu yerlere göç ederek göçebe halinde yaşamıştır. Eğitim açısından kendi türü olan çocuklarına ilk olarak nasıl güvende olacağını, nerelerde yaşayabileceğini, sığınabileceğini ve de nasıl karnını doyurabileceğini öğretmiştir. Felsefe ise merak etmeye başlandığı andan itibaren kendini göstermiş, insan merak edip düşünmeye başladığı andan itibaren gün yüzüne çıkmıştır. Bu bakımdan tüm bilimlerin ve disiplinlerin temel yapı taşıdır. Birinci bölümde ele aldığımız üzere İlkçağlarda her ne kadar felsefe ve eğitimin varlığından bahsetsek de bu eğitim ve felsefeyi sistemli, mantıklı ve tutarlı bir seyir içinde olduğundan bahsedemeyiz. Ne zaman medeniyetler ve toplumlar oluşmuş, o zaman eğitim daha sistemli hale gelmiştir. Çünkü her toplum ve o toplumu yönetenler mutlaka kendi içinde hem kendi toplumuna faydalı hem de dış tehditlere karşı eğitilmiş, kendine has kültürünü bilen üretken bireyler ister. Bu bakımdan her toplumda farklı farklı felsefeler ve eğitim uygulamaları olduğu gibi her çağda da değişim göstermiştir.

Öncelikle mağaralarda yaşayan insanların belli gruplar halinde yaşamaları, belli başlı hayvanları evcilleştirme çabaları ve de ateşin bulunması gibi faktörler insanları toplu halde yaşamalarına ve tarım kültürünün oluşmasını sağlamıştır. Bu gruplar halinde yaşayan toplulukların önemlilerinden biri Sümer Medeniyetidir. Sistemli bir felsefe ve eğitim mevcut olmasa da bir ulus olarak yaşadıklarından, özellikle de yazıyı keşfetmelerinden dolayı Sümerliler ile tarih başlar. Sümerliler yazıyı keşfettikten sonra matematik, tıp, astronomi alanlarında çalışmışlar ve kendilerini geliştirmişlerdir. Ancak; Biz nereden geldik? Nasıl yaşamalıyım? Gibi sorular üzerinde düşünüp temellendirme yapmadıklarından dolayı sistemli ve tutarlı bir felsefe mevcut değildir. Yazının

keşfedilmesi, bir medeniyet içinde yaşanması, tarıma geçilmesi ve ticaretin başlaması Antik Yunan da sistemli ve tutarlı bir felsefenin ve eğitimin doğmasına ön ayak olmuştur.

Antik Yunan'da Şehir Devletleri kurulmadan, okullar açılmadan ve yazıya geçilmeden önce eğitim çocuklara aileleri tarafından veriliyordu. Ancak yazıya geçildikten sonra eğitim sistemi ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Yazıya geçilmeden önce eğitim o dönemlerde etkili olan düşünürler Homeros ve Hesiodos'un destanları örnek alınarak verilirken yazıya geçildikten ve de Mısır, Babil gibi ülkelerle ve kültürleriyle matematik, astronomi, tıp, geometri ve din gibi pek çok alanda etkileşim halinde olunduktan sonra bu etkileşim ve filozofların yeni fikirlerinin birleşmesi sayesinde felsefe doğmuştur. Öncelikle Sokrates öncesi olarak adlandırılan doğa filozofları (Thales, Herakleitos...) sadece pratik ihtiyaçlarla kalmayıp evreni sorgulamaya başlaması, tabiata, doğaya, varlığa ve Arkhe sorunu üzerine yönelmesi ve mantıklı temellendirmesi üzerine sistemli, tutarlı, mantıklı, daha demokratik dolayısıyla daha özgürlükçü ve evrene yönelmiş bir felsefe ve eğitimin doğmasına öncü olmuşlardır. Felsefi açıdan sorgulamalar evrenin ve dünyanın kendisine yönelik, eğitim ise daha çok pratik ihtiyaçlara karşılık vermesi yönünde olmuştur. Felsefe tam anlamıyla Mitostan Logosa geçmiştir. Yani mitolojik ve destansal olandan akılsal olana geçilmiştir. Felsefe evreni açıklama yönünde ilerler iken Sofistler ve Sokrates ile de insana ve insan felsefesine dönüşmüş, Sofistler ve Sokrates'ten önce Antik Çağ filozofları doğa felsefesine ve doğanın temel ilkesi üzerine düşünmekte ve temellendirmeler yapmaktayken, Sofistler ve Sokrates ile bu durum değişmiş ve artık tamamen insan felsefesine geçilmiştir. Nasıl ki Sokrates ile tamamen insan felsefesine yönelim olduysa Helenistik dönemde de tamamen insan felsefesine ve ahlaka geçiş olmuştur. Antik Yunan da Helenistik diye adlandırdığımız dönem karma bir etkileşimli dönemdir. Büyük İskender'in seferlerinden sonra Antik Yunan mirası ile doğu düşüncesi bir imparatorluk altında birleşmiş, kaynaşmış ve Ortaçağ gibi karanlık ve dini bir dönemin de oluşmasına ön ayak olmuştur.

Ortaçağ'a gelindiğinde ise, insan ve dünya yani evren kötü bir yer ve varlık olduğundan dolayı araştırılmaması, sorgulanmaması ve keşfedilmemesi gerekenler olarak düşünülmüş, tamamen Tanrı merkezli bir anlayış gelişmiştir. Dinin başlangıcında Âdem ile Havva'nın felsefenin temeli olan merak duygusu ile suç işlemeleri, merak duygusunu ve sorgulamayı bir kenara bırakarak insanların sadece sorgusuz sualsiz inanmasına ve felsefenin de yok olmasına sebep olmuştur. Dini dogmalar açık ve bellidir. Yeniden üzerinde düşünmeye, araştırmaya hele ki sorgulamaya hiç gerek yoktur. Evren,

Dünya, Doğa ve de insanın kendisinin bile araştırılmasına gerek yoktur. Tüm bilgiler dini dogmalarda mevcuttur. Önemli olan ve yapılması gereken bu dini dogmaları akıl ve felsefe eşliğinde temellendirmektir. Tabi ki felsefe ve eğitim tamamen yok değildir, ancak felsefe Tanrıyı kanıtlamak, temellendirme için eğitim ise Tanrının itaatlerine uymak olarak kendini gösterir. Genel hatlarıyla yukarıdaki gibi devam eden Ortaçağ Dönemi kendi içinde de dönemlere ayrılır.

Antik dönemin kapanması ile Monastik (tek Tanrı inancı) Ortaçağ da yaygınlaşmıştı. Antik dönemin kapanması ve yaklaşık 8. Yüzyıla kadar olan Patristik olarak adlandırılan dönemde tamamıyla dini savunma ve koruma ön planda idi. Daha sonrasında savaşlar neticesinde İslam dünyasındaki gelişmeler Antik gelenek ile 12 yüzyıl Skolastik Hristiyan düşüncesi arasında köprü haline gelmiş, Antik mirası unutan Batıya yeniden hatırlatmış ve öğretmiştir. İslam ile etkileşim sonucu Batı dünyasında Aristoteles'in eserleri Arapçadan çevrilmiş ve Üniversitelerin kurulması ile de eğitim de bir üst düzeye çıkmıştır. Bunun yanında Karolenj Rönesans'ı da eğitimin yaygınlaşması ve gelişmesi sayesinde eğitimde ciddi derecede ilerlemeler görülmeye başlanmıştır. Ayrıca bu dönemde ekonomik nedenlerden başlayan göçebelikten çıkış ve yerleşik hayat insanlar arasında eğitimin öneminin daha da anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Ekonominin sayesinde canlanan kentleşme Avrupa da bilim ve eğitimi başlattı. Yaşam koşullarının iyileşmesi şehirlerin de gelişmesini sağladı. 11 ile 14. Yüzyılın sonuna doğru olan bu dönemler arasında İslam kültürü, Tercüme hareketleri, Üniversitelerin Kurulması ve de Kentlerin yani Şehirlerin yerleşik hayata geçmesi gibi gelişmeler Rönesans gibi aydınlık bir döneme geçişi sağlamıştır.

Bin yıllık bir karanlık dönemde dalgalanmalar sonucu Rönesans ile dine karşı bir darbe gelmiştir. İstanbul'un fethi, ulus devletlerinin ortaya çıkması, bilimin ön plana çıkması ve bilimsel gelişmeler, dogmatik bilgilerin sorgulanmaya başlaması ve insanların artık bireysel çıkarlarını koruması ve bireysel çıkarları noktasında hangi ulusta yaşıyorsa kendi ulusunun da çıkarlarını korumaya başlaması, bu gelişmelerin yanında Antik dünyaya yeniden dönüş, eserlerin incelenmesi, okunması, tekrardan düşünme ve sorgulama ortamını da yaratmış ve Rönesans tamamıyla başlamıştır. Daha önceleri temelleri atılan bu yeniden doğuş hareketi İstanbul'un da fethedilmesi ile diğer ülke ve kültürlerle yayılmış ve Aydınlanma felsefesini doğurmuştur.

Metot Çağı dediğimiz 17. Yüzyılda ise evrene ilgi ve insan aklına dolayısıyla insan aklı ile yapılan matematik disiplinine son derece önem verilmiştir. Tekrardan

dünyaya gözlerini açan insan Aydınlanma ile de ulus devletlerin kurulması, bireylerin kendi hak ve özgürlüklerinin bilincinde olması neticesinde daha evrensel bilgilerin, fayda sağlayan bilimsel keşiflerin, daha da özele inerek kişinin kimliği yani bir birey olarak özünün keşfedilmesine kadar ilerlemiştir. Öyle ki evrensel ve küreselleşen günümüz dünyasında farklı eğitim ve felsefe fikirlerine önyak olmuştur. Bunlardan bir tanesi de Çocuklar için felsefe eğitimi programıdır. Tezimizin ikinci bölümünde yer alan Çocuklar için Felsefe Eğitimi Programı tamamen birden var olmuş bir düşünce değildir. Temeline bakıldığında hep bir daha önceden oluşan bir sebepler silsilesi ile karşılaşıldığından il k bölümde tamamen eğitim, felsefe ve çocuğun tarihteki her ayrı çağdaki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur.

Bir birey; evren yani dünya, toplum yani ulusu ve devleti, bireysel olarak da özü ile bağlantılı olan bir varlıktır. Ne kendi özünden ayrı ne toplumdaki ayrı ne de evren ile ilişkisinden ayrıdır. Bu bakımdan bireyi psikolojik, felsefik, deneysel ve sosyal yönü ile ele almak ve eğitmek gerekir. Bu eğitim ilk olarak bizi John Dewey'in Demokratik Eğitim Modeline ve daha sonra onun biraz daha özelleşmiş ve ayrıntılı hali olan Matthew Lipman'ın Çocuklar için felsefe eğitimine ulaştırır. John Dewey çocuklar için eğitim noktasında, eğitim üzerine çalışmaları başta Amerika olmak üzere tüm dünyayı etkilemiş, Türkiye de Atatürk sayesinde bu etkiden faydalanmıştır. Dewey öncelikle bu yaşadığımız çağda geleneksel eğitim modelinin kesinlikle bir toplumu ileriye götürmek ve bireyin özüne katkı sağlamasının aksine herhangi katkı sağlamadan, çocukların gelişim ve kendini gerçekleştirme noktasında eksik kaldığını bunun da topluma gelecek yıllarda zararlı olacağını vurgulamıştır. Geleneksel eğitimini eleştirirken tamamen ezbercilik üzerine kurulmasını, öğretmenin otoriter yani öğretmen merkezli olmasını, öğrencilerin birer asker gibi komut üzerine ve pasif olmasını buna sebep de çocuklarda herhangi bir merak, sorgulama, zihinsel aktivite, deneyim veya tecrübe bulunmadığından ne kendini gerçekleştirebilecek ne de yaratıcı bir şekilde üretici olup değişen topluma faydalı olamayacağını vurgulamıştır. Geleneksel eğitimin aksine vurguladığı Demokratik eğitim modeli, ilerlemeci, yeniden kurmacı ve yapılandırmacı eğitim modellerini de içine alan demokrasi, felsefe, psikoloji ve deneyim ile harmanlanan bir eğitim modelidir.

Eğitim de neredeyse tüm eğitim reformcuların vurguladığı Demokrasi kavramı kendi içinde laiklik, eşitlik, liberal ve evrenselliği barındırdığından bir eğitim de olmazsa olmaz denilen bir kavramdır. Bir toplumu ileriye götürecek, bireyleri kendi özlerinin istediğini keşfetmesine yardımcı olacak ve eğitimin öğretme noktasında temel prensibi

demokrasidir. Çünkü ancak demokratik bir toplumda herkes ırk, dil, din daha özelleştirirsek düşünce, ekonomik ve sosyal statü farketmeksizin eşit ve özgürdür. Temelde insan olmanın verdiği eşitlik çocuklarda farklılıklara saygı duymayı ve işbirlikli öğrenmeyi meydana getirecektir. Felsefe ise merak ve sorgulamanın yanında Dewey için Darwin'in Evrim teorisi ve bunun sonucu pragmatizm yani faydayı esas alması noktasında önemlidir. Pragmatizm bu noktada bencillik olarak algılanmamalıdır. İnsan dünyaya bir kez gelir ve öldükten sonra da ne olacağı konusunda emin değildir. Gerçeklik alanı dünya olan insan özüne hâkim olup hem kendine hem de toplumuna faydalı bir hayat yaşamalıdır. İnsan biyolojik bir evrimin ürünüdür. Bu bakımdan zihin ve beden yani özü ve bedeni birbirinden ayrı değildir. Psikolojik olarak ayrıntılı ele alacak olursak çağdaş dünya; iç dünyaya, ilgi ve arzulara, bireyin kendisine yönelmesine olanak sağlamıştır. Çocuk bir toplumla iç içe yaşamasından dolayı bedensel bir varlık olmasının yanında bir de özü olması bakımından içsel bir varlıktır. Özü, arzu ve istekleri ve dürtüleri ile hareket eden çocuk doğadan yani dış dünyadan bağımsız olmadığından deneyimleri ve tecrübeleri sonucu bilgiyi ve öğrenmeyi oluşturur. Genel olarak Konumuzun da gereği Çocuklar için Felsefe Eğitimi Programı için Ortaçağ ve sonrası çağdaş dünyanın gerektirdiği değişim ve dönüşümler Dewey ile oldukça geliştirilip ele alınmış Çocuklar için Felsefe eğitimine de temel yapı taşı olarak kaynaklık etmiştir.

Matthew Lipman'ın (P4C) Eğitim Programı; merak eden çocuğu temele alan, saf bakış açısı ile çocukların zihinlerine herhangi bir duvar örülmeden, kalıp bilgiler yerleşmeden üst düzey düşünme becerileri kazandırma, eleştirel düşünme, muhakeme edebilme, analitik ve tutarlı düşünme, değişen ve dönüşen bu dünyada problemleri hızlıca kavrayıp çözebilme, neden sonuç arasında güçlü bağlantı kurabilme, fikirleri gerekçeleri ile savunabilme ve farklı olana saygılı olabilme gibi pek çok özelliği kazandırır. Program yalnızca çocuğun psikolojik, felsefi ve kendi özünün farkına varması ve gelişmesinin yanı sıra, bir devlet bir ulusa bağlı olarak vatandaş olmanın en iyi yönünü açığa çıkartır. Tüm uluslar genel olarak toplumuna faydalı, zararı olmayan aksine üretken, verimli ve her alanda mutlu olan bireyler ister. Bu bakımdan Çocuklar için Felsefe Eğitimi Programı yalnızca okulda okunup biten bir program değil, hem bir yetişkin olacak olan çocuğun gelişmesi ve ileride özünün farkına varıp istediği gibi hayat yaşaması hem de toplumuna faydalı yaşamasını sağlar. Peki bu kuram nasıl uygulanmalıdır?

Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programı bir öğretmen ve 8-10 kişilik grup olacak şekilde 4-6 yaş arası çocuklarla çember şeklinde oturarak hikâye, şiir, makale veya günlük

bir haber gibi bir kaynak eşliğinde yapılan felsefi olarak merak ve sorgulamaya dayalı bir programdır. Buradaki amaç öğretmenin bir şeyler anlatması ve de öğrencilerin pasif halde dinlemesi değildir. Öğretmen ateşleyicisi her ne ise onu okur ve konu ile alakalı doğru veya kesin yanlışı olmayan bir soru sorarak felsefi sorgulamayı başlatır. Her bir öğrencinin kendi özüne ait farklılıklarının yanında aile standartları, maddi durumu, inançları gibi özellikleri de mevcuttur. Ki zaten Türkiye de kendi içinde farklı din, dil ve ırktan insanlar barındırdığından farklı fikir, düşünce, davranış ve sorgulama oluşmasına müsaittir. Her öğrenci kendi düşüncesini söz hakkı alarak ifade edebilir. Öğrencilerden farklı düşüncelere sahip olanlar ise arkadaşlarının düşüncelerini dinleyerek ya mantıklı bularak kendilerine fikir edinirler ya da mantıksız bularak karşı tez savunabilirler. Uygulamanın en önemli özelliğinden biri bu fikirlerin bir dış uyarıcı tarafından verilmesi değil, öğrencinin tamamen iç dünyasında kendi sorgulama ve çıkarım yapması neticesinde bir fikir oluşturmasıdır. Öğrenci bu noktada her zaman aktiftir. Bu kapsamda tez de çocuklar için felsefe eğitiminin önemi, çocukların sorgulama ve özgür düşünme gibi yetilerinin kazandırılması bakımından önem teşkil etmektedir.

4. KAYNAKÇA

- Akbyık, C.- Seferoğlu, Sadi S. (2006). Eleştirel Düşünce Eğilimleri ve Akademik Başarı, Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt 3, sayı 32.
- Akçum, E. (2005). 5-6 Yaş Çocuklarının Yaratıcılık ve Öğrenime Hazır Oluş Düzeylerine Okul Öncesi Eğitimin Etkisinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Alatlı, A. (2010). Batı'ya Yön Veren Metinler 2 Rönesans Protestan Reformu, İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Altıntaş, M. (2014). Çocuklar İçin Zihin Kuramı Test Bataryasının 4-5 Yaş Türk Çocuklarına Uyarlanması, Geçerlilik Güvenirlik Çalışması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Altıntop Akabik, C. (2019). Stoacı Geleneğin Determinist Çizgisinde Seneca'nın Özgürlük Anlayışı, Bursa.
- Altuner, İ. (2017). Rönesans ve Modern Dönemde Değerlerin Teolojik, Metafizik ve Bilimsel Açından Konumu, İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 9.
- Arslan, A. (2006). İlkçağ Felsefe Tarihi Sofistler'den Platon'a, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Arslan, M. (2007). Eğitimde Yapılandırmacı Yaklaşımlar, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, cilt 40, sayı 1.
- Aster, Ernst V. (2005). İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi, çev. Vural Okur, İm Yayınları, İstanbul.
- Atay, Z. (2009). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 5-6 Yaş Öğrencilerinin Yaratıcılık Düzeylerinin Yaş, Cinsiyet ve Ebeveyn Eğitim Durumlarına Göre İncelenmesi: Ereğli Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Atkinson, Richard C.- Hoeksema, Susan N. (1999). Psikolojiye Giriş, çev. Yavuz Alogan, Arkadaş Yayınları, Ankara.
- Avcı, F.- Özdağ, Z. (2021). P4C Küçük Çocuklar, Büyük Fikirler eTwinnig Projesine Yönelik Öğretmenlerin Görüş ve Değerlendirmeleri, Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt 7, sayı 1.
- Aydın, A. (2015). Felsefe Düşünce Tarihi, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Aydın, Muhammet Ş.- Karakelle, S. (2016). 3-4 Yaş Çocuklarında Zihin Kuramı ve Kendini Düzenleme Becerisinin Yardım Davranışları Üzerindeki Etkisi, Nesne Psikolojisi Dergisi, cilt 4, sayı 8.
- Aytaç, K. (1972). Avrupa Eğitim Tarihi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Bakır, K. (2009). Roma da Felsefe, Stoa Ahlakı, Kölelik ve İmparatorluk Epiktetos ve Marcus Aurelius, Doğu Batı Düşünce Dergisi, yıl 11, sayı 50.
- Bakır, K. (2015). Demokratik Eğitim John Dewey'in Eğitim Felsefesi Üzerine, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

- Baykent, Ufuk Ö. (2018). Sokrates Öncesi Felsefede Arkhe Sorunu, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, cilt 5, sayı 5.
- Baymur, F. (1973). Genel Psikoloji, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul.
- Bayrak, C. (2019). Eğitim Psikolojisi, Anadolu Üniversitesi yayınları, Eskişehir.
- Bayraktar, M. (2014). İslam Felsefesine Giriş, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Bender, Merih T. (2005). John Dewey'nin Eğitime Bakışı Üzerine Yeni Bir Yorum, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt 6, sayı 1.
- Binbaşoğlu, C. (2005). Türk Eğitim Düşünce Tarihi, Anı Yayınları, Ankara.
- Blanck, H. (2000). Antikçağ da Kitap, çev. Zehra Aksu Yılmaz, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Bloch, E. (2002). Rönesans Felsefesi, çev. Hüsen Portakal, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Bredkamp, S. (2015). Çev. Hatice Zeynep İnan- Taşkın İnan, Erken Çocukluk Eğitiminde Etkili Uygulamalar, Ankara.
- Cevizci, A. (2012). Felsefe Tarihi, Say Yayınları, İstanbul.
- Coşğun, S. (2011). Eski Yunan'da Çocukların ve Gençlerin Eğitimi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- ÇAM, Fatma B. (2016). Eğitim Sisteminin Ortaya Çıkışı ve Antik Yunan Eğitim Anlayışının Temelleri, Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt 5, sayı 2, Bartın.
- Çam, Fatma B. (2016). Eğitim Sisteminin Ortaya Çıkışı ve Antik Yunan Eğitim Anlayışının Temelleri, Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, Bartın.
- Çelikkol, S. (2019). Stoa Felsefesinin Temel Görüşleri Üzerine Bir İnceleme, Bilimname, sayı 1.
- Çotuksöken B- Babür, B. (2011). Metinlerle Ortaçağda Felsefe, Bilgesu Yayınları, Ankara.
- Çüçen, A. K. (2000), Ortaçağ Felsefesi Tarihi, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Çüçen, A. K. (2006). Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 25, sayı 34.
- Çüçen, A. K. (2013). Felsefeye Giriş, Sentez Yayınları, Ankara.
- Çüçen, A. K. (2015). Felsefeye Giriş, Asa kitabevi, Bursa.
- Dewey, J. (2007). Deneyim ve Eğitim, çev. Sinan Akıllı, Odtü Yayıncılık, Ankara.
- Dewey, J. (2020). Eğitimde Ahlak İlkeleri, çev. Süleyman Aydın, Mak Grup Medya Yayınları, Ankara.
- Dewey, J. (2021). Felsefenin Yeniden İnşası, çev. Süleyman Aydın, Max Grup Medya Yayınları, Ankara.
- Dewey, J. (2021). Günümüzde Eğitim, çev. Bahri Ata- Talip Öztürk, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Direk, N. (2016). Küçük Prens Üzerine Düşünmek, Pan Yayıncılık, İstanbul.

- Direk, N. (2020). Filozof Çocuk: Çocuklarla Felsefe Konuşmaları, Pan Yayıncılık, İstanbul.
- Direk, N. (2021). Çocuklarla Felsefe, Pan Yayıncılık, İstanbul.
- Doğan, N. (2003). Pragmatizmin Felsefi Temelleri, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı 20.
- Durmuş, İ. (2018). Sümerlilerin Kökeni ve Kültürü, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, cilt 5, sayı 17.
- Eco, U. (2014). Ortaçağ Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar, çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Basım Yayınları, İstanbul.
- Eco, U. (2015). Gülün Adı, çev. Şadan Karadeniz, Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Eliade, M. (2003). Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Muhammed'den Reform Çağına, çev. Ali Berktaş, Kabalcı yayınları, İstanbul.
- Erdem, C.- Eğmir, E. (2020). Demokrasi ve Eğitim; Kavramsal bir İnceleme, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 22, TBMM2'nin 100. Yılı ve Milli İrade Özel Sayısı.
- Erdoğan, P. (2018). Çocuklarla Felsefe Yaklaşımının Düşünsel, Tarihi ve Sosyal Temelleri Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Ergin, Yusuf G. (2015). Antik Yunan Sosyal Tarihi, Ders Notu, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul.
- Ergün, M. (2009). Rus Eğitiminde Batılılaşma Çabaları ve Reformlar, Kurumsal Eğitim Bilim Dergisi, Cilt 2, Sayı 1.
- Ergün, M. (2016). Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişimi cilt 1, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Ergün, M. (2021). Eğitim Felsefesi, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Erlbruch, W. (2021). Ördek, Ölüm ve Lale, çev. Bahar Siber, Hep Kitap Teas Yayınları, İstanbul.
- Eroğlu, A. (2011). John Dewey'de Deneyim ve Sanat, Doktora Tezi, Erzurum.
- Genç, Ö. (2012). Charlemagne ve Karolenj Rönesansı, Doktora tezi, Ankara.
- Goodman, P. (2011). The Paul Goodman Reader (Oakland California: PM Press) (Ed. By Taylor Stoehr).
- Goff J. L Jean Louis S. (2011). Çocuklar için Ortaçağ, çev. Orçun Türkay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Gökberk, M. (1997). Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk, Yenigün Haber Ajansı Basım ve Yayınları.
- Gökberk, M. (2016). Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Graudy, R. (2007). İnsanlığın Medeniyet Destanı, çev. Cemal Aydın, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul.

- Gümüş, Tolga. T. (2010). Ortaçağ'dan Erken Modern Döneme Batı Avrupa'da Eğitim Tarihi: Yeni Yaklaşımlar, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt 6, sayı 1.
- Güven, İ. (2009). Uygarlık Tarihi, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Güven, M. (2019). Eğitim Psikolojisi, (Ünite 6), Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (1995). Düşünce Tarihi, Remzi Kitabevi Yayınları.
- Hotaman, D. (2017). Eğitim Programlarının Geliştirilmesinde Felsefenin Rolü, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt 13, sayı 2.
- İnaç, H.- Evcim, H (2018). Patristik Felsefe Bağlamında Hristiyanlığın ve Feodalitenin Sosyopolitik Analizi, İzlek Akademik Dergisi, cilt 1, sayı 1.
- İnalçık, H. (2013). Rönesans Avrupası Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kabaca, T. (2002). Bir Öğrenme ve Öğretme Yaklaşımı: Yapılandırmacılık (Constructivism), Doktora Tezi Ödevi, Ankara.
- Kahraman, H. (2016). Çağdaş Felsefe Öncesi Düşüncede Akıl-İlerleme İlişkisi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 20, sayı 4.
- Kahraman, Özlem G. (2012). Zihin Kuramına Dayalı Eğitim Programının 48-60 Aylık Çocukların Bilişsel Bakış Açısı Becerileri ve Prososyal Davranışları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Kant, I. (2005). Aydınlanma Nedir? , Çev. Atilla Yayla, Liberal Düşünme Dergisi, Cilt 10, no 38-39.
- Kantarcı, Z. (2013). Sokrates ve Eğitim Felsefesi, Mavi Atlas GŞÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, sayı 1.
- Karadağ, E.- Baloğlu, N. (2009). Okul Yöneticilerinin Eğitim Felsefesi Akımlarını Benimseme Düzeylerine ilişkin Ampirik Bir Çalışma, Kaygı Dergisi.
- Karaman, Mehmet A. (2018). Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 44.
- Keskin, M.- Şahin, M. (2018). Eğitimde İlerlemeçilik, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, cilt 7, sayı 3.
- Kılıç, E. (2016). Platon'un Devlet Diyalogu Bağlamında Eğitim Anlayışı, Felsefe Arkivi, sayı 45.
- Kıvanç, Z.- Aydın, A. (2019). John Dewey'in Demokratik Yaşam Felsefesinin Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programlarına yansımaları: Türkiye ve Yeni Zelanda Örneği, JOTCS Dergisi, cilt 4, sayı 1.
- Koyre, A. (1994). Yeniçağ Biliminin Doğuşu Bilimsel Düşüncenin Tarihi Üzerine İncelemeler, çev. Kurtuluş Dinçer, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Köroğlu, K. (2012). Eski Mezopotamya Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kramer, Samuel N. (1999). Tarih Sümer de Başlar Yazılı Tarihteki Otuz dokuz İlk, çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınları, İstanbul.

- Kramer, Samuel N. (2002). Sumerler Tarihleri Kùltùrleri ve Karakterleri, çev. Özcan Buze, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Küçük, S. (2015). Ortaçağ da Hristiyanlık ve İslam Dinlerinin Felsefe ve Bilim Üzerindeki Etkileri, Alevilik Bektaşılık Araştırmaları Dergisi, 11.
- Küken, G. (2001). Ortaçağ'da Eğitim Felsefesi, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Martin, Thomas R. (2012). Eski Yunan Tarihöncesinden Helenistik Çağ'a, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Say Yayınları, İstanbul.
- Marx, K.- Engels, F. (2018). Manifest Der Kommunistischen Partei, Çev. Tanıl Bora, Komünist Manifesto, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Memiş, E. (2009). Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, Ekin Yayınları, Bursa.
- Michelet, J. (1998). Rönesans, çev. Kazım Berker, Çağdaş Matbaacılık Yayınları.
- Nietzsche, Friedrich W. (2017). Böyle Buyurdu Zerdüşt, Çev. Cenk Çelebi, İndigo Yayınları, İstanbul.
- Özodaşık, M. (1997). Cumhuriyet Eğitiminde Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları, Doktora Tezi, Konya.
- Öztürk, M. (2008). John Dewey'in Eğitim Felsefesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul.
- Öztürk, Z.- Şimşek, A. (2019). Tarih Öncesi Dönemde İlk Barınma Alanları ile Anadolu'daki Körtik Tepe Hallan Çemi Nevali Çöri ve Aşıklı Höyük Yerleşimlerinde, İnanç ve kültürün Etkisinin İncelenmesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, cilt 1, sayı 3.
- Piaget, J. (2016). çev. İsmail Hakkı Yılmaz, Zeka Psikolojisi, Pinhan Yayınları, İstanbul.
- Platon, (2007). Yasalar, çev. Candan Şentuna – Saffet Babür, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 643 c d.
- Purpul, İ. (2006). Eğitim de Ezbersiz Günlere Doğru, Akasya Kitap Yayınları, Ankara.
- Rukancı F, Anameriç H. (2004). Ortaçağ'da ilk Üniversiteler: Studium Generale, Felsefe Dünyası, cilt 1, sayı 39, Ankara.
- Russell, B. (2001). Batı Felsefesi Tarihi İlk Çağ, çev. Erol Esençay, İlyas Yayınları, İzmir.
- Sağlam, Halil İ. (2006). Türkiye'deki Davranışçı ve Yapılandırmacı Sosyal Bilgiler Öğretim Uygulamalarının Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Erzurum.
- Sarıca, M. (1981). Fransız İhtilali, Kutupyıldızı Kitaplığı Yayınları.
- Sebetci, H. (2016). 11. 12. Yüzyıllarda Ortaçağ Avrupasının Eğitime Genel Yaklaşımı, Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, Sakarya.
- Selvi, K.- Sönmez, B. (2014). John Dewey: Okul Toplum ve Eğitim, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sözlü Bildiri.
- Sert Ağır, M. (2010). Çağdaş Psikoloji Akımları, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul.

- Shook, John R. (2002). Dewey'in Pedagojik İnançlarının Felsefi Bağlamı, çev. Celal Türer, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi 2, sayı 1.
- Shook, John R. (2021). Pragmatizm Peirce, James, Dewey, çev. Celal Türer, Mak Grup Medya Yayınları, Ankara.
- Sormaz Ögüt, F. (2019). Felsefi Düşünmenin Önemi ve Çocuklar İçin Felsefe, Doktora Tezi, İstanbul.
- Sözer, Mehmet A.- Sel, B. (2015). John Dewey'in Görüşlerinin Ontolojik ve Epistemolojik Temelde İrdelenmesi, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt 16, sayı 3.
- Şahin, B- Çobanoğlu, C. (2019). Zihin Kuramı: Gelişimi, Nörobiyoloji, İlişkili Alanlar ve Nörogelişimsel Bozukluklar, Psikiyatri de Güncel Yaklaşımlar Dergisi, cilt 11, sayı 1.
- Taş, I. (2017). Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programının 48-72 Aylık Çocukların Zihin Kuramı ve Yaratıcılıklarına Etkisi, Doktora Tezi, Adana.
- Taşdelen, V. (2014). Felsefenin Gülümseyen Yüzü Çocuklarla Felsefe, Türk Dili <http://tdk.org.tr/>.
- Taştekin, O. (2019). 18. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Eğitim Kurumları, Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, cilt 23, sayı 3, Erzincan.
- Tekin, O. (1998). Eski Yunan Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Toprak, Gül N. (2008). Cumhuriyetin İlk Döneminde Türk Eğitim Sistemi ve Köy Enstitüleri, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- Tozduman Yaralı, K. (2020). Çocuklarla Felsefe Çalışmalarında Çocuk Edebiyatının Kullanılması: Leo Lionni'nin Kitapları, Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi, cilt 4, sayı 2.
- Tuçcu, T. (2003). Batı Felsefesi Tarihi, Alesta Yayınları, Ankara.
- Tunç, Aynur İ. (2017). Çocuklarla Felsefe, Çocuk ve Medeniyet Dergisi, sayı 2.
- Turgut, İ. (1996). Eğitim Üzerine Felsefi Bir Deneme, Anadolu Matbaası, İzmir.
- Ulu, C. (2014). Osmanlı da Alfabe Tartışmaları ve Latin Alfabesinin Kabulü Sürecinde Mustafa Kemal'in Çıktığı Yurt Gezileri: Tekirdağ Örneği, Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt 33, sayı 55.
- Ülkü, a. E. (2019). Sokrates, Düşünüyorum Anadolu Aydınlanma Vakfı Sosyal ve Kültürel Bülteni, sayı 85.
- Ünder, H.- Aslan, C. (2020). John Dewey: Demokrasi ve Eğitim Kitabının 100. Yılı, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Wadsworth, Barry J. (2015). çev. Ziya Selçuk, Piaget'in Duyuşsal ve Bilişsel Gelişim Kuramı, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- White, David A. (2021), çev. Emek Akman, Çocuklar İçin Felsefe, Odtü Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara.

- Yalçın, E. (2018). Atatürk, Türk Kültürü ve Sümerler, Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, cilt 41, sayı 490.
- Yardımcı, A. B. (2016). Milet okulu doğa filozofları bağlamında tanrının imkânı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 1329-1333.
- Yardımcı, A. B. (2018). Sinoplu filozof Diogenes (Diyojen) ve etik anlayışı. Ö. Kıran (Ed.), *Sosyal bilimciler gözüyle Sinop* (s. 385-397) içinde. Berikan Yayıncılık.
- Yardımcı, A. B. (2020). Yabancılaşma ve insan doğası bağlamında Marx'ta etiğin imkânı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(73), 632-640.
- Yardımcı, A. B. (2021). Paul Goodman'ın anarşist ve özgürlükçü eğitim anlayışı: Escuela Moderna ve Summerhill School örneği. K. Bakır (Ed.), *Anarşizm: Doğu ve batı arasında tarihsel bir bakış* (s. 586-603) içinde. Doğu Batı Yayınları.
- Yamanlar, E. (1999). İnsanlığın Ortak Mirası Uygarlık 1, Yaysan Yayınları, Ankara.
- Yazar, T.- Yılmaz, F. (2013). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Yeniden Kurmacılık Eğitim Felsefesi Çerçevesinde Eğitim Fakülteleri ve İlkokulların Toplumsal Dönüşüm Rollerine İlişkin Görüşleri, 12. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu.
- Yeşiltaş, Namık K.- Kaymakcı, S. (2009). John Dewey'in Eğitim Anlayışı ve Sosyal Bilgiler Eğitimine Yönelik Bazı Örnek Uygulamaları, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 4.
- Yıldırım, K. (1986). Düşünce ve Medeniyet Tarihi, Fatih Yayınevi, İstanbul.
- Yıldırım, M. (2000). Rönesans ve Reformasyon, *ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 8, sayı 1, Çankırı.
- Yıldırım, T. (2012). Condorcet'nin Dini Gelişim Sürecinin Tahlili, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt 11, sayı 22.
- Yıldırım, Z. (2005). Geçmişten Günümüze Masonluk Tarihi, Kalipso Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, Fatma H. (2014). John Dewey'in Eğitim Görüşleri ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri, Doktora Tezi.
- Yıldız, S. (2019). Anadolu ve Tarih Öncesi Çağlar, İksat Yayınları, Ankara.